

Hedenmorgen 2006 - 2040

provincie
Gelderland

Vier toekomstscenario's
van de Gelderse economie

Heden*morgen* 2006-2040

vier toekomstscenario's van de Gelderse economie

januari 2006

Menno Walsweer

Bureau Economisch Onderzoek
Afdeling Economische Zaken

---

provincie
GELDERLAND

Leeswijzer

Resumé	voor een snelle oriëntatie: pagina 3 en 4
Inleiding, samenvatting en conclusies	hoofdconclusies op provincieschaal: pagina 9 t/m 20
Hoofdttekst	naast de provinciale ontwikkelingen wordt hier ook aandacht besteed aan de regionale ontwikkelingen en achtergronden: pagina 23 t/m 57
Bijlage 1: regiokatern	Compilatie van de vorige hoofdstukken tot korte regiobeschrijvingen. De samenvattende Gelderse paragraaf beschrijft de context waarin de WGR-ontwikkelingen moeten worden geplaatst. De algemene Gelderse paragraaf plus een regiobeschrijving, leveren voor dat ene specifieke WGR-gebied een compleet beeld: pagina 61 t/m 82:
Bijlage 2: tabellen	Overzicht van de belangrijkste onderzoeksgegevens: bevolking, werk- gelegenheid, werkloosheid, beroepsbevolking, arbeidsparticipatie, bin- nenlands product: pagina 83 t/m 96
Definities	Alle gegevens over beroepsbevolking, werkloosheid, arbeidsparticipa- tie en werkgelegenheid hebben betrekking op banen van 12 uur per week of meer: pagina 97 t/m 99

Hedenmorgen 2006-2040

resumé

In *Hedenmorgen* worden vier Gelderse toekomstscenario's gepresenteerd. Over de Europese ontwikkelingen heeft het Centraal Planbureau een aantal scenario's ontwikkeld. Vervolgens zijn op basis daarvan diverse Nederlandse beelden uitgewerkt. De nationale en internationale scenario's van het CPB vormen op hun beurt de basis voor de Gelderse scenario's, die zijn opgesteld door het Bureau Economisch Onderzoek van de afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland.

Hedenmorgen bevat geen blauwdruk van de toekomst, maar schetst vier mogelijke ontwikkelingsrichtingen. Niet zozeer het eindpunt is van belang als wel de verschillende ontwikkelingspaden die daar naar toe leiden. Deze verschaffen een indruk van de bandbreedte waarmee bij het concipiëren van beleid rekening moet worden gehouden. Hoewel wordt doorgeëxerceerd tot 2040, betekent dat niet dat de houdbaarheidsdatum erg ver in het verschiet ligt. Integendeel, in de snel veranderende wereld verschuift ook het lange termijn perspectief voortdurend. Niettemin worden planningsprocessen opgestart en strategieën ontworpen die over de zichtbare horizon heen reiken. De planning van infrastructuur, woningbouw en

bedrijventerreinen zijn daar voorbeelden van, maar ook de ontwikkeling van economische beleidsconcepten die op lange termijn zicht bieden op overleven in een globaliserende wereld. Om die reden reviseert het CPB om de 5 á 10 jaar de (inter)nationale scenario's. Ook wij actualiseren de Gelderse scenario's periodiek. Een voortschrijdend proces van herijking aan de nieuwste inzichten en omstandigheden.

Elk scenario kent een specifieke ontwikkeling op het gebied van de internationale situatie, demografische en economische trends, sociaal-culturele factoren en technologische ontwikkeling. Er zijn vier varianten uitgewerkt waarbij is gevarieerd met de mate waarin internationale samenwerking tot stand komt en de mate waarin marktwerking de vrije hand krijgt. In Global Economy (GE) wordt uitgegaan van een terugtrekkende overheid en een succesvolle mondiale handelsliberalisatie, hetgeen bevorderlijk is voor de economische groei en de werkgelegenheid. De vraag naar arbeid stijgt in dit scenario sneller dan het aanbod. De arbeidsreserve – die in de vorm van werkloosheid aanwezig is – slinkt zienderogen. Dit leidt in Gelderland tot een laag werkloosheidsniveau van nog geen 3% in 2040.

In Transatlantic Market (TM) richt de EU zich op de VS waardoor een zekere trans-Atlantische economische integratie tot stand komt.

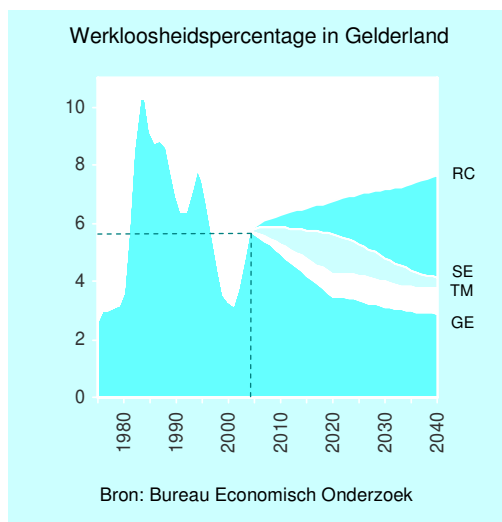
Ontwikkeling van enige (economische) grootheden in het verleden en in de vier Gelderse toekomstscenario's, gemiddeld per jaar.

<i>periode gemiddelde</i>	-	<i>beroepsbe- volkings- groei (%)</i>	<i>werkgele- genheids- groei (%)</i>	<i>werkloos- heidsper- centage in eindjaar</i>	<i>economi- sche groei (%)</i>	<i>uitgifte bedrijven- terreinen (ha)</i>
1975/2004	0.7	1.7	1.4	6	2.3	109
2004/2040 – GE	0.6	0.5	0.7	3	2.8	56
2004/2040 – SE	0.4	0.1	0.2	4	1.8	18
2004/2040 – TM	0.2	0	0.1	4	2.0	28
2004/2040 – RC	0	-0.4	-0.5	8	0.7	-14

Bron historische gegevens: CBS / CWI / TREMA / PWE-Gelderland / IBIS-Gelderland; Bron prognose uitgifte bedrijventerreinen: BLM / CPB; Bron prognose (beroeps)bevolking, werkgelegenheid, werkloosheid en BBP: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

De economie wordt competitiever en flexibeler en gaat op de Amerikaanse lijken. Ook in dit scenario is de economische groei behoorlijk hoog en daalt de werkloosheid uiteindelijk naar ca. 4%. In Strong Europe (SE) verloopt de Europese integratie succesvol, zowel politiek als economisch. Het sterke Europa ontwikkelt zich tot één van de supermachten in de wereld. Sociale cohesie en spreiding van welvaart staan hoog in het vaandel. Kenmerkend voor dit scenario is het gematigde ontwikkelingspatroon. De uitkomsten neigen naar het gemiddelde van alle scenario's. De werkloosheid in Gelderland neemt geleidelijk af tot net boven de 4%. In Regional Communities (RC) zijn de Europese landen niet in staat om de welvaartsstaat te moderniseren en worden de problemen niet opgelost. Bovendien raakt de wereld gefragmenteerd in een aantal handelsblokken. Door dit alles komt de economische groei onder druk te staan. Het gevolg is dat de werkgelegenheid daalt en de kloof tussen vraag en aanbod verder toeneemt. De werkloosheid in Gelderland stijgt daardoor naar het hoge niveau van bijna 8% in 2040.

De vier scenario's leiden tot grote verschillen in economische groei. De groei is het hoogst wanneer internationale samenwerking en marktgericht handelen samengaan (GE, TM). Internationale samenwerking heeft voordelen op het gebied van economie, maar gaat ten koste van de soevereiniteit van de afzonderlijke afzonderlijke lidstaten.

Een markteconomie leidt weliswaar tot hogere economische groei, maar ook tot grotere sociale ongelijkheid, grensoverschrijdende milieuvraagstukken krijgen onvoldoende aandacht.

In alle toekomstprojecties loopt de groei van de werkgelegenheid, het arbeidsaanbod en de vraag naar bedrijventerreinen sterk terug. Zelfs in het scenario waarin de bevolkingsgroei op peil blijft (GE), is de dynamiek nog maar een flauwe afspiegeling van het verleden. Vooral de groei van de beroepsbevolking valt scherp terug. Toch zal in alle scenario's de werkgelegenheidsomvang niet groot genoeg zijn om het arbeidsaanbod aan volledige werkgelegenheid te helpen. Steeds is het arbeidsaanbod groter dan de vraag, met werkloosheid als gevolg.

Hoewel de veranderingen van het groeitempo zich geleidelijk voltrekken, doet zich rondom 2020 een kentering voor. De toch al afvlakende groei zal onder invloed van de vergrijzing nog verder terugvallen. Afgezet tegen het verleden zakt het tempo van de banengroei sterk in. In drie van de vier scenario's wordt de hoge productiegroei uit het verleden niet meer geëvenaard, terwijl - als gevolg van de voortschrijdende technische ontwikkelingen - de stijging van de arbeidsproductiviteit juist sneller zal verlopen. Dit betekent dat de productie met steeds minder mensen kan worden gerealiseerd. Dit resulteert in een daling van de werkgelegenheid, of op zijn best in een matige groei. In RC dragen de werkgelegenheidsverliezen zelfs een structureel karakter.

Tot 2020 ontstaat er jaarlijks een zekere behoefte aan nieuw bedrijventerrein, daarna valt de vraag bijna volledig weg (GE). In de drie andere scenario's zal onder invloed van de afnemende werkgelegenheid (sgroei) het totale benodigde areaal bedrijventerrein op den duur zelfs krimpen.

In alle scenario's neemt de welvaart per hoofd van de bevolking toe. Dit komt omdat de economische groei het tempo van de bevolkingsgroei overtreft. In RC bijvoorbeeld groeit de bevolking helemaal niet meer, terwijl de economische groei altijd nog zo'n 0,7% per jaar draagt.

Inhoud

Resumé	3
Voorwoord	7
Inleiding, samenvatting en conclusies	9
Uitgangspunten van de scenario's	23
Gelderse scenario-uitwerking	27
<i>Bevolking</i>	
Bevolkingsomvang	27
Regionale verschillen	28
Leeftijdsstructuur	30
<i>Arbeidsaanbod</i>	
Participatiegraad	33
Arbeidsaanbod bij gelijkblijvende participatie	34
Toekomstscenario's arbeidsparticipatie	35
Het aanbod van arbeid	37
Regionale verschillen	39
<i>Werkgelegenheid</i>	
Inleiding	41
De Gelderse werkgelegenheidsontwikkeling	42
Werkgelegenheidsstructuur	44
Regionale verschillen	45
<i>Confrontatie van vraag- en aanbod op de arbeidsmarkt</i>	
Inleiding	48
De Gelderse werkloosheidsontwikkeling	48
Regionale verschillen	51
<i>Bruto binnenlands product</i>	
Inleiding	54
BBP van Gelderland	54
<i>Bedrijventerreinen</i>	56
 Bijlagen	
Regiokatern en Database	61
Tabellen	83
Definities	97
Literatuur	101

Voorwoord

Liberalisering, globalisering, technologische vooruitgang en regionale concurrentiekracht zijn bepalend voor de economische verhoudingen in de wereld. Dit heeft geleid, en zal in de toekomst verder leiden, tot nationale en internationale verschuivingen van de economische zwaartepunten. Laag ontwikkelde regio's komen op, hoog ontwikkelde regio's raken in verval. Om in deze wereldwijde dynamiek het hoofd boven water te houden, moeten strategische keuzes worden gemaakt over economische hervormingen en de daarmee samenhangende ruimtelijke vraagstukken. Op tal van terreinen zullen fundamentele aanpassingen en veranderingen noodzakelijk zijn.

In *Hedenmorgen* worden vier economische toekomstscenario's tot 2040 gepresenteerd. Op het eerste oog lijkt de tijdshorizon wel erg ver weg te liggen. Toch is het zinvol periodiek een doorkijk te maken naar de verre toekomst. Voor een pensioenfonds is 40 jaar overigens niets bijzonders. Maar ook op de provinciale beleidsterreinen kunnen de planningsperiodes soms aardig oplopen. Bij de planning van woningen, bedrijventerreinen en wegen wordt op zijn minst 10 tot 20 jaar vooruitgekeken. Bij het berekenen van dijkverzwaringen wordt zelfs in honderden jaren gedacht. Ook de inschatting van milieueffecten strekt zich uit over vele generaties. Bij het ontwerpen van een Gelderse visie voor de lange termijn is de beschikbaarheid van toekomstscenario's onontbeerlijk. Toekomstbeelden waarin de gevolgen van bepaalde trends zichtbaar worden. In de voorliggende studie worden vier scenario's geschetst van de mogelijke ontwikkelingen tot 2040. Met deze verkenning wordt beoogd bij te dragen aan de meningsvorming en de politieke discussie met betrekking tot de lange termijn. Anderzijds worden de resultaten concreet toegepast bij de uitvoering van het beleid. Zo heeft de vorige generatie scenario's uit 1998 een provinciebrede toepassing gevonden in allerlei beleids- en structuurplannen van provincie, wgr-regio's en gemeenten. Daarnaast zijn de scenario's gebruikt voor de Reconstructieplannen, aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt (RAMING), planning van verkeersinfrastructuur, prognose bedrijventerreinen (Streekplan), onderbouwen van Europese subsidieaanvragen (D2 e.d.) en de onderbouwing van Gelderse aanvragen bij de rijksoverheid (TIPP e.d.).

De behoefte aan regionaal uitgewerkte toekomstscenario's zal de komende jaren alleen nog maar toenemen. De provincie streeft via de Regionale Uitvoeringsprogramma's (RUP) naar gebiedsgericht en integraal beleid. In het Streekplan worden de samenwerkende gemeenten uitgenodigd een ruimtelijke structuurvisie op te stellen; op instigatie van de Nota Mobiliteit zal in Gelderland een langetermijnplan worden opgesteld over de infrastructuur; de planning van bedrijventerreinen wordt steeds meer gekoppeld aan een economische toekomstvisie van de regio; nieuwe Europese programma's staan op de rol en de provinciale verkiezingen gloriëren aan de hori-

zon. Naast de gebruikelijke toepassingen leidden deze omstandigheden tot een toename in de vraag naar gedetailleerde scenario's.

De Gelderse toekomstscenario's staan niet op zich zelf, maar spelen zich af tegen de achtergrond van de Nederlandse en Europese context. Over de toekomstige Europese ontwikkelingen heeft het Centraal Planbureau een verkenning opgesteld en een aantal scenario's ontwikkeld. Vervolgens zijn op basis daarvan diverse Nederlandse beelden uitgewerkt¹. De nationale en internationale scenario's van het CPB vormen op hun beurt de basis voor de Gelderse scenario's, die zijn opgesteld door het Bureau Economisch Onderzoek van de afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland². De scenario's verkennen binnen de kaders van een bepaald denkraam de toekomst. Het is geen voorspelling maar een voorwaardelijke verkenning: wat kan er gebeuren als bepaalde trends zich voortzetten, hoe ontwikkelt Gelderland zich gegeven een bepaald landelijk scenario. Het CPB zal over een aantal jaren de Nederlandse scenario's weer actualiseren en bijstellen. Ook wij zullen dan de Gelderse scenario's aanpassen aan de nieuwste ontwikkelingen en inzichten. Gemiddeld worden de toekomstscenario's om de zeven jaar gereviseerd.

Voor de jaren 2004 t/m 2040 zijn voor Nederland, Gelderland, de Gelderse regio's en de Gelderse gemeenten, de volgende gegevens beschikbaar (2004 is het meest recente statistische jaar, 2005 en verder zijn prognoses):

- bevolking naar leeftijd en geslacht;
- beroepsbevolking naar leeftijd en geslacht;
- arbeidsparticipatie naar leeftijd en geslacht;
- werkgelegenheid naar 18 sectoren;
- bruto binnenlands product;
- gemiddelde arbeidsproductiviteit;
- werkloosheid, (alleen regionaal, niet per gemeente);
- vraag naar bedrijventerreinen, totaal Gelderland (in de loop van 2006 komen ramingen per gemeente beschikbaar).

De fundamentele onvoorspelbaarheid van de toekomst maakt dat scenario's en modelberekeningen per definitie onzeker zijn. Toekomstbespiegelingen over een periode van 35 jaar zijn hoogst speculatief. Niettemin is de verdienste van de hier uitgevoerde exercitie, dat duidelijk wordt naar welke richting de regionale en lokale ontwikkelingen neigen bij bepaalde Europese en nationale toekomstperspectieven. Het stelt de politiek en de economische actoren in staat te anticiperen op toekomstige trends, verschaft een indruk over de bandbreedte waarbinnen de ontwikkelingen zich bewegen en biedt een kader voor de ambities van Gelderland, de regio's en de gemeenten.

¹ Quantifying Four Scenarios for Europe, CPB, 2004; Langetermijn Bevolkingsscenario's voor Nederland, 2004, BS/RIVM/RPB/SCP/NiDi; Vier vergezichten op Nederland. Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040, november 2004, CPB.

² Over de gebruikte modellen en methoden zijn drie afzonderlijke publicaties verschenen, TREMA, PROMOW en DIVA (zie de literatuurlijst pag.101).

Inleiding, samenvatting en conclusies

inleiding ¹

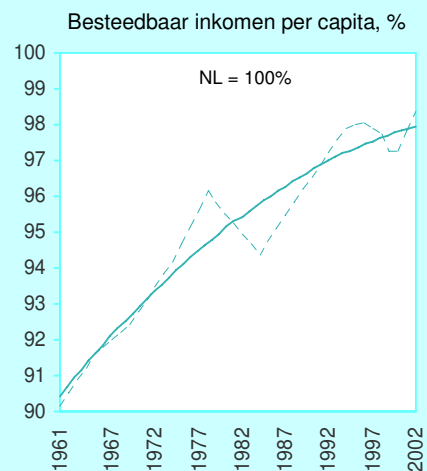
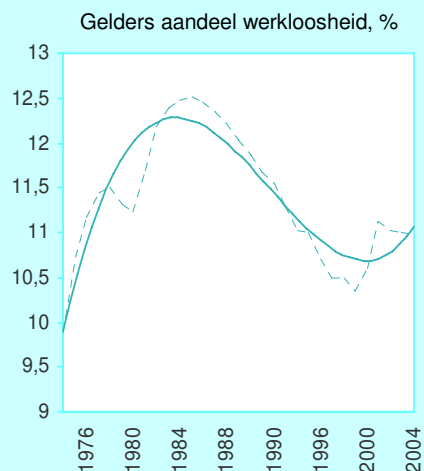
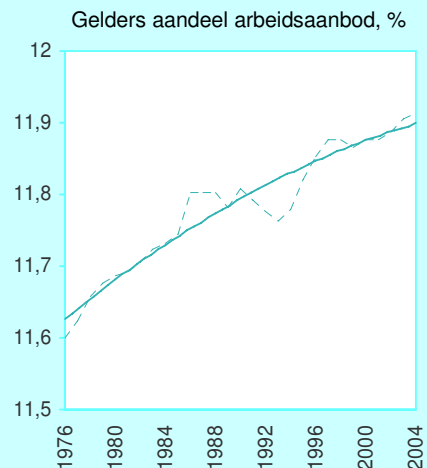
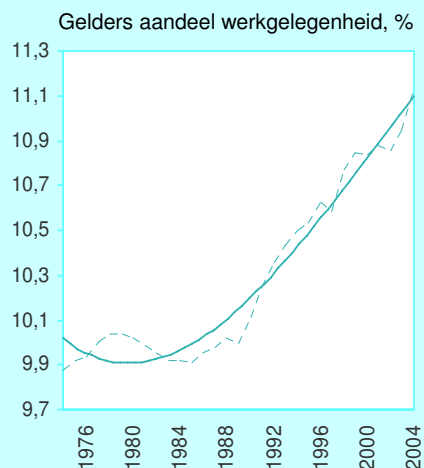
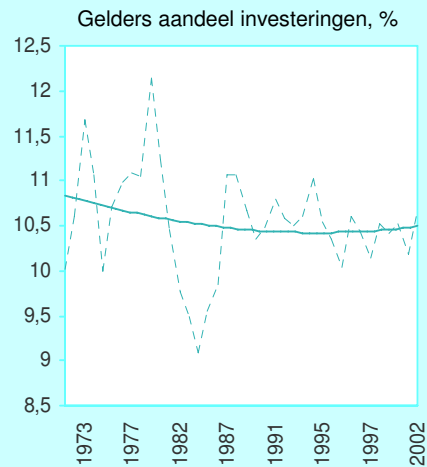
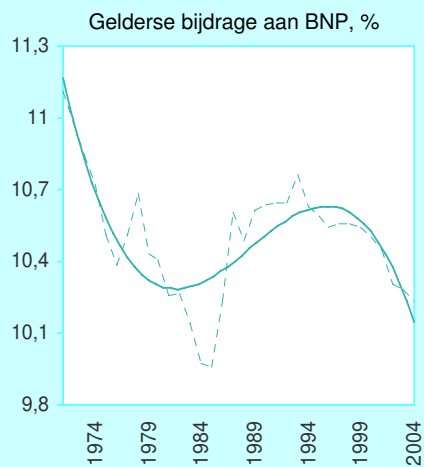
Ruim vijftientig jaar geleden verkeerden de westerse economieën wereldwijd in een langdurige recessie. De werkloosheid in Gelderland liep op tot boven de 10%, in de steden Arnhem en Nijmegen zelfs tot boven de 20%. Bedrijfssluitingen en massaontslagen waren aan de orde van de dag. De economische groei in Gelderland bleef in die jaren achter bij de Nederlandse en de werkloosheid steeg sneller. Vanaf het midden van de jaren tachtig trad een internationaal economisch herstel op. De Gelderse economie heeft daarvan sterk geprofiteerd. Dit leidde tot een keerpunt: de bijdrage van Gelderland aan het nationaal product nam trendmatig toe, de werkgelegenheidsgroei was hoger, het besteedbaar inkomen per inwoner groeide harder en de werkloosheid liep sneller terug. Vele jaren werd het economische beeld bepaald door de gunstige wereldconjunctuur, de hoge economische groei in Nederland en de toppositie binnen de EU. Met het aanhouden van de hoogconjunctuur vertraagde eind jaren negentig de Gelderse ontwikkeling tot het Nederlands gemiddelde, of zakte daar zelfs onder. Na de periode van hoogconjunctuur viel de internationale economische groei in 2001 scherp terug. In Nederland was de terugval nog groter dan in de EU. De recessie werd serieus en voor het eerst in 20 jaar daalde het nationaal inkomen. De Nederlandse positie in Europa veranderde van koploper in hekkensluiter. De conjunctuurslag heeft ook in Gelderland krachtig toegeslagen. De economische groei stond al enige jaren onder druk en ligt sinds het midden van de jaren negentig structureel iets onder het Nederlandse gemiddelde. Als gevolg van de grotere conjunctuurgevoeligheid van de Gelderse economie tekenen de gevolgen van de huidige zwakke conjunctuur zich scherper af dan gemiddeld in Nederland.

De internationale positie van Nederland is verzwakt. Niet alleen is de conjuncturele teruggang in Nederland sterker voelbaar dan in de ons omringende landen, maar ook vertonen een aantal structurele factoren een neerwaartse trend. Daarbij gaat het om factoren die op lange termijn de economische vooruitzichten bepalen, zoals investeringsniveau, export, innovatie, technologie, onderwijs, productiviteitsontwikkeling en concurrentiepositie. In het kielzog van de Nederlandse ontwikkeling is ook de positie van Gelderland verslechterd.

¹ Deze inleidende paragraaf is samengesteld op basis van verschillende jaargangen van de Provinciale Economische Verkenning en van de publicatie Industrie en Logistiek Dienstverlening; Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland, 1997-2005.

Trendmatige ontwikkelingen Gelderland t.o.v. Nederland

----- = absolute ontwikkeling — = trend

Bron Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland
(ramingen o.b.v. PWE, CWI en CBS gegevens)

Uit het langjarige ontwikkelingsbeeld blijkt dat de Gelderse economie enerzijds conjunctuurgevoeliger is dan de Nederlandse, anderzijds moet geconcludeerd worden dat de ontwikkelingen ten opzichte van Nederland in de recente periode een negatieve tendens laten zien. Alleen bij de werkgelegenheid is de trend bestendig positief.

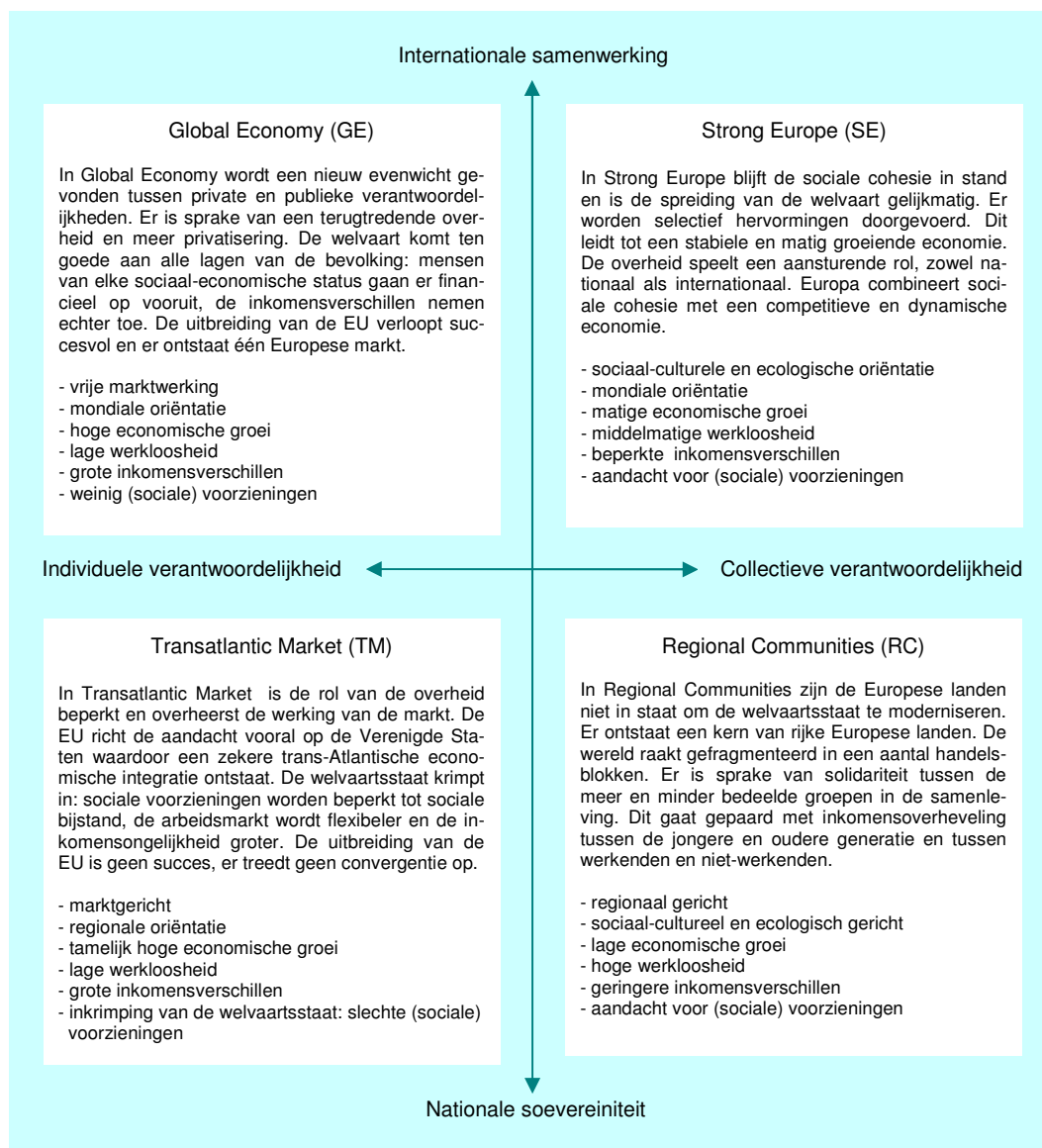
Net als in andere westerse landen loopt het aandeel van de industrie in de totale werkgelegenheid van Gelderland terug. De industriële werkgelegenheid verkeerde zo rond de jaren zestig op het hoogtepunt. Afgezien van wat kortstondige oplevingen, is sindsdien het aandeel structureel gedaald. De industrie vormt een drijvende kracht in de economie. Belangrijke delen van de dienstensector en het leeuwendeel van de export en de investeringen zijn gekoppeld aan de industrie. De aanwezigheid van industrie is een absolute randvoorwaarde voor productiviteitsgroei, innovatievermogen, technologische ontwikkeling en de opkomst van kennisintensieve bedrijvigheid. De uitstralingseffecten van de industrie zijn groot en belangwekkend. Een arbeidsplaats in de Gelderse industrie genereert via het proces van toe- en aanleveringen gemiddeld 0,9 arbeidsplaats elders. Van alle economische activiteiten heeft de industrie daarmee de grootste uitstraling. Gezien deze interactie weegt de trendmatige daling van de industriële werkgelegenheid extra zwaar. In de jaren zestig was 44% van de Gelderse beroepsbevolking nog werkzaam in de industrie, intussen is dat aandeel gezakt tot 22%. Op dit moment biedt de Gelderse industrie nog werk aan 115.000 mensen. De industriële productie staat echter onder een hevige wereldwijde concurrentie. Gecombineerd met de matige conjunctuur en de afgenomen concurrentiekracht van Nederland staat de bedrijfstak daardoor onder zware druk. Dit heeft sinds 2001 geleid tot een afname van de industriële werkgelegenheid in Gelderland met ruim 17.000 banen (PWE Gelderland 2005). In dezelfde periode is de werkloosheid gestegen van 3% naar 6%. Maar ook los van de conjuncturele situatie wordt het voortbestaan van de industrie bedreigd. Naast de verplaatsing van productiecapaciteit naar lagelonenlanden moet worden gevreesd dat ook (delen van) de R&D-activiteiten op den duur naar het buitenland verdwijnen.

De vraag rijst wat de ontwikkeling zal worden in de komende decennia. Er zijn belangrijke demografische veranderingen op komst. De koers van de Europese samenwerking is nog niet uitgekristalliseerd en wat te denken van potentiële economische grootmachten als India en China. Wat zijn de gevolgen van de afnemende bevolkingsgroei en de vergrijzing, tot welke hoogte zullen de werkgelegenheidsverliezen in de landbouw oplopen, kan de industrie de slag met de lagelonenlanden overleven? In *Hedenmorgen* worden vier economische toekomstscenario's tot 2040 gepresenteerd. Elk scenario kent een specifieke ontwikkeling op het gebied van de internationale situatie, demografische en economische trends, sociaal-culturele factoren en technologische ontwikkeling. De regionale uitwerking naar Gelderland, de regio's en de gemeenten verschaft een indruk van de bandbreedte waarbinnen de mogelijke ontwikkelingen zich zullen bewegen.

vier gelderse toekomstscenario's

de (inter)nationale context

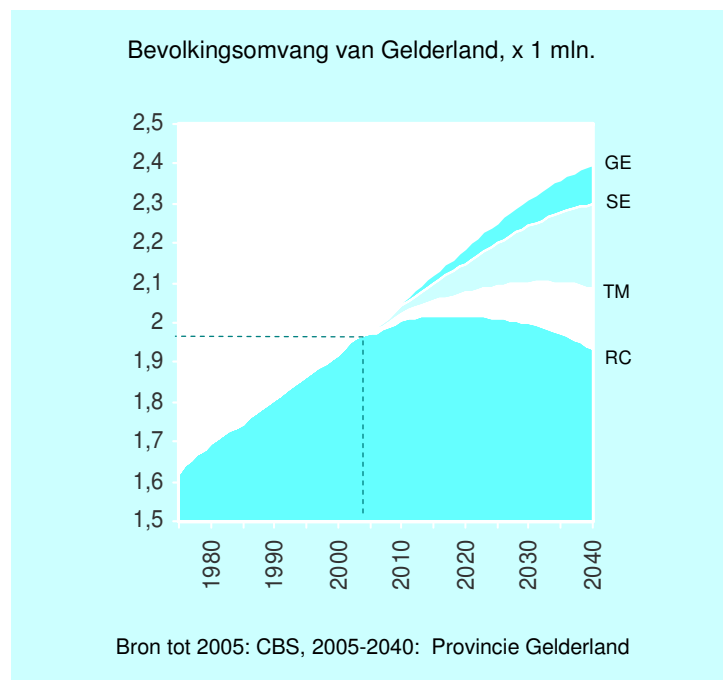
De richting die Europa inslaat is in hoge mate bepalend voor het toekomstperspectief van Nederland en Gelderland. Daarbij spelen twee factoren een doorslaggevende rol: marktwerking en internationale samenwerking. Kiest Europa voor verdergaande individualisering, privatisering en marktwerking, of komt het accent meer te liggen op behoud van collectieve goederen, een goed ontwikkeld sociaal vangnet en een zekere marktregulering. Daarnaast is de mate van internationale samenwerking een factor van belang: hoe zal op termijn de Europese integratie verlopen en hoe ontwikkelen de verhoudingen zich tussen de continenten en de machtsblokken in de wereld? Slaat de balans door naar globalisering of krijgen protectionistische tendensen de overhand.

Combinatie van de twee scenariodimensies (marktwerking en internationale samenwerking) resulteert in vier varianten die alle een mogelijk toekomstbeeld beschrijven.

bevolkingsgroei

In het hoogste groeiscenario (GE) stijgt de Gelderse bevolking van de huidige 1,97 miljoen inwoners naar 2,4 miljoen in 2040. In het laagste groeiscenario blijft de bevolkingsomvang min of meer stabiel met een totale verandering van niet meer dan 35-duizend inwoners in 35 jaar.

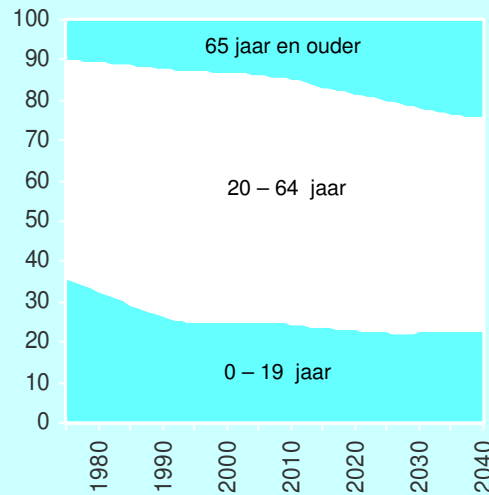
Gemiddeld over de vier scenario's groeit de Gelderse bevolking met bijna 6-duizend inwoners per jaar. In de afgelopen drie decennia was dit nog meer dan 12-duizend. Veranderingen in de bevolkingsomvang worden bepaald door het saldo van geboorte, sterfte en migratie. Bijna driekwart van de toekomstige bevolkingsgroei in Gelderland is het gevolg van migratie. Ongeveer een kwart wordt veroorzaakt door de natuurlijke aanwas (d.w.z. het verschil tussen geboorte en sterfte). Het migratieoverschot is vrijwel volledig toe te schrijven aan de instroom van buitenlandse migranten.

leeftijdsstructuur

Het proces van vergrijzing zet zich in alle toekomstscenario's versneld voort. Dit komt het sterkst tot uitdrukking in de scenario's waarbij de nationale soevereiniteit overheerst (TM en RC). In die scenario's is de invloed van de migratie het kleinste. Dit leidt tot minder bevolkingsgroei, maar ook tot een iets snellere vergrijzing en ontgroening. In GE en SE komt de ontgroening vrijwel tot stilstand. In alle scenario's treedt een verschuiving op van de categorie 20-64 jaar naar de categorie 65 jaar en ouder.

Leeftijdsstructuur in Gelderland 1975-2040, totaal = 100%,
gemiddeld over alle scenario's

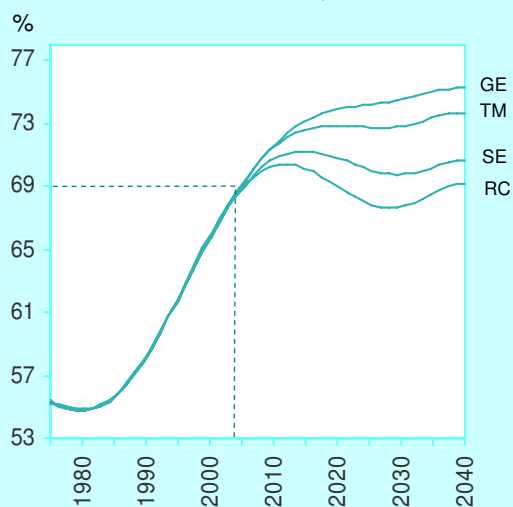

Bron 1975-2004: CBS; Bron 2005-2040: Provincie Gelderland

arbeidsparticipatie

Als gevolg van de demografische ontwikkelingen komt het toekomstige arbeidsaanbod onder druk te staan. De ruimte voor een hogere arbeidsparticipatie van de bevolking ligt vooral bij de vrouwen en in de hogere leeftijdscategorieën. Daar is nog een groot onbenut arbeidspotentieel aanwezig. Voor de ontwikkelingen bij de vrouwen zijn de huidige participatiegraden in Zweden als bovengrens genomen. In GE en TM groeien de participatiecijfers tot dicht in de buurt van de Zweedse niveaus. In SE en RC voltrekken de ontwikkelingen zich veel trager en blijft de afstand tot Zweden substantieel.

Trendmatige ontwikkeling van de arbeidsparticipatie in
Gelderland, 15-64 jaar

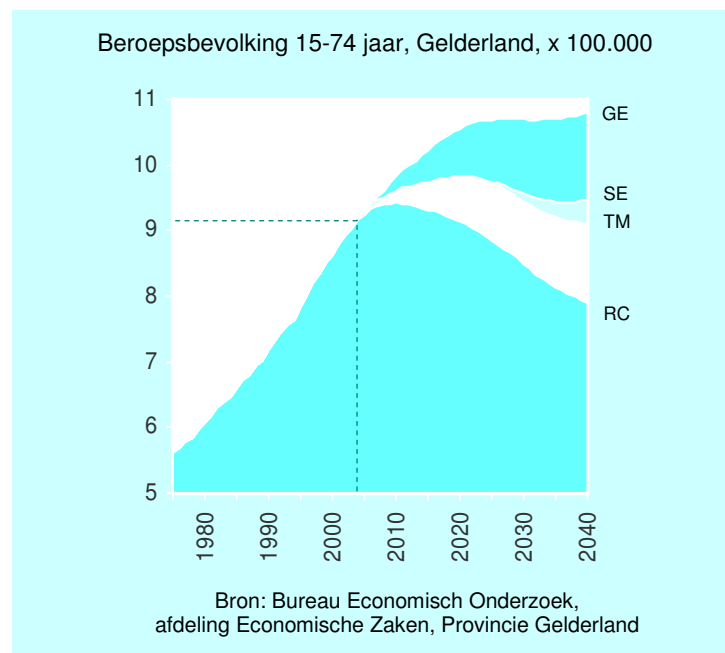

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

In alle scenario's wordt de instroom in de WAO beperkt en maakt het omzetten van VUT-regelingen in Prepensioen langer doorwerken financieel aantrekkelijker. Hierdoor zal de arbeidsparticipatie van ouderen toenemen. In GE zijn de hervormingen het meest ingrijpend. Er zijn daardoor sterkere prikkels om te werken. Daarnaast neemt de individualisering sterk toe. De participatiegraad is hier het hoogst. In RC zijn er weinig hervormingen in de sociale zekerheid en zijn de randvoorwaarden zoals kinderopvang minder goed geregeld. De participatiegraad in dit scenario is dan ook het laagst.

arbeidsaanbod

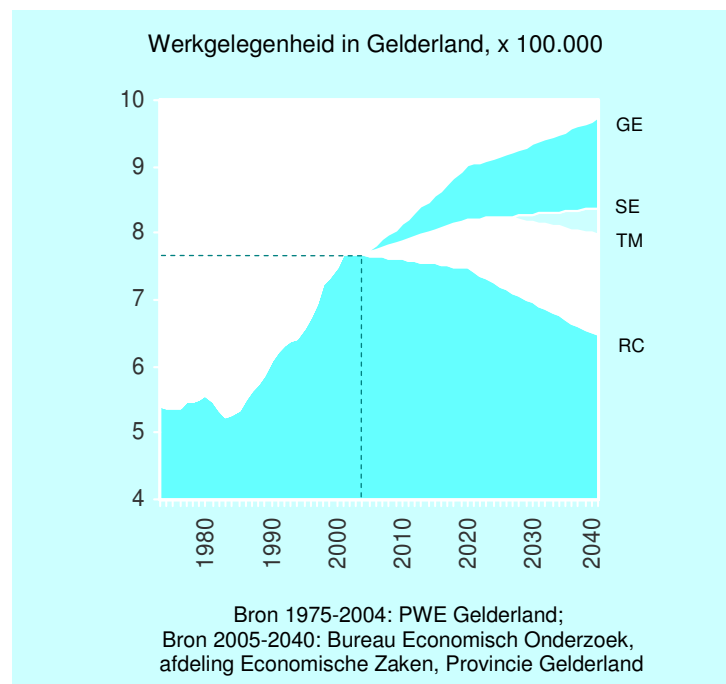
De bevolkingsontwikkeling én de arbeidsparticipatie tezamen, bepalen de omvang en ontwikkeling van het toekomstige arbeidsaanbod. Ten opzichte van het verleden zal de demografische ontwikkeling in Gelderland zich op vier punten wijzigen: het groeitempo vult af of wordt mogelijk negatief, het migratiepatroon verandert, de regionale groeiverschillen worden kleiner en de vergrijzing versnelt. De arbeidsparticipatie van mannen zal in de hogere leeftijdsklassen toenemen. Bij de vrouwen wordt over de hele linie gerekend met een hogere arbeidsdeelname. Het netto resultaat van al deze bewegingen is dat in drie van de vier scenario's de beroepsbevolking nog groeit. In GE verloopt de stijging tot 2020 in het trendmatige hoge groeitempo dat de afgelopen drie decennia kenmerkte, daarna valt de groei terug tot bijna nul.

werkgelegenheid

Afgezet tegen de laatste twee decennia vult het tempo van de banengroei sterk af. De redenen hiervoor zijn tweeledig: in drie van de vier scenario's wordt de hoge productiegroei uit het verleden niet meer geëvenaard, terwijl als gevolg van de voortschrijdende technische ontwikkelingen de stijging van de arbeidsproductiviteit juist

sneller zal verlopen. Dit betekent dat de productiegroei met naar verhouding steeds minder mensen kan worden gerealiseerd. Dit resulteert in een daling van de werkgelegenheid, of op zijn best in een matige groei. Veruit de hoogste groei wordt nog gerealiseerd in het scenario GE. In SE is de groei nog maar zeer bescheiden. In de meer op de eigen regio betrokken toekomstbeelden is de groei uiterst laag tot negatief. In TM treedt na 2020 een lichte daling op, in RC is er zelfs helemaal geen groeiperspectief. Sterker nog, hier dragen de werkgelegenheidsverliezen een structureel karakter. De afnemende bevolkingsomvang en de lage economische groei zijn hier debet aan.

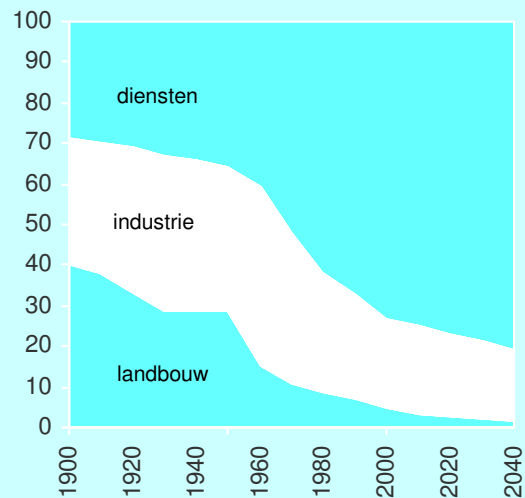

werkgelegenheidsstructuur

Bijna eenderde van de Gelderse banen was rond 1950 in de landbouw te vinden. Op dit moment is dat nog maar vier procent. De industriële werkgelegenheid verkeerde zo rond de jaren zestig op het hoogtepunt. Sindsdien is het aandeel trendmatig gedaald van 44% naar 22% in 2004. Tegelijkertijd brak voor de dienstensector een expansieve periode aan.

Gemiddeld over de vier scenario's zal de toekomstige structuurwijziging nog maar gematigd zijn, de richting blijft echter dezelfde: de landbouw wordt als werkgelegenheidsverschafter verder gemarginaliseerd, het aandeel industrie daalt tot onder de 18%, de diensten worden in alle scenario's belangrijker en lopen uit tot een aandeel van meer dan 80%. Binnen de diensten neemt het aandeel van de zorgsector structureel toe van 20% naar bijna 30%.

Werkgelegenheidsstructuur in Gelderland 1900-2040
totaal = 100%, gemiddeld over alle scenario's

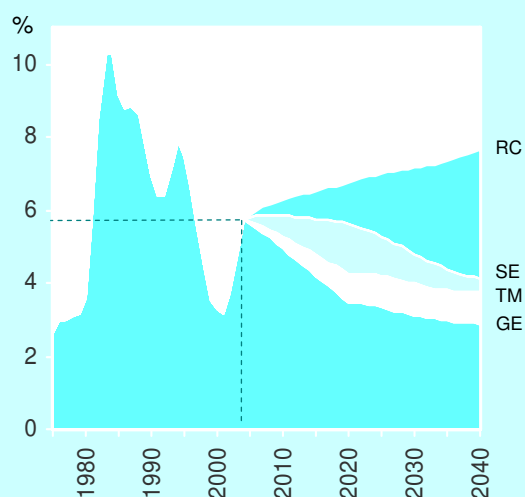
Bron 1900-1970: Volkstellingen CBS; 1980-2000 PWE-Gelderland
2010-2040: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

werkloosheid

Uit de confrontatie van vraag en aanbod (werkgelegenheid en beroepsbevolking) volgen de discrepanties op de arbeidsmarkt. Een banentekort leidt tot werkloosheid, een tekort aan arbeidskrachten tot een overspannen arbeidsmarkt.

Gelderland behoort op dit moment tot de gebieden met de laagste werkloosheid van de EU. In alle vier scenario's zal dit veranderen.

Werkloosheidspercentage in Gelderland

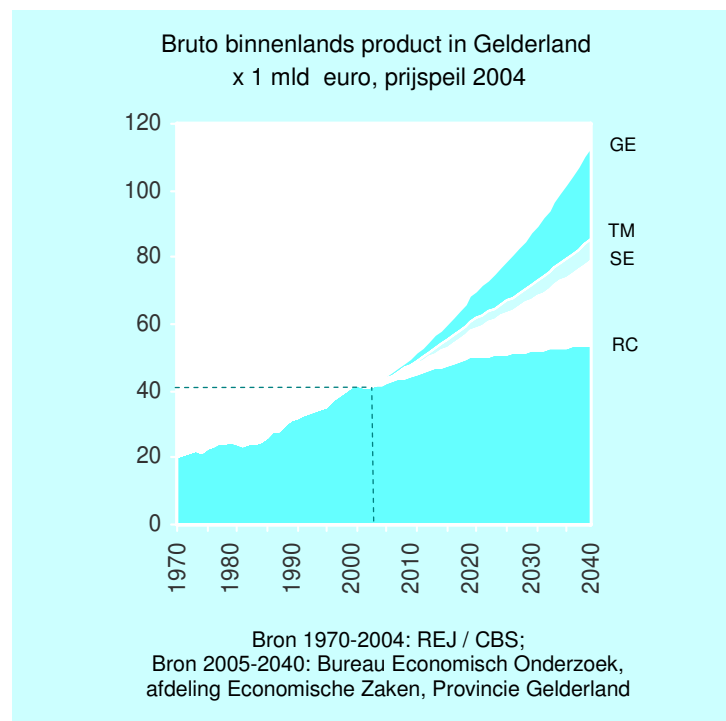

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

De ontwikkelingen neigen naar de situatie dat de Gelderse positie in de EU in 2040 ongeveer gemiddeld zal zijn. Door de afvlakkende bevolkingsgroei zal de kloof tussen vraag en aanbod op de Europese arbeidsmarkt sneller worden gedicht dan in Gelderland, waardoor de werkloosheidssituatie op termijn convergeert. In drie scenario's zal de gemiddelde werkloosheid in de komende decennia onder het historische niveau van de afgelopen dertig jaar uitkomen (6%). Alleen in RC zijn de economische vooruitzichten zo matig, dat met een hogere werkloosheid moet worden gerekend.

bruto binnenlands product

De scenarioanalyse laat zien dat de mogelijke economische groei zich binnen een ruime bandbreedte beweegt. De hoge en lage groeiscenario's gaan hand in hand met de scenario's over de bevolkingsgroei.

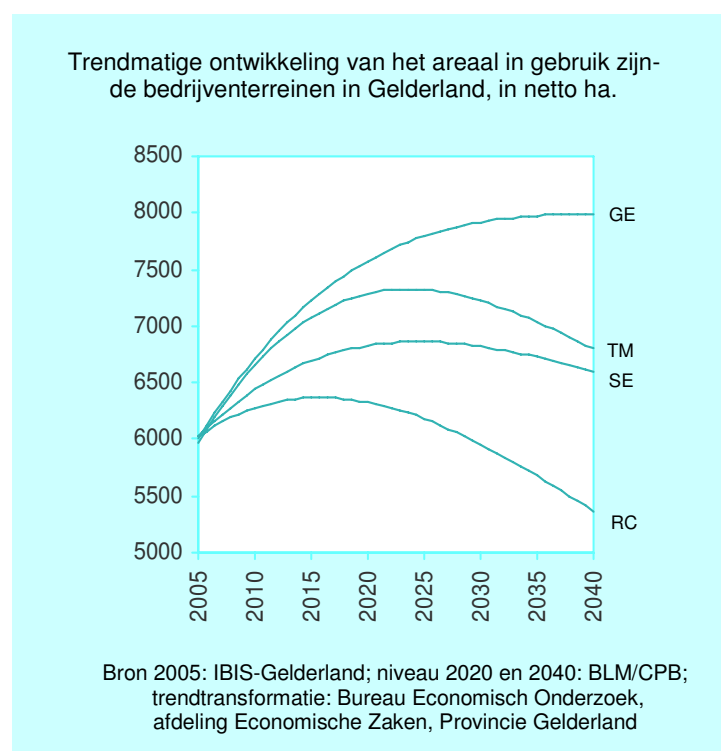

In alle gevallen overtreft de economische groei de bevolkingsaanwas en neemt de welvaart per hoofd van de bevolking verder toe. GE kent de hoogste welvaartsgroei (+120%). In RC is de groei laag door de gecombineerde effecten van de vergrijzing en een historisch lage stijging van de arbeidsproductiviteit. Maar ook in dit scenario stijgt het BBP per hoofd van de Gelderse bevolking nog 30%.

bedrijventerreinen

De vraag naar bedrijventerreinen reageert over het algemeen heftig op de economische conjunctuur. Een hoge werkgelegenheidsgroei leidt onmiddellijk tot een stijging van de vraag, een conjunctuurverslechtering wordt op de voet gevolgd door een daling. De geraamde werkgelegenheidsgroei in de toekomstscenario's ligt (ver) onder de historische groeicijfers. In twee scenario's treedt na 2020 een daling

op. Het gevolg daarvan is dat de toekomstige ruimtevrage ook lager uitvalt dan in het verleden. In de periode na 2020 neemt de vraag naar bedrijventerreinen in drie scenario's zelfs zodanig af, dat er per saldo ruimte vrijkomt. In de twee marktgerichte en internationaal georiënteerde scenario's GE en TM zal aanvankelijk de vraag naar bedrijventerreinen nog redelijk dicht bij de historische uitgifte liggen, maar ook in deze scenario's treedt na 2020 een trendbreuk op. Het totale areaal bedrijventerrein zal in GE na 2020 nog nauwelijks uitbreiding behoeven, in de andere drie scenario's komt een deel van de bedrijventerreinen weer beschikbaar voor andere planologische bestemmingen.

Slotwoord

Hoewel de ontwikkelingen in de vier scenario's zeer divers verlopen en de bandbreedte erg groot is, zijn er ook gemeenschappelijke kenmerken. Bepaalde trends lijken onafwendbaar, welk scenario zich ook zal voltrekken. In de eerste plaats is dat de afnemende bevolkingsgroei en de vergrijzing. Desondanks zal het aantal beroepsbeoefenaren per 1.000 inwoners redelijk op peil blijven. Sterker nog, in alle scenario's zal de werkgelegenheidsomvang niet groot genoeg zijn om de beroepsbevolking aan volledige werkgelegenheid te helpen. Steeds is het arbeidsaanbod groter dan de vraag, met werkloosheid als gevolg. Daarbij is gerekend met een algehele verhoging van de arbeidsparticipatie in de leeftijden boven de 54 jaar. Dit leidt niet alleen tot een vergroting van het arbeidsaanbod van gemiddeld ruim 35.000 arbeidskrachten, maar vanwege de trage werkgelegenheidsgroei ook tot werkloosheid. Gemid-

deld over alle scenario's bedraagt de werkloosheid rond de 50.000 personen, ofwel 5% van de Gelderse beroepsbevolking. Gelderland behoort op dit moment tot de gebieden met de laagste werkloosheid van de EU. Dit zal veranderen. De ontwikkelingen neigen naar de situatie dat de Gelderse positie in de EU in 2040 ongeveer gemiddeld zal zijn.

In alle vier scenario's overtreft de economische groei de bevolkingsaanwas. Daardoor neemt de welvaart per hoofd van de bevolking verder toe. De geraamde werkgelegenheidsgroei blijft ver achter bij de historische cijfers, ook in het hoogste groeiscenario. Een verdere teruggang van de landbouw en de industrie lijkt onvermijdelijk. Naast alle directe consequenties, gaat dit ook nog gepaard met belangwekkende nevenverschijnselen. Zo ontstaat door het decimeren van de landbouw ook een landschappelijk (onderhouds)probleem. Met de terugloop van de industrie gaan niet alleen veel industriële arbeidsplaatsen verloren, maar ook in de dienstverlening en valt het draagvlak weg voor innovatie en technologische vernieuwing.

In alle scenario's zal de Gelderse economie groeien. Het groeitempo hangt af van de internationale - en dan vooral de Europese - ontwikkeling. Maar ook al weet de EU als geheel een concurrerende plaats in de wereld te behouden, dan geldt dat nog niet automatisch voor Gelderland. De grootste uitdaging van de toekomst ligt in het behoud van werkgelegenheid. De internationale concurrentiekracht van Nederland is bepalend voor de overlevingskansen en de expansiemogelijkheden van het bedrijfsleven. Daarbij zijn het Nederlandse kostenniveau, de kwaliteit van het onderwijs en de stand van de techniek beslissende factoren. Voor de ruimtelijke allocatie van de economische activiteiten binnen Nederland - of in ruimer verband, binnen de EU - zijn de regionale omstandigheden van belang. Bij locatie- en investeringsbeslissingen kunnen bepaalde regionale omstandigheden de doorslag geven. Omstandigheden op het gebied van bedrijventerreinen, ontsluiting, kwalificatie van de beroepsbevolking, kenniscentra, woon- en leefklimaat. De provinciale beleidsterreinen hebben voor een belangrijk deel betrekking op dit soort economische-infrastructuur (bedrijventerreinen, technologie, kennis, investeringsbevordering, bereikbaarheid e.d.). Daarmee beïnvloedt de Provincie het regionale vestigingsklimaat en de internationale concurrentiekracht van het bedrijfsleven. Gelderland ligt niet alleen in concurrentie met Nederlandse regio's, maar met alle regio's van de EU. Versterking van de Gelderse concurrentiepositie en realisering van economische groei verlangt belangrijke inspanningen. Een gunstige ontwikkeling wordt alleen bereikt wanneer extra groei-impulsen worden gegeven door het benutten van het regionale potentieel, het verzilveren van kansen en het tijdig herstructureren van de economie. Dit alles vereist nieuwe initiatieven van het bedrijfsleven, inspelen op de (internationale) trends en ten slotte een slagvaardige regionale overheid die bereid en in staat is de randvoorwaarden te scheppen.

Heden*morgen* 2006-2040

vier toekomstscenario's van de Gelderse economie

Uitgangspunten van de scenario's

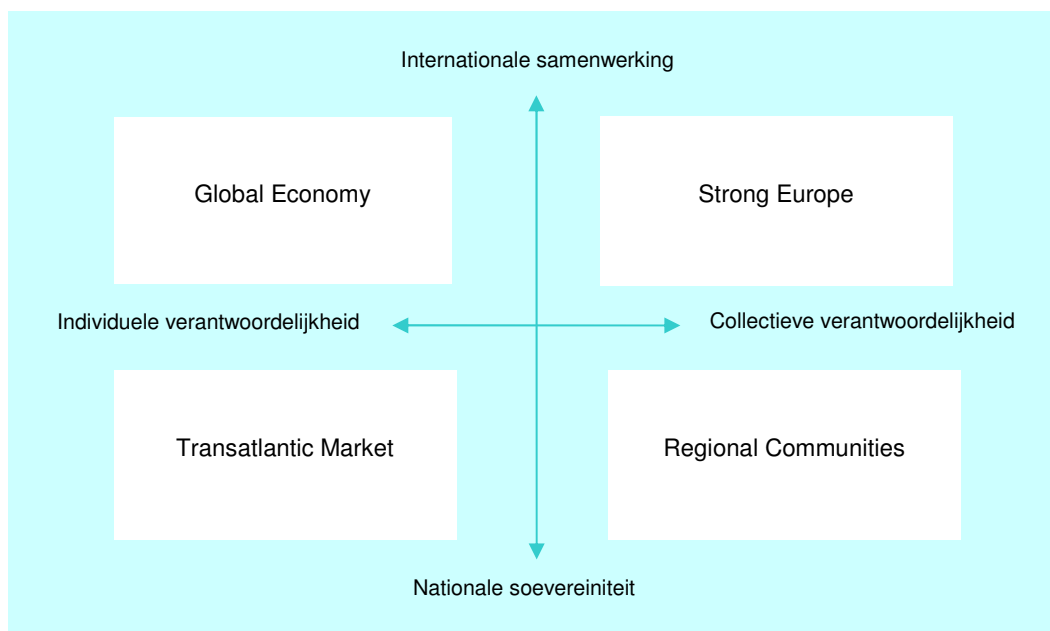
De Europese context¹

internationale scenario's

De richting die Europa inslaat is in hoge mate bepalend voor het toekomstperspectief van Nederland. Daarbij spelen twee factoren een doorslaggevende rol: marktwerking en internationale samenwerking. Kiest Europa voor verdergaande individualisering, privatisering en marktwerking, of komt het accent meer te liggen op behoud van collectieve goederen, een goed ontwikkeld sociaal vangnet en een zekere marktregulering. Daarnaast is de mate van internationale samenwerking een factor van belang: hoe zal op termijn de Europese integratie verlopen en hoe ontwikkelen de verhoudingen zich tussen de continenten en de machtsblokken in de wereld? Slaat de balans door naar globalisering of krijgen protectionistische tendensen de overhand. Deze ontwikkelingsrichtingen kunnen worden opgevat als de twee scenariodimensies. De eerste dimensie heeft betrekking op het vraagstuk van de individuele verantwoordelijkheid versus de collectieve verantwoordelijkheid, i.c. de marktgerichtheid. De tweede dimensie gaat over het aspect internationale samenwerking. De twee scenariodimensies kennen een glijdende schaal die loopt van:

marktgericht ↔ gericht op sociaal-culturele en collectieve waarden
mondiaal gericht ↔ regionaal gericht

Combinatie van deze twee dimensies resulteert in vier varianten die alle een mogelijk toekomstbeeld beschrijven.

¹ De tekst van deze paragraaf is samengesteld op basis van: Quantifying Four Scenarios for Europe, CPB, 2004; Langetermijn Bevolkingsscenario's voor Nederland, BS/ RIVM/ RPB/SCP/NiDi; het artikel Duurzame ontwikkeling Bevolking, www.rivm.nl en persbericht nummer 50 (26-11-2004) van het CPB.

Elk scenario kent een specifieke ontwikkeling op het gebied van de internationale situatie, demografische en economische trends, sociaal-culturele factoren en technologische ontwikkeling. Deze vier scenario's (Global Economy, Transatlantic Market, Strong Europe, Regional Communities) corresponderen met de wereldbeelden die oorspronkelijk ontwikkeld zijn door het Intergovernmental Panel on Climate Change van de Verenigde Naties. Welk beeld het dichtst bij de werkelijkheid zal komen, hangt onder meer af van de politieke keuzes die gemaakt worden op het terrein van internationale samenwerking en marktwerking.

Global Economy

- vrije marktwerking
- mondiale oriëntatie
- hoge economische groei
- lage werkloosheid
- grote inkomensverschillen
- weinig (sociale) voorzieningen

In dit scenario vinden de Europese landen een nieuw evenwicht tussen private en publieke verantwoordelijkheden. De toenemende druk op de publieke sector leidt tot hervormingen en privatisering. De nationale overheden in Europa concentreren zich op hun kerntaken, zoals het verschaffen van collectieve goederen, en houden zich minder bezig met inkomenshervreiding en sociale voorzieningen waardoor de inkomensongelijkheid toeneemt. De economische integratie in Europa wordt een succes. De barrières voor handel, investeringen en migratie verdwijnen. Politieke integratie is echter niet haalbaar, doordat de individuele staten grote waarde blijven hechten aan hun nationale soevereiniteit. De mondiale handelsliberalisatie wordt een succes. Internationale samenwerking die niet met handel te maken heeft, komt niet van de grond. De mondiale milieuproblemen worden daardoor groter.

Strong Europe

- sociaal-culturele en ecologische oriëntatie
- mondiale oriëntatie
- matige economische groei
- middelmatige werkloosheid
- beperkte inkomensverschillen
- aandacht voor (sociale) voorzieningen

De uitbreiding in 2004 van de EU met de 10 nieuwe lidstaten wordt een succes en de Europese integratie gaat voort, zowel politiek als economisch. Europa opent zijn grenzen in oostelijke richting. Turkije wordt lid van de EU. De Oekraïne en Rusland worden geen lid maar raken wel meer geïntegreerd met Europa. Het sterke Europa wordt na de Verenigde Staten één van de supermachten in de wereld. Solidariteit tussen rijke en arme landen is typerend voor de Europese kijk op internationale samenwerking. De Europese maatschappij wordt – in vergelijking met de VS - gekenmerkt door meer solidariteit en betrokkenheid. De sociale cohesie blijft intact doordat de overheid zich sterk maakt voor sociale voorzieningen. Deze beperken de inkomensverschillen. De overheid heeft een sterke positie in de maatschappij en de solidariteit tussen jongere en oudere generaties blijft bestaan als gevolg van een toename in de arbeidsparticipatie van ouderen. Europa combineert sociale cohesie met een competitieve en dynamische economie.

Regional Communities

- sociaal-cultureel en ecologisch gericht
- regionaal gericht
- lage economische groei
- hoge werkloosheid
- geringere inkomensverschillen
- aandacht voor (sociale) voorzieningen

De Europese landen richten zich sterk op de collectieve verantwoordelijkheden om een gelijkmatige spreiding van de welvaart te handhaven. Tegelijkertijd zijn zij niet in staat om de welvaartsstaat te moderniseren. Een sterke lobby van gevestigde belangen blokkeert hervormingen in verschillende sectoren. Dit gevoegd bij een expanderende publieke sector legt een sterke druk op de economieën van Europa. De uitbreiding van de Europese Unie in 2004 met tien staten in het oosten van Europa wordt geen succes door

de toenemende heterogeniteit binnen de EU. Een kern van rijke Europese landen ontstaat. De wereld raakt gefragmenteerd in een aantal handelsblokken en er bestaat slechts in beperkte mate multilaterale samenwerking. De nieuwe lidstaten van de EU blijven buiten de kern van rijke landen.

Transatlantic Market

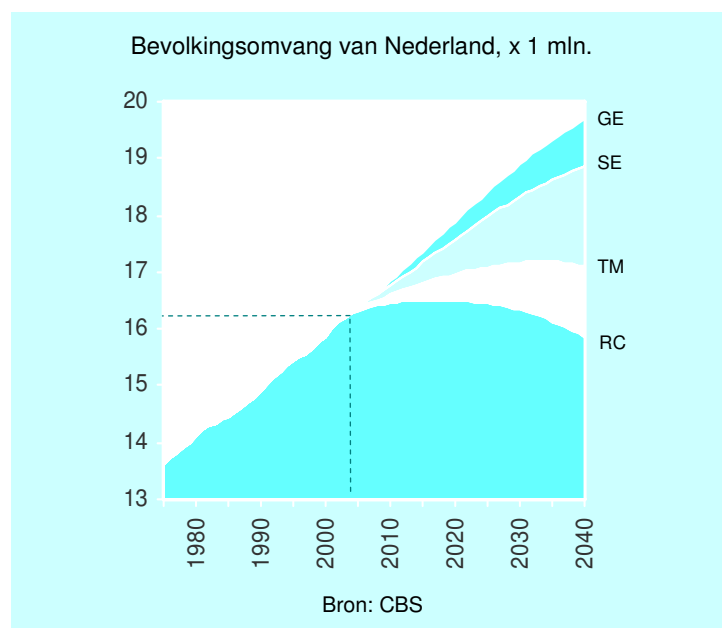
- marktgericht
- regionale oriëntatie
- vrij hoge economische groei
- lage werkloosheid
- grote inkomensverschillen
- inkrimping van de welvaartsstaat, slechte (sociale) voorzieningen

De landen van Europa beperken de rol van de overheid en steunen sterk op de werking van de markt. Tegelijkertijd wordt de ongelijkheid groter. De landen van de Europese Unie zijn primair gericht op hun nationale belangen. De hervorming van de besluitvorming in de EU faalt waardoor een verdere integratie in de EU moeilijk wordt. De EU richt de aandacht meer op de Verenigde Staten en wordt het eens over een zekere economische integratie. Door de interne markt ontstaat een intensieve trans-Atlantische handel en dienstverlening, met positieve welvaartseffecten voor zowel de EU als de VS. De integratie komt op verschillende terreinen tot stilstand en de EU wordt primair gezien als een economische unie.

De Nederlandse context

demografie

Het CBS vervaardigt periodiek bevolkingsprognoses waarbij wordt doorgerekend wat de gevolgen zijn van de demografische trends die op dit moment zichtbaar zijn. In het kader van de langetermijnstudie is deze bevolkingsprognose verbijzonderd naar de vier scenario's. In de basisprognose van het CBS zal Nederland in 2040 ongeveer 17,7 miljoen inwoners tellen. Afhankelijk van de economische groei en de ontwikkeling van de verzorgingsstaat, zal de bevolking sneller of langzamer groeien dan in de basisprognose is voorzien, of mogelijk zelfs dalen.

In *Global Economy* wordt uitgegaan van een hoge economische groei en een versoering van de welvaartsstaat. Als gevolg van de hoge vruchtbaarheid en een omvangrijke migratie groeit de bevolking snel tot bijna 20 miljoen in 2040.

In *Strong Europe* staat de zorg voor de zwakkeren in de samenleving op een hoog niveau. De economische groei is echter matig. Ook in dit scenario zijn de vruchtbaarheid en de migratie tamelijk hoog waardoor de bevolking relatief snel groeit tot bijna 19 miljoen in 2040.

In *Transatlantic Market* bestaan grote verschillen tussen rijk en arm. Het geboorte-overschot is klein en de migratie is bescheiden. Dit leidt tot een trage bevolkingsgroei. Het aantal inwoners in 2040 bedraagt ca 17 miljoen.

In *Regional Communities* blijft de huidige verzorgingsstaat intact, bij een lage economische groei. De vruchtbaarheid en de migratie zijn eveneens laag hetgeen resulteert in een bevolking die rond 2020 het hoogste punt bereikt en daarna afneemt tot onder de 16 miljoen in 2040.

macro-economie

De vier scenario's leiden tot grote verschillen in economische groei. De groei is het hoogst in een wereld waarin internationale samenwerking en marktgericht handelen samengaan. Bereidheid tot internationale samenwerking heeft voordelen op het gebied van economie, maar het gaat ten koste van soevereiniteit en identiteit van de afzonderlijke lidstaten. Marktgericht handelen leidt weliswaar tot hogere economische groei, maar ook tot grotere inkomensverschillen tussen hoog- en laagopgeleiden en tussen werkenden en niet-werkenden. Daarnaast is er in een marktgerichte omgeving minder aandacht voor grensoverschrijdende milieuvraagstukken en worden de problemen op dit terrein nauwelijks aangepakt.

In alle scenario's zal de Nederlandse economie blijven groeien. Het groeitempo hangt af van de internationale - en dan vooral de Europese - ontwikkeling. Zo is het bruto binnenlands product (BBP) per hoofd van de bevolking in 2040 tussen 30% en 120% hoger dan het huidige niveau.

De verdeling van de werkgelegenheid over bedrijfstakken zal sterk blijven verschuiven, met name van de sectoren landbouw en industrie naar de sectoren diensten en zorg. Deze verschuiving is de voortzetting van een proces dat al decennia aan de gang is.

De vergrijzing zal een drukkend effect hebben op de groei van het arbeidsaanbod en de werkgelegenheid en op de verhouding tussen actieven en niet-actieven. Wel kan een stijging van de participatie van met name vrouwen en ouderen tegenwicht bieden.

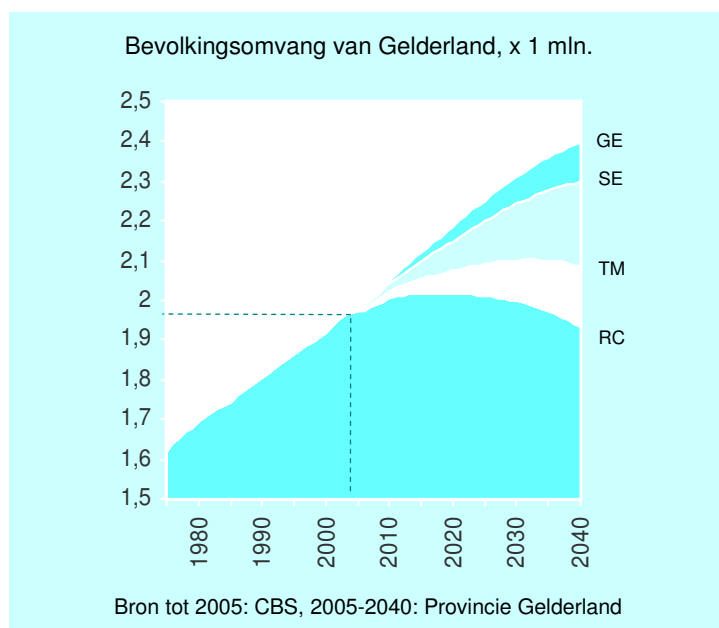
Het ligt in de lijn der verwachtingen dat het groeitempo van de Nederlandse economie overeenkomt met dat van de EU als geheel. Zowel werkgelegenheid als arbeidsproductiviteit ontwikkelen zich in alle scenario's ongeveer gelijk aan die in Europa.

Gelderse scenario-uitwerking

Bevolking

bevolkingsomvang

In het hoogste groeiscenario (GE) stijgt de Gelderse bevolking van de huidige 1,97 miljoen inwoners naar 2,4 miljoen in 2040. Om een idee te krijgen van de omvang en betekenis: dit is een toename ter grootte van de gezamenlijke inwoners van de steden Arnhem, Nijmegen, Doetinchem en Harderwijk, of in termen van landelijk gebied: de totale bevolkingsomvang van de Achterhoek.

In het laagste groeiscenario blijft de bevolkingsomvang min of meer stabiel met een totale verandering van niet meer dan 35-duizend inwoners in 35 jaar.

Bevolkingsomvang Gelderland , X 1miljoen				
2004	GE 2040	SE 2040	TM 2040	RC 2040
1,97	2,40	2,30	2,09	1,93

Bron 2004 CBS, 2040: provincie Gelderland

Gemiddeld over de vier scenario's groeit de Gelderse bevolking met bijna 6-duizend inwoners per jaar. Veranderingen in de bevolkingsomvang worden bepaald door het saldo van geboorte, sterfte en migratie. Bijna driekwart van de toekomstige bevolkingsgroei in Gelderland is het gevolg van migratie. Ongeveer een kwart wordt veroorzaakt door de natuurlijke aanwas (d.w.z. het verschil tussen geboorte en sterfte). Het migratieoverschot is vrijwel volledig toe te schrijven aan de instroom van buitenlandse migranten.

De bevolkingsontwikkeling in Gelderland, verdeeld naar groei-component, gemiddeld over de vier scenario's 2004-2040

saldo van geboorte en sterfte	28%
saldo van vestiging en vertrek	72%
totale bevolkingsgroei	100%
Bron: Provincie Gelderland	

De binnenlandse verhuisbewegingen middelen elkaar op den duur uit. Over de gehele periode beschouwd is het binnenlandse migratiesaldo klein: per jaar verhuizen er slechts een paar honderd mensen meer naar Gelderland dan er uit Gelderland vertrekken. Dit is het algemene gemiddelde beeld. In de afzonderlijke scenario's liggen de accenten anders. In GE en SE is de natuurlijke aanwas met een aandeel van bijna 50% nog een groeifactor van belang, in de andere scenario's daalt de natuurlijke aanwas tot bijna nul (RC) of wordt zelfs negatief (TM). Buitenlandse migratie is dan nog de enige bron van bevolkingsgroei.

regionale verschillen

De Gelderse groeiprojecties lopen in de pas met de Nederlandse verwachtingen. Binnen Gelderland bestaan echter grote verschillen. In het noorden en het oosten van Gelderland is de bevolkingsgroei relatief laag (Noord-Veluwe, Stedendriehoek, Achterhoek). In het westen is de groei naar verhouding hoog (Rivierenland en De Vallei). In Arnhem-Nijmegen is het beeld gemiddeld.

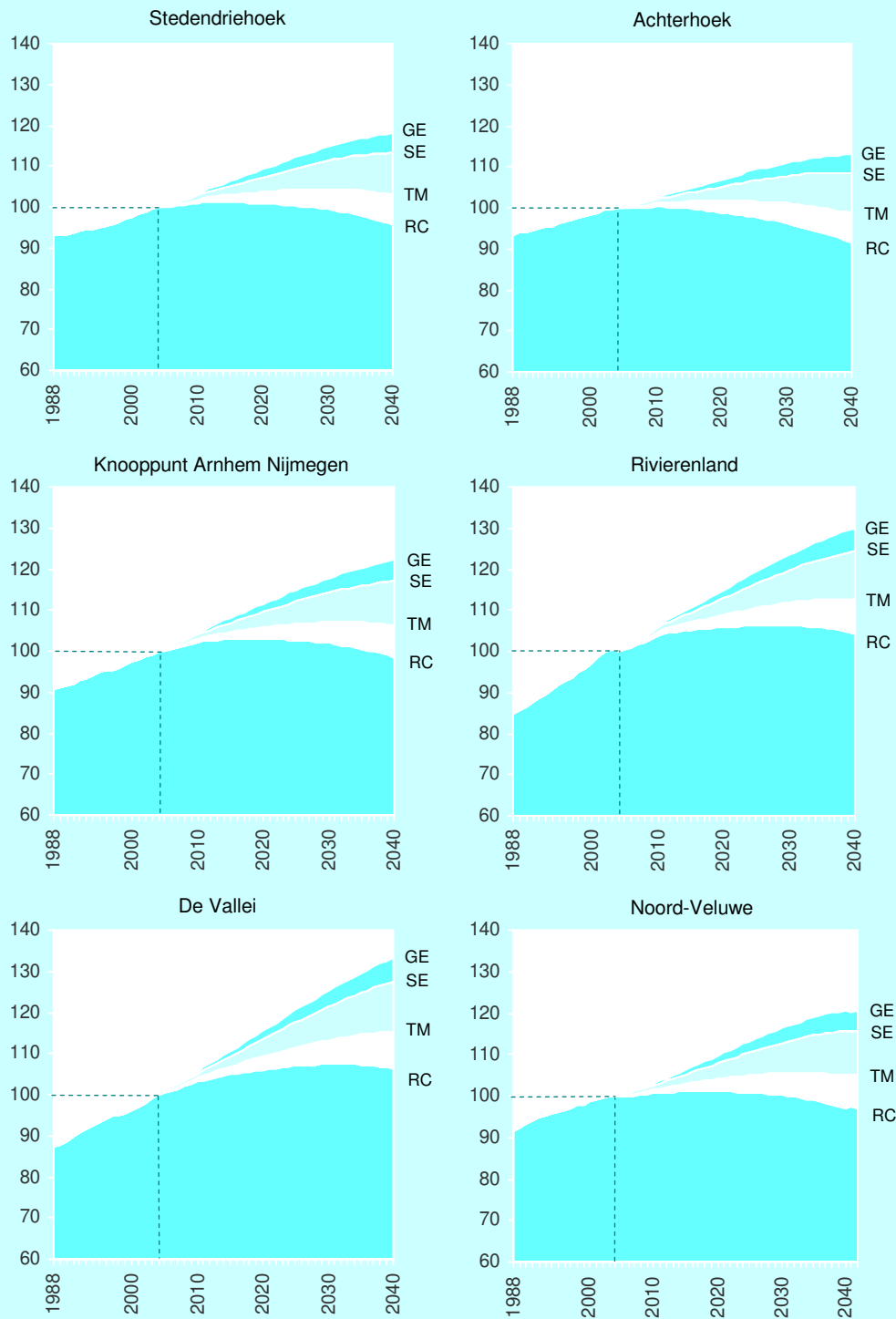
Bevolkingsontwikkeling 1988/2004 en 2004/2040, jaarlijkse procentuele groei

	EU	NL	GLD	SDH	ACH	KAN	RIV	VAL	NV
1988/2004	0,3	0,6	0,6	0,4	0,4	0,6	1,0	0,9	0,5
2004/2040 – GE	0,3	0,5	0,6	0,5	0,3	0,6	0,7	0,8	0,5
2004/2040 – SE	0,3	0,4	0,4	0,3	0,2	0,4	0,6	0,7	0,4
2004/2040 – TM	0,1	0,1	0,2	0,1	0	0,2	0,3	0,4	0,1
2004/2040 – RC	-0,2	-0,1	0	-0,1	-0,2	0	0,1	0,2	-0,1

Bron 1988/2004 CBS; 2004/2040 Gelderland: Provincie Gelderland; Nederland en EU: Langetermijn Bevolkingsscenario's voor Nederland CBS / RIVM

Ten opzichte van de EU en ten opzichte van het verleden worden de regionale verschillen in alle toekomstscenario's kleiner. Er treedt een zekere convergentie op. Voorzover er nog groeiverschillen bestaan, hebben die enerzijds te maken met regiospecifieke factoren als vruchtbaarheid en leeftijdsopbouw en anderzijds met de verwachte c.q. veronderstelde binnen- en buitenlandse migratiesaldi. Al deze factoren zijn voor iedere regio anders.

Bevolkingsontwikkeling 1988-2040 (indexcijfers 2004=100)

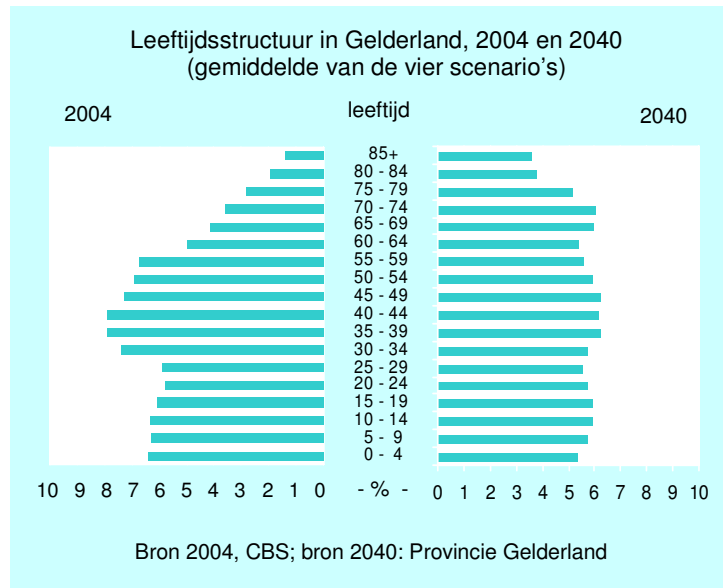

Bron 1988-2004 CBS

Bron 2005-2040: Provincie Gelderland

leeftijdsstructuur

De leeftijdsopbouw van de bevolking is een belangrijke demografische factor en heeft naast allerlei maatschappelijke implicaties ook een sterke economische weerslag. Het tempo van vergrijzing en ontgroening, de in- en uitstroom op de arbeidsmarkt en de aantallen leerlingen en studenten zijn bepalend voor tal van economische aspecten, zoals de arbeidsparticipatie en het draagvlak voor de sociale voorzieningen.

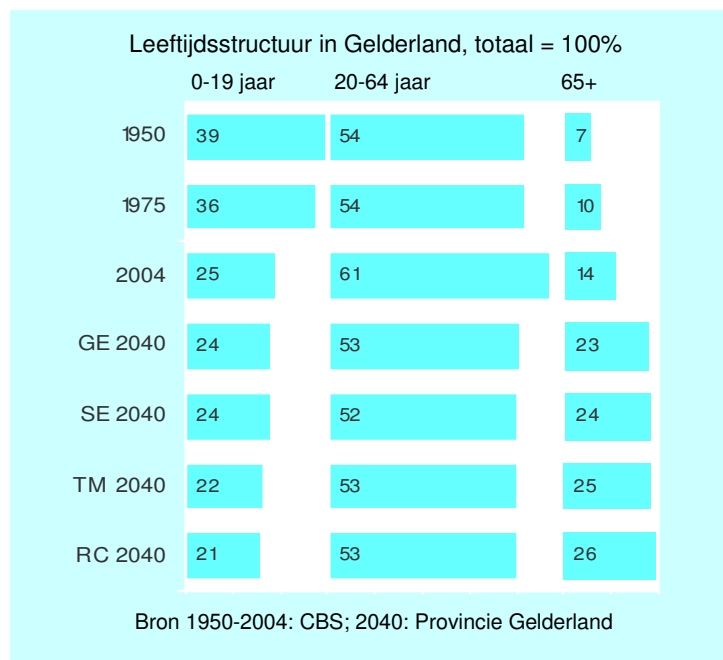
De laatste jaren is de leeftijdsstructuur gewijzigd onder invloed van het gedaalde kindertal en de toegenomen levensverwachting. Volgens de vier bevolkingsscenario's zullen in de toekomst opnieuw grote veranderingen optreden. De hogere leeftijdsklassen nemen verder toe, de midden- en laagste categorieën worden kleiner. Dit heeft tot gevolg dat de bevolkingsaandelen van bijna alle cohorten dicht bij elkaar komen te liggen (rondom de 5 procent).

Het proces van vergrijzing zet zich in alle toekomstscenario's versneld voort. Dit komt het sterkst tot uitdrukking in de scenario's waarbij de nationale soevereiniteit overheerst (TM en RC). In die scenario's is de invloed van de migratie het kleinste. Dit leidt tot minder bevolkingsgroei, maar ook tot een iets snellere vergrijzing en ontgroening. In GE en SE komt de ontgroening vrijwel tot stilstand.

In alle scenario's treedt een verschuiving op van de categorie 20-64 jaar naar de categorie 65 jaar en ouder. In feite een verschuiving van de potentiële beroepsbevolking naar de groep gepensioneerden. Toch is over een langere periode gezien de potentiële beroepsbevolking de meest constante leeftijdsgroep. In 1950 en 1975 viel iets meer dan de helft van de bevolking in deze leeftijdscatego-

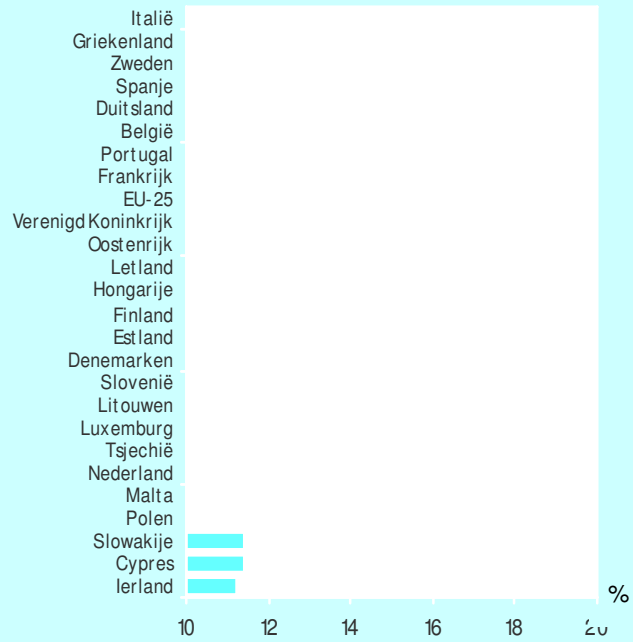
rie. Ook in 2040 zal dat nog zo zijn. Alleen op dit moment is de groep naar verhouding erg groot, waardoor de ophanden zijnde verschuiving spectaculairder lijkt dan zij in werkelijkheid is.

Het aandeel jongeren is gedaald van 39% in 1950 naar 25% in 2005. Het ontgroeningsproces komt in de scenario's GE en SE in de komende vijfendertig jaar vrijwel tot stilstand. In TM en RC gaat het proces verder, zij het in een gematigd tempo. Wordt gekeken naar het aandeel ouderen en jongeren samen – in feite de optelsom van de groene en grijze druk - dan is deze verhouding tamelijk constant. Ook hier geldt weer dat de situatie in het huidige tijdsgewricht de uitzondering is. Wel moet daarbij worden bedacht dat er een verschuiving gaande is van de categorie 0 tot 19 jaar naar de categorie 65 jaar en ouder.

In vergelijking met de Europese Unie is de bevolking in Gelderland en Nederland aanzienlijk minder vergrijsd. In Italië heeft de vergrijzing nu al het niveau bereikt dat voor Nederland pas tegen 2020 wordt verwacht. Kort na 2010 is een versnelling te verwachten. Vanaf dat jaar bereiken de eerste babyboomers van de naoorlogse geboortegeneratie de leeftijd van 65 jaar. Rond 2040 bereikt de vergrijzing haar hoogtepunt. Na 2040 neemt de druk iets af omdat de naoorlogse generatie dan overleden zal zijn.

Vergrijzing in de EU, 2002
(aantal 65-plussers in % van de totale bevolking)

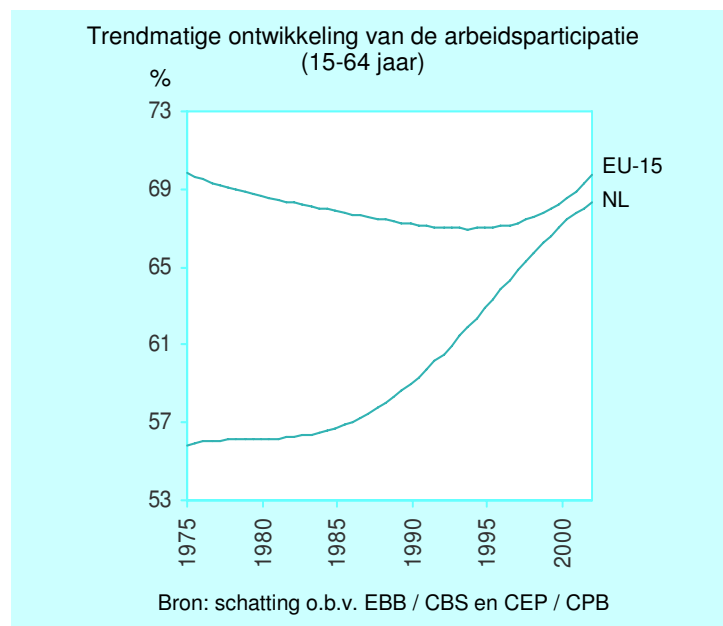
Bron: CBS, The Netherlands on the European Scale, 2004

Arbeidsaanbod

participatiegraad

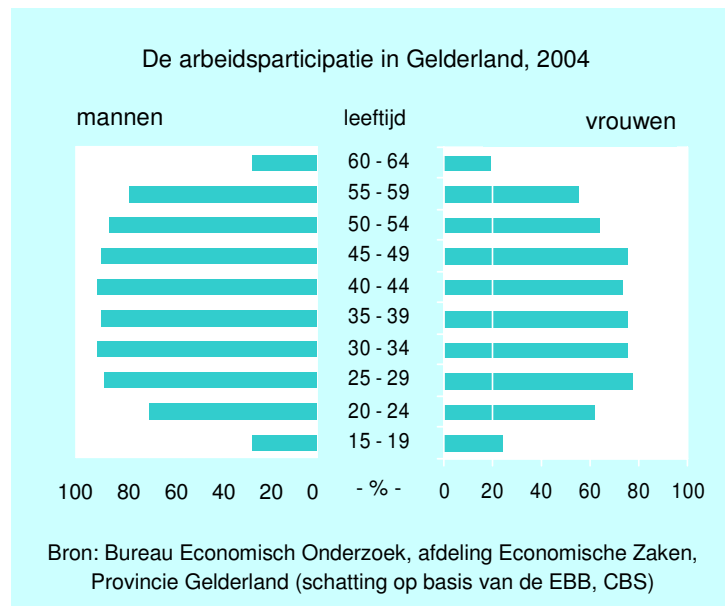
De mate waarin de bevolking deelneemt - of deel wil nemen - aan het arbeidsproces wordt participatiegraad genoemd (aantal personen met een beroep - al of niet werkend - in procenten van de bevolking van 15-64 jaar).

In vergelijking met veel andere Europese landen was in het verleden de gemiddelde participatiegraad in Nederland laag. Dit kwam vooral omdat de arbeidsparticipatie van vrouwen achterbleef bij de Europese trend. In de afgelopen twintig jaar is de achterstand snel ingelopen waardoor de Nederlandse participatie op dit moment ongeveer op het EU-gemiddelde ligt. Deze inhaalslag kon vooral gerealiseerd worden dankzij de snelle groei van het aantal deeltijdbanen. In geen enkel ander Europees land heeft deeltijdarbeid zo'n hoge vlucht genomen. De keerzijde daarvan is dat het aantal gewerkte uren in Nederland minder snel is toegenomen. Het aandeel werkenden is weliswaar gestegen, maar door het grote aantal deeltijdwerkers is het aantal gewerkte uren per persoon aan de lage kant.

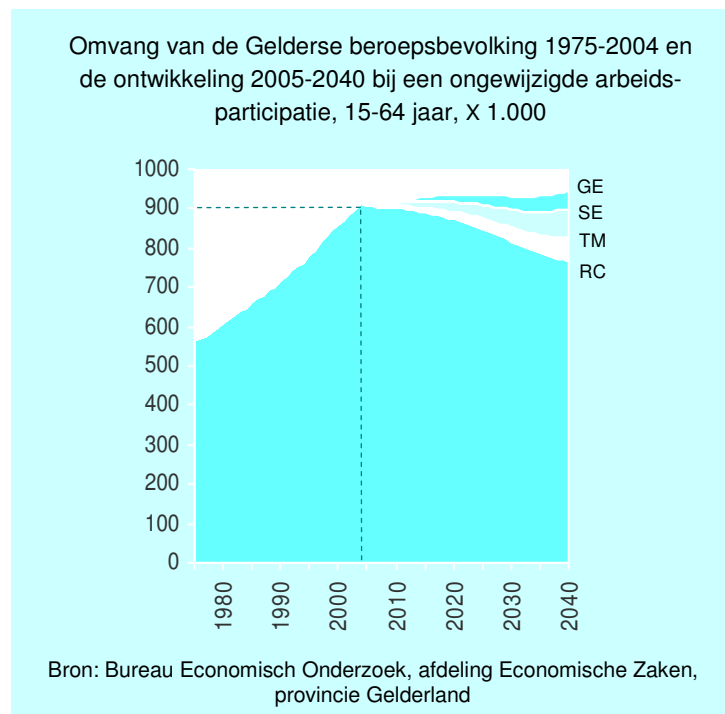
In Gelderland heeft zich dezelfde ontwikkeling voorgedaan. Ook hier is een snelle groei van de participatiegraad gepaard gegaan met een sterke toename van de deeltijdarbeid.

De hoogte van de arbeidsparticipatie is sterk afhankelijk van de leeftijd. In de categorie 15 tot 25 jaar bijvoorbeeld is de arbeidsparticipatie laag omdat een groot deel van de populatie dagonderwijs volgt. Tussen de 25 en 55 jaar bereikt de arbeidsparticipatie een hoogtepunt met een gemiddelde deelname van ruim 80%. Naarmate de pensioenleeftijd dichterbij komt, daalt de participatie als gevolg van de toenemende kans op arbeidsongeschiktheid en de wens om vroeger uit te treden.

arbeidsaanbod bij gelijkblijvende participatie

Als gevolg van de demografische ontwikkelingen komt het toekomstige arbeidsaanbod onder druk te staan. Wanneer de arbeidsparticipatie de komende periode niet verder toeneemt, zal de beroepsbevolking nauwelijks stijgen of op het huidige niveau blijven staan (GE en SE). In TM en RC treedt zelfs een daling op.

Hoe zwaar dat weegt hangt af van de bevolkingsgroei in de overeenkomstige scenario's. Een dalend arbeidsaanbod bij een stijgende bevolkingsomvang is problematischer dan omgekeerd. De situa-

tie kan worden verduidelijkt met behulp van het kengetal 'beroepsbeoefenaren per 1.000 inwoners'. Uit het verloop van dit kengetal blijkt dat er bij een gelijkblijvende arbeidsparticipatie steeds minder arbeidskrachten beschikbaar komen. De verhouding daalt in alle scenario's in ongeveer dezelfde mate.

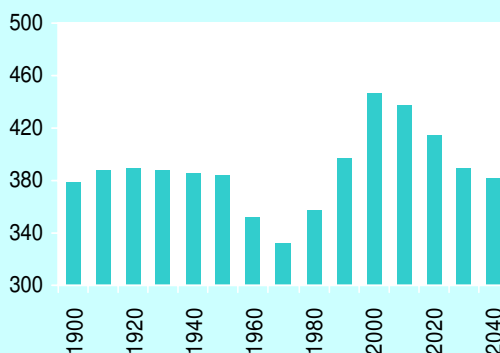
Beroepsbeoefenaren per 1.000 inwoners, bij gelijkblijvende participatiegraden, gemiddelde van alle scenario's, Gelderland

2004	2010	2020	2030	2040
466	435	415	390	380

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, provincie Gelderland

Uit het langjarige verloop (zie grafiek) blijkt echter dat niet zozeer de toekomstige veranderingen als uniek moeten worden beschouwd, als wel de huidige situatie. Nog nooit waren er per 1.000 inwoners zoveel arbeidskrachten beschikbaar als nu. Bij een gelijkblijvende arbeidsparticipatie is de beschikbaarheid van arbeid in 2040 weliswaar lager dan nu, maar naar verhouding nog bijna even groot als in 1990. Daarbij moet wel worden aangetekend dat een groot aantal beroepsbeoefenaren arbeid in deeltijd verricht.

Beroepsbeoefenaren per 1.000 inwoners 1900-2000 en de ramingen na 2000 bij gelijkblijvende participatiegraden en de gemiddelde bevolkingsgroei over alle scenario's, Gelderland

Bron 1900-2000: VT- EBB / CBS;
2000-2040: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

toekomstscenario's arbeidsparticipatie

De toekomstige ontwikkeling van de arbeidsparticipatie wordt bepaald door een aantal factoren:

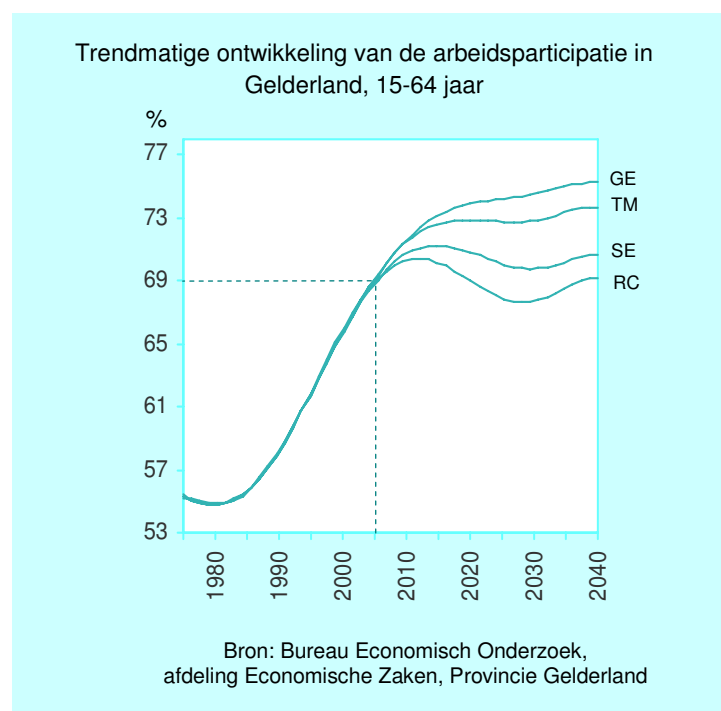
- cohorteffecten en sociaal-culturele trends;
- immigratie en integratie;
- sociale zekerheid en pensionering.

Cohorteffecten zijn het resultaat van gedragsveranderingen in het verleden. Sociaal-culturele veranderingen (emancipatie, individuali-

sering) hebben sinds de jaren zeventig geleid tot een stijging van de participatie van vrouwen, met name in de jongere leeftijdsgroepen. Deze 'geëmancipeerde' vrouwen schuiven geleidelijk door naar de oudere leeftijdsklassen en nemen daar de plaats in van vrouwen die weinig participeerden op de arbeidsmarkt. Dit leidt er op termijn toe dat over de hele linie de participatiegraad hoog wordt. Deze zogenaamde cohorteffecten zullen zich in alle scenario's even sterk manifesteren. Afgezien van de gedragsverandering in het verleden zou de participatie ook nog verder kunnen stijgen door gedragsverandering in de toekomst. Het is denkbaar dat de sociaal-culturele veranderingen die in de jaren zeventig in gang zijn gezet hun eindpunt nog niet hebben bereikt. In vergelijking met Zweden lijkt er in Nederland nog ruimte voor verdere participatiegroei, ook bij jongere vrouwen vanaf circa 30 jaar. De Zweedse cijfers kunnen beschouwd worden als een empirische bovengrens voor de toekomstige participatie in Nederland.

De huidige arbeidsparticipatie van niet-westerse allochtonen is lager dan die van autochtonen. Aangenomen is dat deze afstand in de toekomst geleidelijk kleiner wordt. Het tempo waarin de veranderingen zich voltrekken, is afhankelijk van de economische ontwikkeling en de omvang en achtergrond van de buitenlandse migratie.

Ten slotte hangt de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie sterk samen met de mate waarin gebruik wordt gemaakt van vervroegde uittrekking en ouderdomspensioen, alsmede van de sociale zekerheid (WIA). In het algemeen zal de participatie toenemen naarmate dit soort voorzieningen wordt versoerd en de toegankelijkheid wordt beperkt.

Ieder scenario kent op al deze terreinen een specifieke ontwikkeling. Toegespitst op Gelderland leidt dit tot een verwachting zoals weergegeven in voorgaand figuur. De ruimte voor een hogere arbeidsparticipatie van de bevolking ligt vooral bij de vrouwen en in de hogere leeftijdscategorieën. Daar is nog een groot onbenut arbeidspotentieel aanwezig. Bij de mannen ligt de participatie reeds op een vrij hoog niveau en vormt de vergrijzing het dominante effect: in alle scenario's daalt de gemiddelde participatiegraad vanwege de veroudering. Voor de ontwikkelingen bij de vrouwen zijn de huidige participatiegraden in Zweden als bovengrens genomen. In GE en TM groeien de participatiecijfers geleidelijk tot dicht in de buurt van de Zweedse niveaus. Aangenomen is dat deze situatie rond 2020 bereikt zal zijn. In SE en RC voltrekken de ontwikkelingen zich veel trager en is de afstand tussen Zweden en Nederland in 2040 ongeveer gehalveerd.

In alle scenario's wordt de instroom in de WIA beperkt. De meest verregaande hervorming zal plaatsvinden in het scenario GE, wat leidt tot een sterke reductie. In de andere scenario's zijn de hervormingen minder verstrekkend waardoor de afname ook lager uitvalt.

Het omzetten van VUT-regelingen in Levensloop maakt in alle scenario's langer doorwerken financieel aantrekkelijker. Hierdoor zal de arbeidsparticipatie van ouderen toenemen. In GE wordt daarnaast de AOW-gerechtigde leeftijd geleidelijk verhoogd naar 67 jaar.

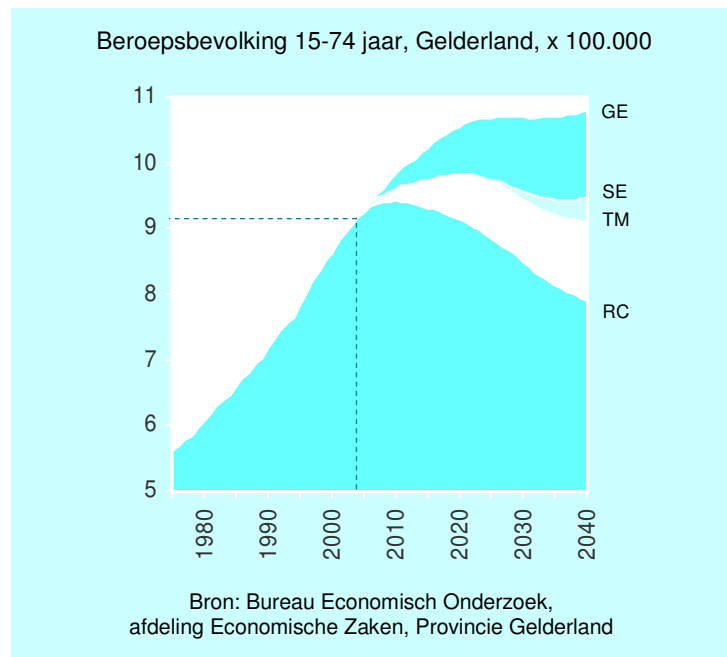
Door selectieve arbeidsmigratie in de scenario's GE en TM, sluit de opleiding van de nieuwe migranten beter aan op de wensen van de Nederlandse arbeidsmarkt, waardoor de arbeidsparticipatie van deze groepen sterk verbetert.

In RC zijn er weinig hervormingen in de sociale zekerheid en zijn de randvoorwaarden zoals kinderopvang minder goed geregeld. De participatiegraad in dit scenario is dan ook het laagst. In GE zijn de hervormingen het meest ingrijpend. Er zijn daardoor sterkere prikkels om te werken. Daarnaast neemt de individualisering sterk toe. De participatiegraad is hier het hoogst.

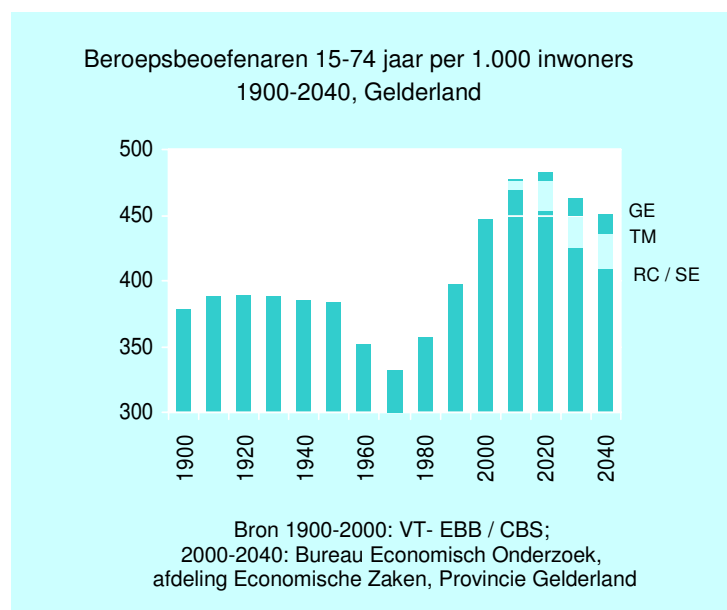
het aanbod van arbeid

De bevolkingsontwikkeling én de arbeidsparticipatie tezamen bepalen de omvang en ontwikkeling van het toekomstige arbeidsaanbod. Omdat in het scenario GE wordt uitgegaan van een hogere pensioenleeftijd, en omdat in alle scenario's een (klein) deel van de ouderen vrijwillig langer door blijft werken, is bij het bepalen van het toekomstige arbeidsaanbod de leeftijdsgrens opgerekt tot 75 jaar.

Ten opzichte van het verleden zal de demografische ontwikkeling in Gelderland zich op vier punten wijzigen: het groeitempo vakt af of wordt mogelijk negatief, het migratiepatroon verandert, de regionale groeiverschillen worden kleiner en de vergrijzing versnelt. De arbeidsparticipatie van mannen zal in de hogere leeftijdsklassen toenemen. Bij de vrouwen wordt over de hele linie gerekend met een hogere arbeidsdeelname. Het netto resultaat van al deze bewegingen is dat in drie van de vier scenario's de beroepsbevolking nog groeit. In GE verloopt de stijging tot 2020 in het trendmatige hoge groeitempo dat de afgelopen drie decennia kenmerkte, daarna valt de groei terug tot bijna nul.

De scenario's SE en TM kennen tot 2025 een bescheiden groei. In de jaren daarna treedt een omslag op en daalt het arbeidsaanbod geleidelijk. In RC zet de daling al kort na 2010 in. In dit scenario zakt de beroepsbevolking uiteindelijk 14% onder het huidige niveau. Deze ontwikkelingen hebben gevolgen voor de verhouding actieven/-inactieven. Met het oog op het economische draagvlak voor de collectieve uitgaven en de uitgaven voor de niet-actieven is het aantal beroepsbeoefenaren per 1.000 inwoners van belang. Hoe hoger dit aantal, des te breder de grondslag voor de heffing van premies en belastingen.

Zoals uit voorgaande grafiek blijkt, is die grondslag nog nooit zo groot geweest als nu. In alle scenario's zal de basis tot 2020 nog verder verbreden. Daarna zet onder invloed van de vergrijzing een daling in. In de scenario's GE en TM zal het niveau in 2040 bij benadering gelijk zijn aan het huidige niveau. In de scenario's RC en SE zakt het niveau tot de situatie rond 1995. In historisch perspectief gezien nog steeds een zeer breed draagvlak.

regionale verschillen

Grosso modo is het Gelderse beeld terug te vinden in alle regio's. De accentverschillen lopen parallel met de verschillen in bevolkingsgroei: in het oosten van Gelderland is de groei van de beroepsbevolking relatief laag, in het westen naar verhouding hoog.

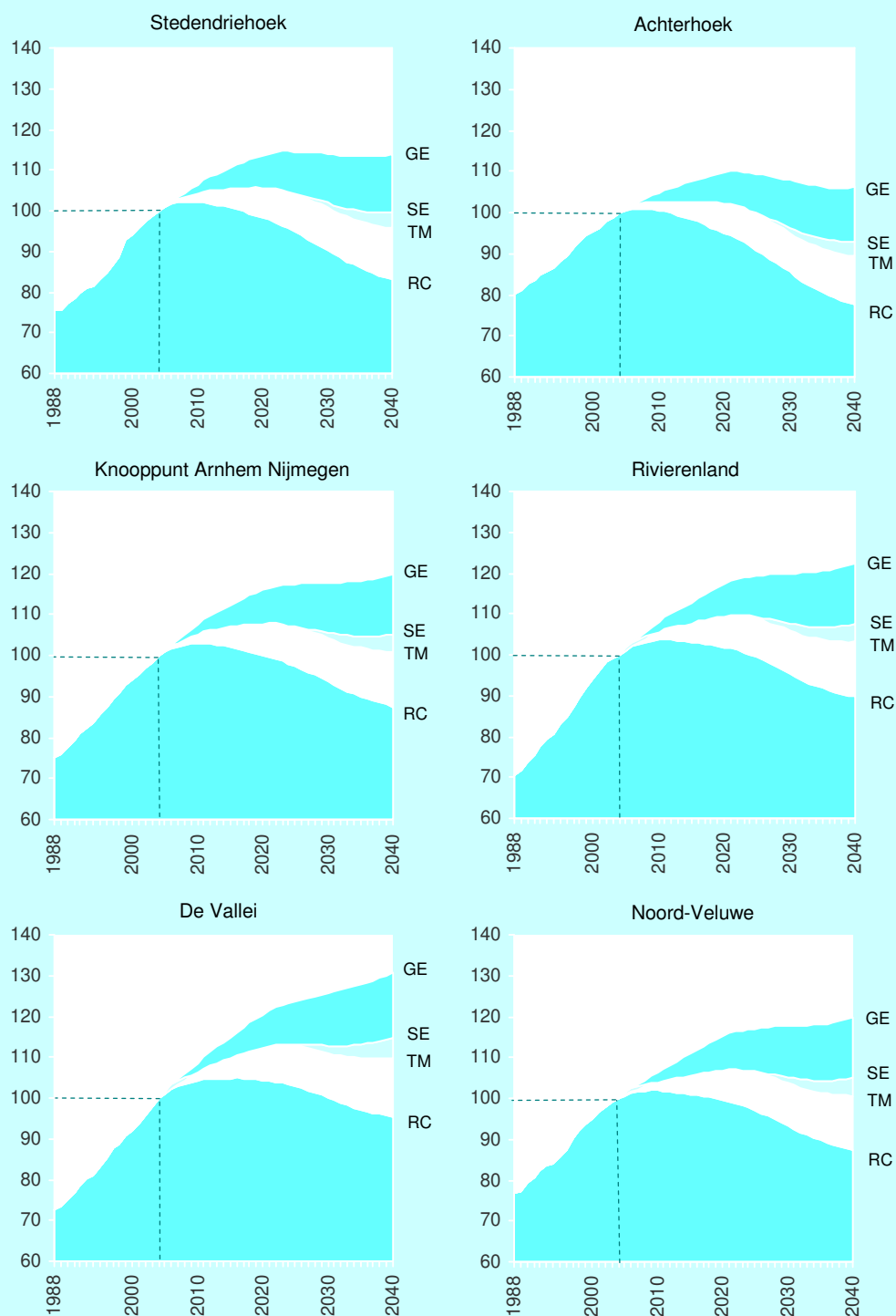
Ontwikkeling beroepsbevolking 15-74 jaar (EU 20-64 jaar), 1988/2004 en 2004/2040, jaarlijkse procentuele groei

	EU	NL	GLD	SDH	ACH	KAN	RIV	VAL	NV
1988/2004	0,4	1,7	1,7	1,8	1,4	1,8	2,2	2,0	1,7
2004/2040 – GE	0,3	0,4	0,5	0,4	0,2	0,5	0,6	0,7	0,5
2004/2040 – SE	0	0,1	0,1	0	-0,2	0,1	0,2	0,4	0,1
2004/2040 – TM	0	0	0	-0,1	-0,3	0	0,1	0,3	0
2004/2040 – RC	-0,5	-0,4	-0,4	-0,5	-0,7	-0,4	-0,3	-0,1	-0,4

Bron Gelderland: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland / EBB, CBS; Bron Nederland en EU: Arbeidsaanbod in de lange-termijnsce­nario's voor Nederland, CPB document no. 71, 2004; Quantifying Four Scenarios for Europe, CPB, 2004; EBB, CBS; Eurostat

De inhaalslag m.b.t. de arbeidsparticipatie is voltooid, waardoor het recentelijke grote groeiverschil met de rest van Europa zal verdwijnen. Toch zal het Nederlandse arbeidsaanbod ook in de toekomst nog iets sneller toenemen dan in de EU als gevolg van de jongere leeftijdsopbouw van de bevolking.

Ontwikkeling beroepsbevolking 1988-2040 (indexcijfers 2004=100)

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Werkgelegenheid

inleiding¹

In een open economie als de Gelderse zijn de internationale ontwikkelingen beslissend voor de groeimogelijkheden van het Bruto Binnenlands Product, zoals het tempo van de handelsliberalisatie, de ontwikkeling van de transportkosten en de groei van de wereldhandel. De mate waarin Gelderland erin slaagt te profiteren van de handelsliberalisatie is afhankelijk van de concurrentiekracht van het bedrijfsleven en de aantrekkelijkheid van Gelderland als vestigingsplaats. Van veel betekenis is in dat verband de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. Op lange termijn vertaalt een stijging van de arbeidsproductiviteit zich in een navenante daling van de arbeidskosten per eenheid product. Daarbij is cruciaal hoe de binnenlandse ontwikkelingen zich verhouden tot die in het buitenland, ofwel hoe de internationale concurrentieverhoudingen veranderen. De drijvende kracht achter de arbeidsproductiviteitsverbeteringen – i.c. het concurrentievermogen van de Gelderse economie – is de technologische ontwikkeling. Belangrijke determinanten van de technologische ontwikkeling zijn de prikkels die van de markt uitgaan en de investeringen in menselijk kapitaal. De meer marktgerichte scenario's TM en GE geven vanuit dit oogpunt een sterkere stimulans dan de andere twee scenario's. In TM zorgt de sterke economische band met de VS voor een versnelde inzet van ICT, wat met name in de dienstensector de productiviteit verhoogt. In GE leidt een succesvolle vrijhandelspolitiek tot een snelle diffusie van kennis en daarmee ook tot extra kenniscreatie. In SE zorgt de overheid voor goed en betaalbaar onderwijs voor de hele bevolking, hetgeen de arbeidsproductiviteit bevordert. Per saldo is de stijging van de arbeidsproductiviteit het hoogst in GE en het laagst in RC.

Gemiddelde procentuele groei per jaar, Nederland

	<i>Bruto Binnenlands Product</i>	<i>Arbeidsproductiviteit</i>	<i>Werkgelegenheid (arbeidsvolume)</i>
1980/2004	2,2	1,3	0,9
2004/2040 – GE	2,6	2,1	0,5
2004/2040 – SE	1,6	1,5	0,1
2004/2040 – TM	1,9	1,9	0
2004/2040 – RC	0,7	1,2	-0,4

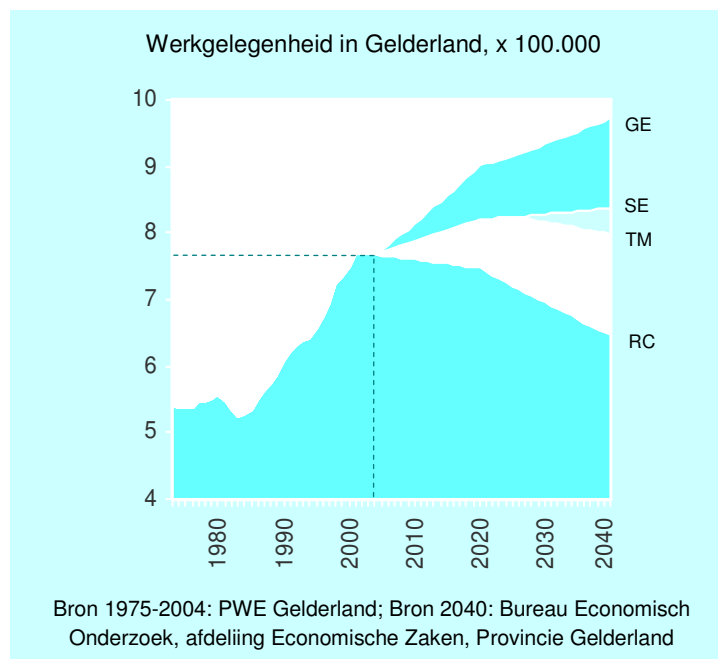
Bron 1980-2004: CEP 2005, CPB / Nationale Rekeningen, CBS
Bron: 2004-2040: Vier Vergezichten op Nederland, CPB, 2004

¹ de theoretische uitgangspunten uit deze inleidende paragraaf zijn ontleend aan de publicatie Vier Vergezichten op Nederland, CPB, 2004

De vier scenario's leiden tot grote verschillen in economische groei en arbeidsproductiviteit. De werkgelegenheidsontwikkeling is de resultante van deze twee grootheden (BNP / gemiddelde arbeidsproductiviteit = werkgelegenheid). Ook hier zijn de scenarioverschillen dus groot.

de Gelderse werkgelegenheidsontwikkeling

Afgezien van kortstondige conjuncturele bewegingen, is de Gelderse werkgelegenheid de afgelopen 20 jaar structureel toegenomen. In de twee meest internationaal georiënteerde scenario's mag gerekend worden op een voortzetting van de trend, zij het in een veel gematigder tempo. Veruit de hoogste groei wordt gerealiseerd in het scenario GE. In SE is de groei nog maar zeer bescheiden. In de meer op de eigen regio betrokken toekomstbeelden is de groei uiterst laag tot negatief. In TM treedt na 2020 een lichte daling op, in RC is er zelfs helemaal geen groeiperspectief. Sterker nog, hier dragen de werkgelegenheidsverliezen een structureel karakter. De afnemende bevolkingsomvang en de lage economische groei zijn hier debet aan.

Afgezet tegen de laatste twee decennia vlakt het tempo van de banengroei sterk af. De redenen hiervoor zijn tweeledig: in drie van de vier scenario's wordt de hoge productiegroei uit het verleden niet meer geëvenaard, terwijl als gevolg van de voortschrijdende technische ontwikkelingen de stijging van de arbeidsproductiviteit juist sneller zal verlopen. Dit betekent dat de geprojecteerde productiegroei met naar verhouding steeds minder mensen kan worden gerealiseerd. Dit resulteert in een daling van de werkgelegenheid (RC en op termijn TM), of op zijn best in een bescheiden groei (GE en SE).

Gemiddelde procentuele jaarlijkse groei van de werkgelegenheid per bedrijfstak, Gelderland

	<i>landbouw</i>	<i>industrie</i>	<i>diensten</i>	<i>totaal</i>
1973/2004	-1,2	-0,4	2,1	1,1
2004/2040 – GE	-2,2	0,2	0,9	0,7
2004/2040 – SE	-2,8	-0,4	0,5	0,2
2004/2040 – TM	-2,6	-0,5	0,4	0,1
2004/2040 – RC	-2,6	-1,6	-0,1	-0,5

Bron 1973/2004: PWE Gelderland

Bron 2004/2040: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

In de landbouw zijn de groeiverwachtingen over de productie laag, terwijl de arbeidsproductiviteit snel blijft stijgen. Per saldo daalt daardoor de werkgelegenheid met ca. 2,5% per jaar. Van de agrarische sector zal op termijn mogelijk maar zo'n 40% overblijven. Aan de andere kant staat de bedrijfstak zorg, waar de volumegroei hoog is, en de mogelijkheden voor verbetering van de arbeidsproductiviteit gering. Dit leidt tot een verdere stijging van de werkgelegenheid, oplopend tot 1,9% per jaar in GE. In de commerciële diensten groeit de werkgelegenheid ongeveer volgens het gemiddelde tempo van de economie. In de industrie zal door relatief hoge productiviteitsstijgingen en lage afzetgroei de werkgelegenheid afnemen. In RC lopen de verliezen zelfs zo hoog op dat in 2040 de sector bijna zal zijn gehalveerd.

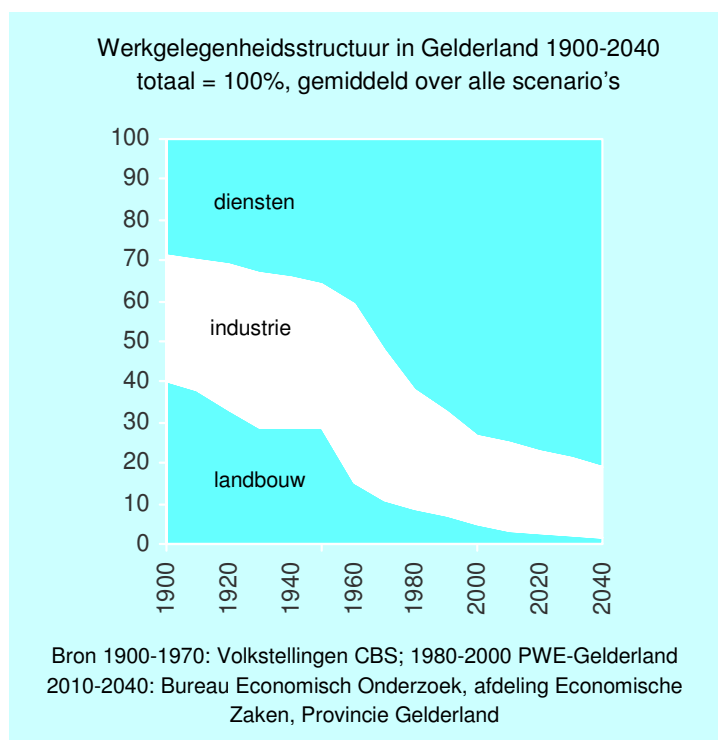
Het onderscheid tussen industrie en diensten wordt steeds vager. De industriële activiteiten verschuiven van grootschalige fabricage naar kennisproducten zoals R&D, ontwerp, marketing en toeleveranties. Ook de dienstensector bestrijkt een steeds breder scala aan markten. Daarbij ligt het accent in toenemende mate op het transporteren en verwerken van informatie (internet, telecom, banken en verzekeringen en logistiek). Het verschil in groei van de arbeidsproductiviteit wordt kleiner. Traditioneel kent de dienstensector een lage productiviteitsgroei, omdat veel diensten het karakter hadden van persoonsgebonden interactie. Op de nieuwe terreinen van de dienstensector - het transporteren en verwerken van informatie - zijn grote productiviteitsverbeteringen mogelijk door het toepassen van ICT-technieken.

Het verschil in internationale handelbaarheid tussen industrie en diensten verdwijnt ook steeds meer. De noodzaak voor direct menselijk contact tussen klant en dienstverlener wordt zwakker. Dit maakt produceren op afstand mogelijk, afstand zowel geografisch als in de tijd gezien. Daarmee wordt ook internationale handel en concurrentie een steeds belangrijker factor voor de dienstensector. De uitvoer van diensten is momenteel het snelst groeiende deel van de Nederlandse export.

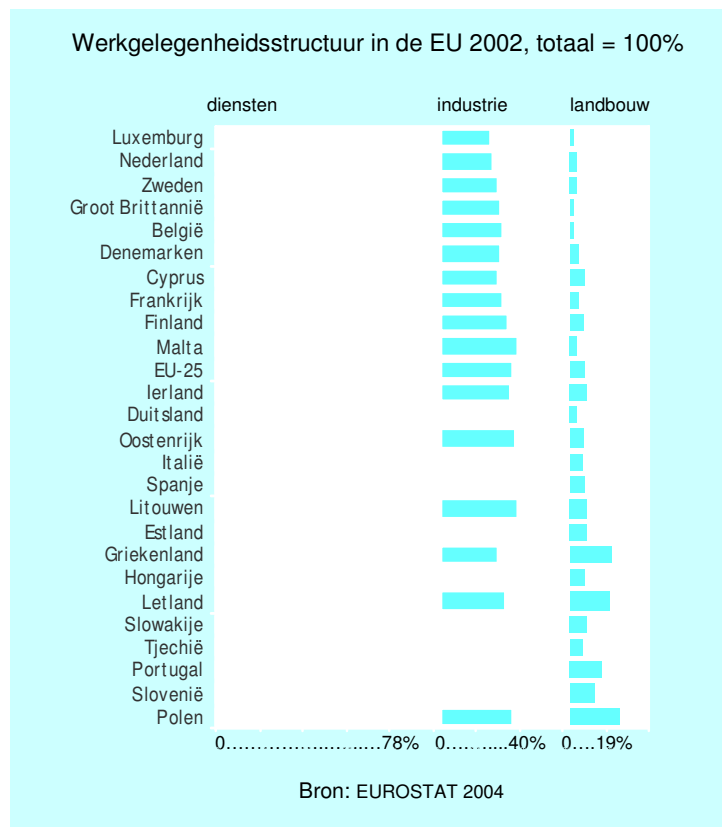
werkgelegenheidsstructuur

De economische ontwikkeling gaat gepaard met ingrijpende structuurveranderingen. Kenmerkend voor dit proces in de twintigste eeuw was de voortschrijdende afbouw van de agrarische sector, de opkomst van de diensten en in de laatste 40 jaar de dreigende teloorgang van de industrie. Bijna eenderde van de Gelderse banen was rond 1950 in de landbouw te vinden. Op dit moment is dat nog maar vier procent. De industriële werkgelegenheid verkeerde zo rond de jaren zestig op het hoogtepunt. Sindsdien is het aandeel trendmatig gedaald van 44% naar 22% in 2004. Tegelijkertijd brak voor de dienstensector een expansieve periode aan.

Gemiddeld over de vier scenario's zal de toekomstige structuurwijziging nog maar gematigd zijn, de richting blijft echter dezelfde: de landbouw wordt als werkgelegenheidsverschafter verder gemarginaliseerd, het aandeel industrie daalt tot onder de 18%, de diensten worden in alle scenario's belangrijker en lopen uit tot een aandeel van meer dan 80%. Binnen de diensten neemt het aandeel van de zorgsector structureel toe van 20% naar bijna 30%.

In het noordelijk deel van de EU is de ontwikkeling naar een post-industriële-economie ver voortgeschreden. Het meest duidelijk is dat zichtbaar in Luxemburg en Nederland. Meer dan driekwart van de banen bevindt zich in de dienstensector terwijl de landbouw als werkgelegenheidsgenerator nog maar een zeer beperkte rol speelt. Het andere uiterste vormen Griekenland, Polen, Letland en Portugal, waar de landbouw een substantieel deel van de nationale werkgelegenheid voor zijn rekening neemt.

Gelderland bevindt zich in dezelfde economische ontwikkelingsfase als Nederland, d.w.z. het zwaartepunt ligt op de dienstensector, de omvang van de landbouw ligt onder het Europese gemiddelde en de industrie is relatief klein.

regionale verschillen

Hoewel Nederland recentelijk is achtergebleven bij de economische ontwikkelingen in de EU, is over een langere periode beschouwd een opmerkelijke werkgelegenheidsgroei gerealiseerd: het drievoudige van het EU-gemiddelde. In Gelderland lag de groei zelfs nog iets hoger. De snelle banengroei is vooral te danken aan de groei van de deeltijdbanen. In geen enkel ander land van de EU heeft deeltijdarbeid zo'n hoge vlucht genomen als in Nederland.

De regionale groeiverschillen in Gelderland waren tamelijk groot: de hoogste groei vond plaats in het noord- en zuidwesten: Rivierenland, De Vallei, Noord-Veluwe. Oostelijk daarvan was de groei lager: Arnhem/Nijmegen, Stedendriehoek, Achterhoek. Absolute tegenpolen waren Rivierenland en de Stedendriehoek met respectievelijk een groei van 2,8% en 1,4%. Maar ook een relatief lage groei van 1,4% is in historisch perspectief ongekend hoog. Een belangrijk deel van de regionale verschillen kan verklaard worden uit verschillen in bevolkingsgroei, de daarmee samenhangende economische dynamiek en uit de economische structuur van de regio. De mate waarin een regio georiënteerd is op expansieve, stabiele of afnemende sectoren is bepalend voor de groeiperspectieven.

Voor de toekomst worden verschillende trendbreuken voorzien. In geen van de scenario's wordt nog een groei geraamd die bij benadering de historische expansie evenaart. Ook in het draaiboek met de hoogste economische groei, blijft de werkgelegenheidscreatie bescheiden. Dit komt door een sterke verbetering van de arbeidsproductiviteit. Daarnaast vervlakken de regionale verschillen doordat de economische structuur van de regio's in de loop der tijd éénvormiger wordt. In alle regio's zijn de diensten de dominante bedrijfstak. Hierdoor convergeert ook de groeipotentie.

Werkgelegenheidsontwikkeling 1988/2004 en 2004/2040, jaarlijkse procentuele groei

	EU	NL	GLD	SDH	ACH	KAN	RIV	VAL	NV
1988/2004	0,5	1,5	1,8	1,4	1,6	1,7	2,8	2,2	1,8
2004/2040 – GE	0,4	0,5	0,7	0,5	0,5	0,6	0,8	0,8	0,8
2004/2040 – SE	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,4	0,4	0,3
2004/2040 – TM	0,1	0	0,1	-0,1	0	0,1	0,2	0,2	0,2
2004/2040 – RC	-0,5	-0,4	-0,5	-0,4	-0,6	-0,4	-0,5	-0,4	-0,4

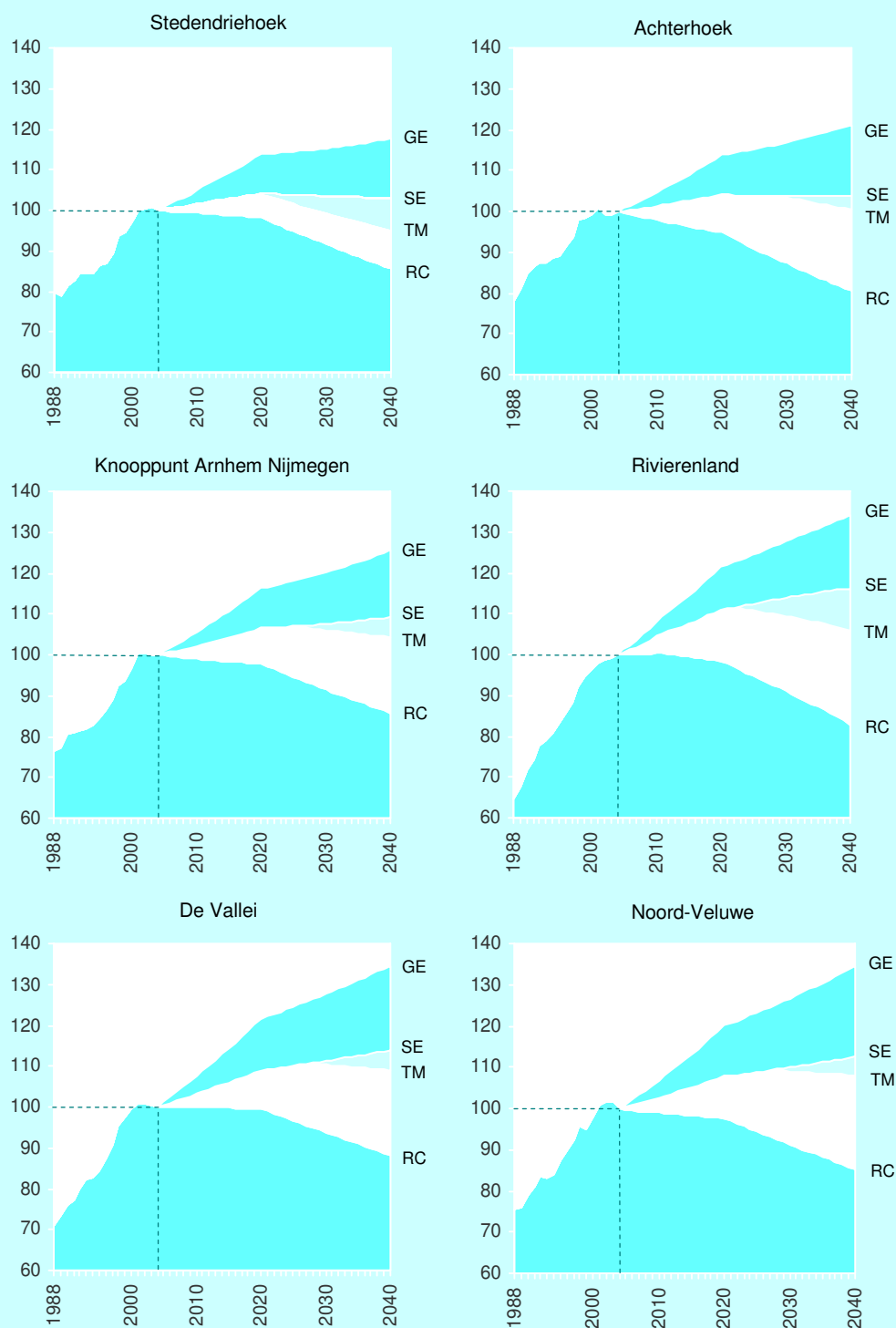
Bron 1988/2004: PWE Gelderland / Arbeidsrekeningen CBS / Eurostat

Bron 2004-2040 regio's: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Bron 2004-2040 Nederland en EU: Vier vergezichten op Nederland, CPB

De structuur in de stedelijke regio's Arnhem-Nijmegen, De Vallei en de Stedendriehoek wordt gekenmerkt door een nog zwaarder accent op de dienstensector dan gemiddeld. De Achterhoek en Rivierenland zijn wat meer op traditionele activiteiten georiënteerd. Beide gebieden hebben nadrukkelijk een agrarisch karakter. Daarnaast is met name de Achterhoek voor Nederlandse begrippen nog sterk geïndustrialiseerd. De werkgelegenheidsstructuur op de Noord-Veluwe is ongeveer gemiddeld.

Werkgelegenheidsontwikkeling 1988-2040 (indexcijfers 2004=100)

Bron 1988-2004: PWE Gelderland, aangevuld met BIRO Overijssel en VR Limburg

Bron 2005-2040: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

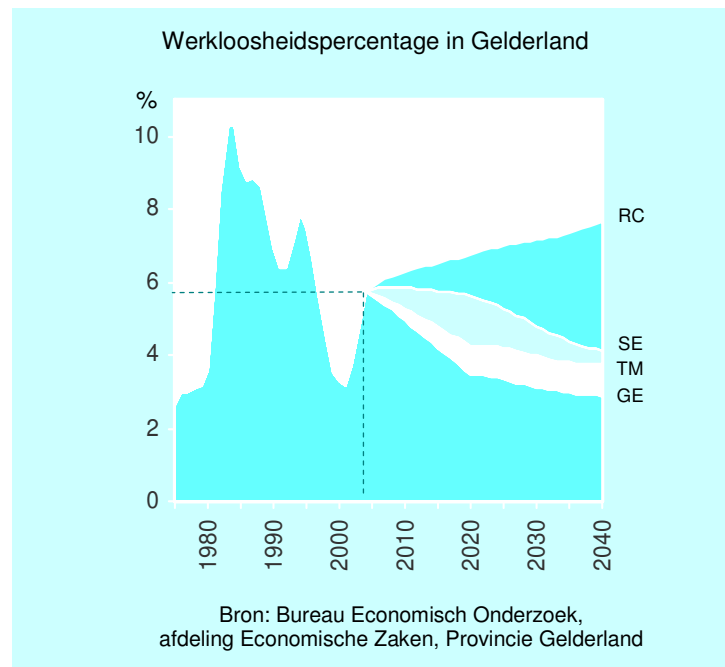
Confrontatie van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt

inleiding

Uit de confrontatie van vraag en aanbod (werkgelegenheid en beroepsbevolking) volgen de discrepanties op de arbeidsmarkt. Een banentekort leidt tot werkloosheid, een tekort aan arbeidskrachten tot een overspannen arbeidsmarkt.

De groei van het arbeidsaanbod is nauw verbonden met de bevolkingsgroei en neemt in de tijd gezien gelijkmatig toe. Grote uitschieters naar boven of beneden treden maar zelden op. Anders ligt dit bij de werkgelegenheid, waar de kortetermijnontwikkeling veel meer beheerst wordt door incidenten. Alleen al op grond van de conjunctuur stijgt of daalt de vraag naar arbeid en kan zich op ieder moment een omslag voordoen. Perioden van krachtige groei worden afgewisseld met jaren van economische teruggang. Terwijl dus het arbeidsaanbod trendmatig verloopt, vertoont de vraag naar arbeid een grillig patroon hetgeen resulteert in een sterk fluctuerende werkloosheid. In de hier gepresenteerde scenario's is geen rekening gehouden met conjunctuurbewegingen. Bij de uitwerking van de scenario's gaat het om de regionale gevolgen van de grote (mondiale) trends die de richting van de toekomstige ontwikkeling bepalen (globalisering, individualisering, technologische ontwikkeling, bevolkingsgroei e.d.). Kortstondige conjuncturele bewegingen spelen voor de einduitkomst in 2040 geen rol. Het gaat om het in beeld brengen van het trendmatige ontwikkelingspad en niet om een prognose die van jaar op jaar de economische conjunctuur beschrijft. Het resulterende toekomstbeeld verloopt daardoor veel gelijkmatiger dan de historie.

de Gelderse werkloosheidsontwikkeling

Dertig jaar geleden verkeerde de wereldeconomie in een langdurige recessie. De werkloosheid in Gelderland liep in die dagen op tot

ongekende hoogte. Vanaf het midden van de jaren tachtig trad een internationaal economisch herstel op. Afgezien van wat conjunctuurele schommelingen liep de werkloosheid onder dit gunstige gesternte snel terug. Na een periode van hoogconjunctuur viel de internationale economische groei in de eerste jaren van de éénten-twintigste eeuw opnieuw scherp terug. Ook deze conjuncturomslag heeft in Gelderland krachtig toegeslagen. In luttele jaren verdubbelde de werkloosheid.

Global Economy

In GE wordt uitgegaan van een succesvolle mondiale handelsliberalisatie, hetgeen bevorderlijk is voor de economische groei en de werkgelegenheid. De regulerende overheid trekt zich terug en marktwerking krijgt de overhand. De arbeidsmobiliteit neemt toe, inkomenshervreiding raakt op de achtergrond, sociale voorzieningen worden beperkt, het pensioenstelsel wordt herzien en de publieke sector wordt kleiner. Deze hervormingen stimuleren de arbeidsparticipatie, vooral onder ouderen. Global Economy wordt gekenmerkt door:

- hoge economische groei;
- lage werkloosheid;
- grote inkomensverschillen;
- weinig (sociale) voorzieningen.

Indien de ontwikkelingen verlopen als voorzien in GE, dan zal in 2040 de Gelderse werkloosheid voor een belangrijk deel alleen nog maar bestaan uit frictiewerkloosheid. De vraag naar arbeid stijgt in dit scenario sneller dan het aanbod. De arbeidsreserve - die in de vorm van werkloosheid aanwezig is - slinkt zienderogen. Dit leidt in Gelderland tot een laag werkloosheidsniveau van nog geen 3% in 2040.

Transatlantic Market

De EU richt zich in dit scenario sterk op de Verenigde Staten waardoor een zekere trans-Atlantische economische integratie tot stand komt. De economie wordt competitiever en flexibeler en gaat op de Amerikaanse lijken. Dit leidt tot een inkrimping van de welvaartsstaat. De sociale voorzieningen worden beperkt tot sociale bijstand. Tegelijkertijd wordt de arbeidsmarkt meer flexibel (als gevolg van minder bescherming van de werknemers, verzwakking van de vakbonden, reductie van minimumlonen en een minder progressief belastingstelsel). Dit stimuleert de arbeidsparticipatie en mensen gaan meer uren werken. Tegelijkertijd ontstaan er grotere inkomensverschillen. De resultaten van dit alles zijn:

- tamelijk hoge economische groei;
- betrekkelijk lage werkloosheid;
- grote inkomensverschillen;
- inkrimping van de welvaartsstaat en slechte voorzieningen.

Ook in dit scenario stijgt de werkgelegenheid sneller dan de beroepsbevolking waardoor de werkloosheid gedurig afneemt. Uiteindelijk zal de Gelderse werkloosheid in 2040 bijna 4% bedragen. De structurele component is weliswaar groter dan in GE, maar in het licht van de historie nog steeds erg laag.

Strong Europe

In SE verloopt de Europese integratie succesvol, zowel politiek als economisch. Turkije wordt lid van de EU en het sterke Europa wordt één van de supermachten in de wereld. De sociale cohesie blijft in stand en de spreiding van de welvaart is gelijkmatig. De overheid speelt een aansturende rol, zowel nationaal als internationaal. Europa combineert sociale cohesie met een competitieve en dynamische economie. Er worden selectief hervormingen doorgevoerd. Dit leidt tot een stabiele economie met de volgende kenmerken:

- matige economische groei;
- middelmatige werkloosheid;
- beperkte inkomensverschillen;
- aandacht voor (sociale) voorzieningen.

Kenmerkend voor dit scenario is het gematigde ontwikkelingspatroon. De uitkomsten neigen over het algemeen naar het gemiddelde over alle scenario's. Doordat de vraag naar arbeid zich een fractie sneller ontwikkelt dan het aanbod, neemt de werkloosheid in Gelderland geleidelijk af tot net boven de 4% in 2040.

Regional Communities

In RC richten de Europese landen zich sterk op de collectieve verantwoordelijkheden om een gelijkmatige spreiding van de welvaart te handhaven. Tegelijkertijd zijn zij niet in staat om de welvaartsstaat te moderniseren. Een sterke lobby van gevestigde belangen blokkeert hervormingen in verschillende sectoren. Dit gevoegd bij een expanderende publieke sector legt een sterke druk op de economieën van Europa. De uitbreiding van de Europese Unie wordt geen succes. De wereld raakt gefragmenteerd in een aantal handelsblokken en er bestaat slechts in beperkte mate multilaterale samenwerking. De vergrijzing van de bevolking en de toegenomen vraag naar gezondheidszorg duwen de Europese welvaartsstaten naar de grenzen van het haalbare. Kenmerkend in dit scenario zijn:

- lage economische groei;
- hoge werkloosheid;
- geringere inkomensverschillen;
- aandacht voor (sociale) voorzieningen

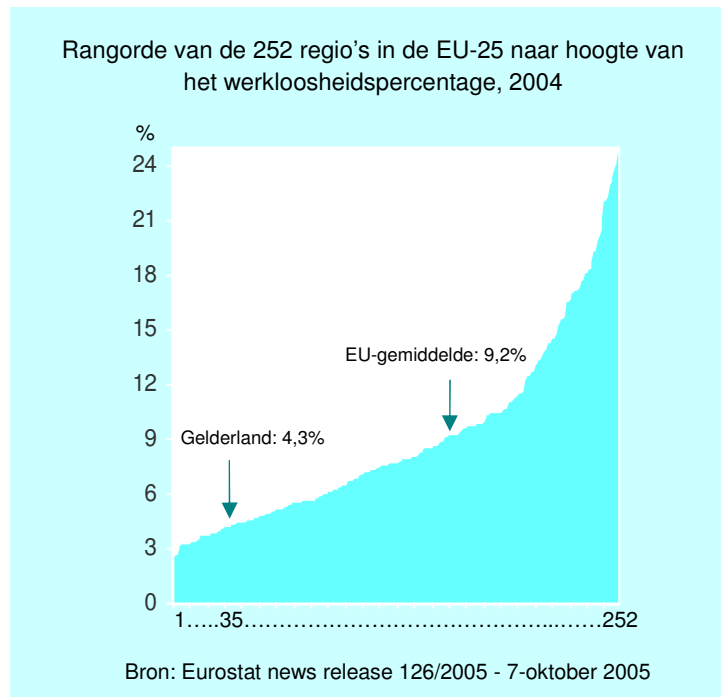
De stijging van de arbeidsproductiviteit in dit scenario is beperkt, maar toch altijd nog hoger dan de productiegroei. Het gevolg is dat de werkgelegenheid daalt. Daartegenover staat dat de beroepsbevolking nog een lichte groei vertoont. Door deze tegengestelde ontwikkelingen neemt de kloof tussen vraag en aanbod verder toe. De werkloosheid in Gelderland stijgt daardoor naar het hoge niveau van ca. 8% in 2040.

In alle scenario's zal de werkgelegenheidsomvang niet groot genoeg zijn om het arbeidsaanbod aan volledige werkgelegenheid te helpen. Steeds is het arbeidsaanbod groter dan de vraag, met werkloosheid als gevolg. Daarbij is gerekend met een algehele verhoging van de arbeidsparticipatie in de leeftijden boven de 54 jaar. Dit leidt niet alleen tot een vergroting van het arbeidsaanbod van gemiddeld ruim 35.000 arbeidskrachten, maar vanwege de trage werkgelegenheidsgroei ook tot werkloosheid. Gemiddeld over alle

scenario's bedraagt de werkloosheid rond de 50.000 personen, ofwel 5% van de Gelderse beroepsbevolking.

regionale verschillen

De regionale werkloosheid in de EU vertoont een zeer gevarieerd beeld, lopend van 2,4% in het Engelse Dorset tot 25% in enkele regio's uit het voormalige Oostblok. Gelderland behoort tezamen met een aantal regio's uit - voornamelijk - Noord-Italië, Oostenrijk, het Verenigd Koninkrijk en Nederland, tot de gebieden met de laagste werkloosheid van de EU¹.

Als de hoogte van de werkloosheid een graadmeter is voor de economische kracht van een regio, dan schaart Gelderland zich onder de besten van Europa. Binnen Gelderland zijn de contrasten in de loop der tijd kleiner geworden. Lag tien jaar geleden de werkloosheid in Arnhem-Nijmegen nog zeven procentpunten boven de andere Gelderse regio's, op dit moment zijn de verschillen teruggelopen tot 2 à 3%. De scheidslijnen lopen langs de gebieden waarin grotere steden de ontwikkeling bepalen en de regio's met een meer landelijk karakter.

In de meeste toekomstscenario's verandert de Nederlandse positie ten opzichte van Europa. Een paar jaar geleden was het werkloosheidspercentage in de EU nog bijna driemaal zo hoog als in Nederland. Door de teruggelopen economische groei in Nederland is deze factor intussen gekrompen tot anderhalf.

¹ Eurostat hanteert andere definities dan het CBS, waardoor het werkloosheidspercentage in Gelderland volgens Eurostat lager uitkomt dan volgens de CBS-definitie (4,3% versus 5,7%). Behoudens in deze internationale vergelijking, wordt in dit rapport steeds de CBS-definitie gebruikt.

In alle scenario's zet dit proces zich voort. Bij de geraamde toekomstige ontwikkelingen onderscheidt de Nederlandse situatie zich in 2040 niet of nauwelijks nog van het EU-gemiddelde.

Werkloosheidspercentage (werkloosheid in procenten van de beroepsbevolking)									
	<i>EU</i>	<i>NL</i>	<i>GLD</i>	<i>SDH</i>	<i>ACH</i>	<i>KAN</i>	<i>RIV</i>	<i>VAL</i>	<i>NV</i>
2004	10	6	6	6	4	7	5	5	4
2040 – GE	4	4	3	4	2	4	2	3	3
2040 – SE	6	5	4	5	2	6	3	4	4
2040 – TM	4	5	4	5	2	5	4	3	3
2040 – RC	8	7	8	7	5	9	8	5	4
Bron regionale gegevens: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland Bron Nederland en EU: Vier vergezichten op Nederland, CPB; EUROSTAT; EBB/CBS									

De Gelderse regio's reageren uiteenlopend op de scenario's. Zo zal de werkloosheid op de Noord-Veluwe nauwelijks fluctueren, welk draaiboek zich ook ontrolt. In Rivierenland daarentegen is de werkloosheid in RC viermaal zo hoog als in GE. Deze verschillende reacties zijn terug te voeren op de regionale vraag-aanbodverhoudingen en de potentiële ruimte op de Nederlandse arbeidsmarkt om buiten de eigen regio werk te vinden. Daarnaast speelt de cultuur en flexibiliteit van de regionale bevolking een rol.

Werkloosheidspercentage 1988-2040

Bron 2005-2040: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Bruto binnenlands product

inleiding

Nederland is de zesde economie van de Europese Unie en draagt bijna 5 procent bij aan het bruto binnenlands product (BBP) van de EU. Duitsland is met 22 procent de grootste economie, gevolgd door het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Deze drie landen samen maken meer dan de helft van de economie van de EU uit.

De economische prestatie van een land of regio kan worden uitgedrukt in het kengetal BBP per hoofd van de bevolking. Het Nederlandse BBP per hoofd van de bevolking is één van de hoogste binnen de EU. Alleen in Luxemburg, Denemarken en Ierland ligt het welvaartsniveau hoger¹.

bbp van Gelderland

In Gelderland ligt de productie per inwoner 12% onder het Nederlandse² niveau. Dit verschil kan ten dele verklaard worden uit de productiestructuur. Gelderland kent naar verhouding veel arbeidsintensieve bedrijvigheid met een lage arbeidsproductiviteit (bv. kwartiere dienstverlening en landbouw). Daarnaast is de werkgelegenheidsgraad in Gelderland relatief laag. Per 1.000 inwoners telt Gelderland 391 banen tegenover 442 in Nederland. Als gevolg daarvan kent Gelderland een negatief pendelsaldo. De uitgaande pendelaars tellen wel mee bij de inwoners van Gelderland, maar hun arbeidsprestatie wordt aan een andere regio toegerekend.

Bruto binnenlands product en bevolkingsgroei in Gelderland

<i>jaarlijkse groei in %</i>	<i>BBP</i>	<i>bevolking</i>	<i>BBP per hoofd van de bevolking</i>
1975/2004	2,3	0,7	1,6
2004/2040 – GE	2,8	0,6	2,3
2004/2040 – SE	1,8	0,4	1,4
2004/2040 – TM	2,0	0,2	1,9
2004/2040 – RC	0,7	0	0,8

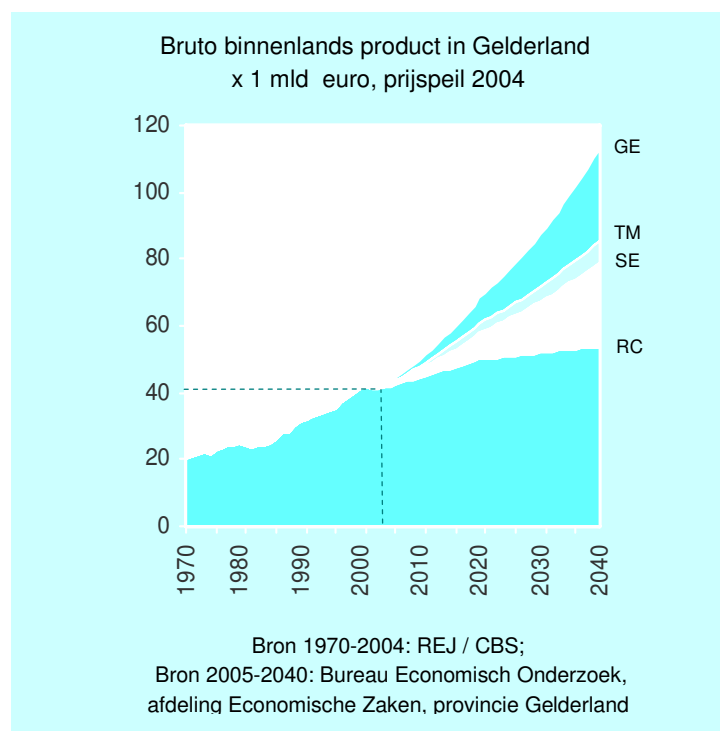
Bron 1975/2004: REJ / NR / Bevolkingsstatistiek, CBS;
Bron:2004/2040: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

De scenarioverschillen in internationale samenwerking en hervormingen van de collectieve sector hebben een grote invloed op de uitkomsten. Voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid is van groot belang hoe het arbeidsaanbod en de arbeidsproductiviteit zich ontwikkelen.

¹ Nederland langs de Europese maatlat 2004, CBS

² Berekend exclusief aardolie- en gaswinning en de extra-territoriale sector

Door de vergrijzing groeit het arbeidsaanbod in de toekomst minder snel dan de totale bevolking. Hierdoor vertraagt de werkgelegenheidsgroei. Het niveau van de Nederlandse arbeidsproductiviteit is internationaal gezien zeer hoog. De toegevoegde waarde per gewerkt uur is bijna 5% hoger dan in de Verenigde Staten, en 15% hoger dan het EU-gemiddelde¹. Voor de toekomstige ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit - en daarmee voor de concurrentiepositie - is de technologische ontwikkeling bepalend. De scenarioanalyse laat zien dat de toekomstige economische groei zich binnen een ruime bandbreedte beweegt. De hoge en lage groeiscenario's gaan hand in hand met de scenario's over de bevolkingsgroei, maar in alle gevallen overtreft de economische groei de bevolkingsgroei en neemt de welvaart per hoofd van de bevolking verder toe. GE kent de hoogste welvaartsgroei (+120%). In RC is de groei laag door de gecombineerde effecten van de vergrijzing en een historisch lage stijging van de arbeidsproductiviteit. Maar ook in dit scenario stijgt het BBP per hoofd van de Gelderse bevolking nog zo'n 30%.

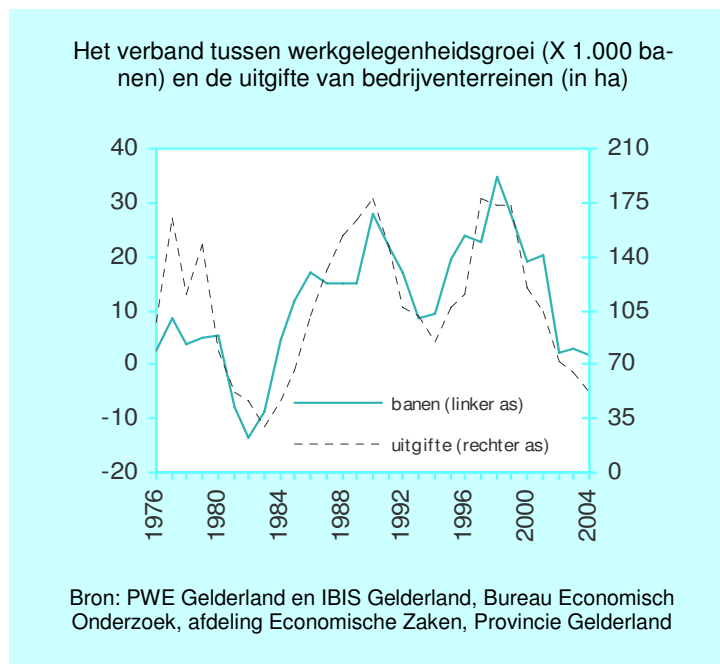

Der regionale groeiverschillen binnen Gelderland zijn gering. Doordat de economische structuur van alle regio's eenvormiger wordt, vervlakken ook de verschillen in economische groei.

¹ Vier vergezichten op Nederland, CPB

Bedrijventerreinen

De vraag naar bedrijventerreinen reageert over het algemeen heftig op de economische conjunctuur. Een hoge werkgelegenheidsgroei leidt onmiddellijk tot een stijging van de vraag, een conjunctuurverslechtering wordt op de voet gevolgd door een daling.

Uit de grafiek blijkt duidelijk dat werkgelegenheidsgroei de drijvende kracht is achter de vraag naar bedrijventerreinen. In vergelijking met het verleden zal de toekomstige werkgelegenheidsgroei in de scenario's nog maar laag zijn. Ook in het hoogste groeiscenario blijft de banengroei sterk achter (maximaal 0,7% vs. 1,8% in de afgelopen twee decennia). In twee scenario's valt de groei vrijwel stil, en in het laagste groeiscenario treedt zelfs een daling op. Het zal duidelijk zijn dat dit ontwikkelingsbeeld een vergaande invloed heeft op de vraag naar bedrijventerrein. Daar komt bij dat de samenstelling van het bedrijfsleven verandert. In alle scenario's is een structuurverschuiving op handen waarbij de industrie verder zal worden verdrongen door dienstverlenende activiteiten. Ook dit verlaagt de vraag naar bedrijventerrein. Ten slotte heeft het feit dat veel van de industrie reeds op een bedrijventerrein gevestigd is, ook een neerwaarts effect op de vraag (verminderde verplaatsingsbehoefte). Op dit moment is in Gelderland ongeveer driekwart van de industriële werkgelegenheid gelocaliseerd op een bedrijventerrein.

Het langjarig gemiddelde ligt in Gelderland op een uitgifte van 109 ha per jaar. Onder invloed van de zojuist genoemde factoren moet verwacht worden dat dit in de komende decennia drastisch zal veranderen. De geraamde werkgelegenheidsgroei in de toekomstscenario's ligt (ver) onder de historische groeicijfers.

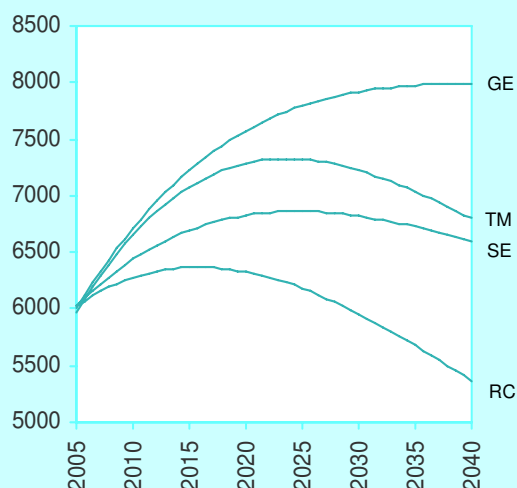
Gemiddelde jaarlijkse uitgifte van bedrijventerreinen (netto ha)
in Gelderland

	1976/2004	2004/2020	2021/2040
GE	109	107	16
SE	109	55	-15
TM	109	91	-31
RC	109	22	-52

Bron 1976/2004: IBIS-Gelderland, 2004/2020: BLM / CPB

In twee scenario's treedt na 2020 een daling op. Het gevolg daarvan is dat de toekomstige ruimtevraag ook lager uitvalt dan in het verleden. In de periode na 2020 neemt de vraag naar bedrijventerreinen in drie scenario's zelfs zodanig af, dat er per saldo ruimte vrijkomt. In de twee marktgerichte en internationaal georiënteerde scenario's GE en TM zal aanvankelijk de vraag naar bedrijventerreinen nog redelijk dicht bij de historische uitgifte liggen, maar ook in deze scenario's treedt na 2020 een trendbreuk op. Het totale areaal bedrijventerrein zal in GE na 2020 nog nauwelijks uitbreiding behoeven, in de andere drie scenario's komt een deel van de bedrijventerreinen weer beschikbaar voor andere planologische bestemmingen.

Trendmatige ontwikkeling van het areaal in gebruik zijnde bedrijventerreinen in Gelderland, in netto ha.

Bron 2005: IBIS-Gelderland; niveau 2020 en 2040: BLM/CPB;
Trendtransformatie: Bureau Economisch Onderzoek,
afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Bijlagen

Regiokatern en Database	61
- Gelderland	63
- Stedendriehoek	68
- Achterhoek	70
- Knooppunt Arnhem Nijmegen	73
- Rivierenland	76
- De Vallei	79
- Noord-Veluwe	81
 Tabellen	 83
 Definities	 97
 Literatuur	 101

Regiokatern en Database

In dit rapport zijn scenario's opgenomen voor Gelderland en de WGR-gebieden. Dit katern bevat een compilatie van het voorgaande tot regiobeschrijvingen. Het gaat daarbij niet zozeer om het presenteren van nieuwe gegevens, maar om bondige regiobeschrijvingen. De inleidende Gelderse paragraaf beschrijft de context waarin de WGR-ontwikkelingen moeten worden geplaatst. Belangrijke trends die in alle regio's voorkomen, worden bij iedere regiobeschrijving opnieuw vermeld. Dit leidt weliswaar tot een zekere herhaling en overlap, maar biedt ook de mogelijkheid selectief te lezen. Het algemene Gelderse deel plus een regiobeschrijving leveren voor dat ene specifieke gebied een compleet beeld.

Naast de globale regiobeschrijvingen is een gedetailleerde database beschikbaar waarmee op regionaal en lokaal niveau diepgaande analyses kunnen worden uitgevoerd en specifieke toekomstbeelden worden vervaardigd. Daarbij zijn ook steeds de Nederlandse cijfers vermeld. Door de opname van een landelijk - en soms internationaal - referentiekader kan de regionale ontwikkeling in een brede context worden geplaatst en beoordeeld. De informatie over de Gelderse gemeenten is aangevuld met een aantal niet-Gelderse gemeenten. Deze aanvulling betreft de gemeenten buiten Gelderland die tezamen met een aantal Gelderse gemeenten een regio vormen, bv. een WGR of RPA.

Het gebruikte historische datamateriaal is niet zonder meer overgenomen uit de primaire bronnen. Zo nodig is gecorrigeerd voor trendbreuken en definitiewijzigingen. Daarnaast is het materiaal beoordeeld op plausibiliteit en consistentie en is ervoor zorggedragen dat de gegevens vergelijkbaar zijn met de landelijke en internationale gegevens van het Centraal Planbureau en het CBS.

De gegevens zijn beschikbaar als Excel-bestand, en kunnen gedownload worden van de provinciale pagina via de link:

www.gelderland.nl/hedenmorgen

Ook kunnen daar de onderzoeksdocumenten gedownload worden van de modelbeschrijvingen (pdf-formaat):

TREMA (trendmodel arbeidsparticipatie) 2004,
Bureau Economisch Onderzoek,
afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

PROMOW (prognosemodel werkgelegenheid) 2004,
Bureau Economisch Onderzoek,
afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

DIVA (discrepantiemodel vraag-aanbod arbeidsmarkt) 2005,
Bureau Economisch Onderzoek,
afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Beschikbare gegevens naar regio en periode

	NL	GLD	COROP	WGR	gemeenten	
					GLD	niet-GLD
bevolking:						
- totaal	1973-2040	1973-2040	1973-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
- geslacht	1975-2040	1975-2040	1975-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
- 5-jaarscohorten	1975-2040	1975-2040	1975-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
beroepsbevolking:						
- totaal	1975-2040	1975-2040	1975-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
- geslacht	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
- 5-jaarscohorten	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
arbeidsparticipatie:						
- totaal	1975-2040	1975-2040	1975-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
- geslacht	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
- 5-jaarscohorten	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
werkgelegenheid*:						
- totaal	1973-2040	1973-2040	1973-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
- 18 sectoren	1973-2040	1973-2040	1973-2040	1988-2040	1988-2040	1988-2040
BBP:						
- totaal	1970-2040	1970-2040	1970-2040	2004-2040	2004-2040	2004-2040
- 18 sectoren	2004-2040	2004-2040	2004-2040	-	-	-
arbeidsproductiviteit:						
- totaal	1970-2040	1970-2040	1970-2040	2004-2040	2004-2040	2004-2040
- 18 sectoren	2004-2040	2004-2040	2004-2040	-	-	-
werkloosheid in aantallen	1973-2040	1973-2040	1973-2040	1988-2040	1987-2004	1988-2004
werkloosheidspercentage	1975-2040	1975-2040	1975-2040	1988-2040	1987-2004	1988-2004
behoefte bedrijventerreinen	2004-2040	2004-2040	komt in de loop van 2006 be- schikbaar	komt in de loop van 2006 be- schikbaar	komt in de loop van 2006 be- schikbaar	komt in de loop van 2006 be- schikbaar

Database Hedenmorgen 2006-2040

Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

* In de database zijn alleen historische werkgelegenheidsgegevens opgenomen van gemeenten die participant zijn van de PWE. Gemeenten die geen participant zijn kunnen de gegevens opvragen wanneer zij alsnog deelnemer worden. Zie voor meer informatie: www.gelderland.nl/pwe/ en kies in het rechtermenu: achtergrondinformatie.

Gelderland

inleiding

In *Hedenmorgen* worden vier Gelderse toekomstscenario's gepresenteerd. Over de Europese ontwikkelingen heeft het Centraal Planbureau een aantal scenario's ontwikkeld. Vervolgens zijn op basis daarvan diverse Nederlandse beelden uitgewerkt. De nationale en internationale scenario's van het CPB vormen op hun beurt de basis voor de Gelderse scenario's, die zijn opgesteld door het Bureau Economisch Onderzoek van de afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland.

Hedenmorgen bevat geen blauwdruk van de toekomst, maar schetst - op basis van de huidige inzichten - vier mogelijke ontwikkelingsrichtingen. Niet zozeer het eindpunt is van belang als wel de verschillende ontwikkelingspaden die daarnaar toeleiden. Deze verschaffen een indruk van de bandbreedte waarmee bij het concipiëren van beleid rekening moet worden gehouden. Hoewel wordt doorgeëxerceerd tot 2040, wordt niet gepretendeerd dat de houdbaarheidsdatum erg ver in het verschiet ligt. Integendeel, in de snel veranderende wereld verschuift ook het langetermijnperspectief voortdurend. Niettemin worden planningsprocessen opgestart en strategieën ontworpen die over de zichtbare horizon heen reiken. De planning van infrastructuur, woningbouw en bedrijventerreinen zijn daar concrete voorbeelden van, maar ook de ontwikkeling van economische beleidsconcepten die op lange termijn zicht bieden op overleven in een globaliserende wereld. Om die reden reviseert het CPB om de 5 à 10 jaar de (inter)nationale scenario's. Ook wij zullen de Gelderse scenario's periodiek aanpassen aan de nieuwste inzichten en omstandigheden. Een voortschrijdend proces van herijking. Dit biedt de mogelijkheid tijdig het beleid bij te sturen, dan wel het roer volledig om te gooien.

de toestand in de wereld

De internationale positie van Nederland is verzwakt. Niet alleen is de conjuncturele teruggang in Nederland sterker voelbaar dan in de ons omringende landen, maar ook vertonen een aantal structurele factoren een neerwaartse trend. Daarbij gaat het om factoren die op lange termijn de economische vooruitzichten bepalen, zoals investeringsniveau, export, innovatie, technologie, onderwijs, productiviteitsontwikkeling en concurrentiepositie. In het kielzog van de Nederlandse ontwikkeling is ook de positie van Gelderland verslechterd. Uit het langjarige ontwikkelingsbeeld blijkt dat de Gelderse economie enerzijds conjunctuurgevoeliger is dan de Nederlandse, anderzijds moet geconcludeerd worden dat de ontwikkelingen ten opzichte van Nederland in de recente periode een negatieve tendens laten zien. Alleen bij de werkgelegenheid is de trend bestendig positief.

Bijna eenderde van de Gelderse banen was rond 1950 in de landbouw te vinden. Op dit moment is dat nog maar vier procent. De industriële werkgelegenheid verkeerde zo rond de jaren zestig op het hoogtepunt. Sindsdien is het aandeel trendmatig gedaald van 44% naar 22% in 2004. Tegelijkertijd brak voor de dienstensector een expansieve periode aan.

Werkgelegenheidsstructuur 2004 (totaal = 100%)

	<i>landbouw</i>	<i>industrie</i>	<i>diensten</i>
EU (25)	5	29	66
Nederland	3	19	78
Gelderland	4	22	73

Bron: PWE Gelderland / Nationale Rekeningen CBS / Eurostat

De industriële productie staat onder een hevige wereldwijde concurrentie. Gecombineerd met de matige conjunctuur en de afgenomen concurrentiekracht van Nederland staat de bedrijfstak daardoor onder zware druk. Dit heeft sinds 2001 geleid tot een afname van de industriële werkgelegenheid in Gelderland met ruim 17.000 banen (PWE Gelderland 2005). In dezelfde periode is de economische groei gedecimeerd en de werkloosheid gestegen van 3% naar 6%.

Situatie 2004 en de ontwikkelingen 1988-2004

<i>%-groei 1988 / 2004</i>	<i>Nederland</i>	<i>Gelderland</i>
bevolking	0,6	0,6
beroepsbevolking	1,7	1,7
werkgelegenheid	1,5	1,8
BBP	2,6	2,4
werkloosheidspercentage		
- niveau 1988	8,3	8,6
- niveau 2004	6,2	5,7

Bron: PWE-Gelderland / Nationale en Regionale Rekeningen, Bevolkingsstatistiek, EBB: CBS / Eurostat / TREMA, Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

De vraag rijst wat de ontwikkeling zal worden in de komende decennia. Er zijn belangrijke demografische veranderingen op komst. De koers van de Europese samenwerking is nog niet uitgekristalliseerd, en wat te denken van potentiële economische grootmachten als India en China. Wat zijn de gevolgen van de afnemende bevolkingsgroei en de vergrijzing, tot welke hoogte zullen de werkgelegenheidsverliezen in de landbouw oplopen, kan de industrie de slag met de lagelonenlanden overleven?

vier gelderse toekomstscenario's

Elk van de vier economische toekomstscenario's kent een specifieke ontwikkeling op het gebied van de internationale situatie, demografische en economische trends, sociaal-culturele factoren en technologische ontwikkeling. De regionale uitwerking naar Gelder-

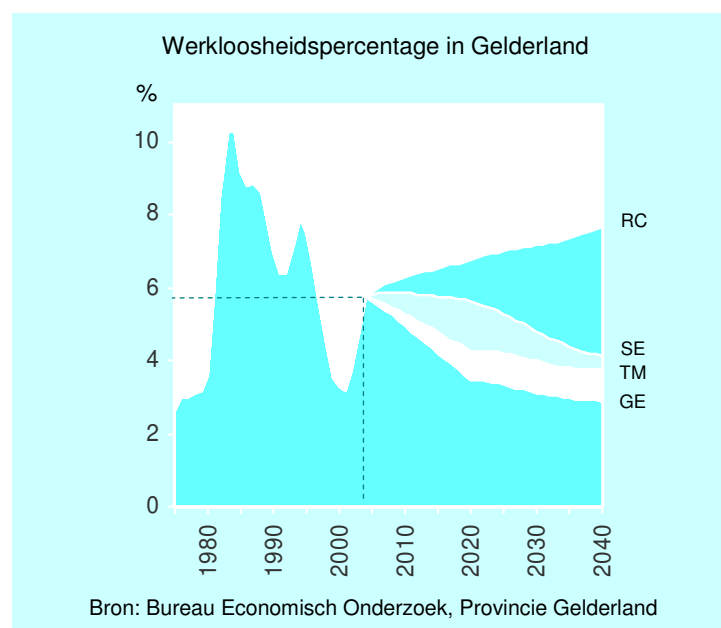
land, de regio's en de gemeenten verschaft een indruk over de bandbreedte waarbinnen de mogelijke ontwikkelingen zich zullen bewegen.

Gemiddelde jaarlijkse groei (%) 2004/2040 van de (beroeps)bevolking, de werkgelegenheid, het bruto binnenlands product, en het werkloosheidspercentage in 2040

	Nederland				Gelderland			
	GE	SE	TM	RC	GE	SE	TM	RC
bevolking	0,5	0,4	0,1	-0,1	0,6	0,4	0,2	0
beroepsbevolking	0,4	0,1	0	-0,4	0,5	0,1	0	-0,4
werkgelegenheid	0,5	0,1	0	-0,4	0,7	0,2	0,1	-0,5
BBP	2,6	1,6	1,9	0,7	2,8	1,8	2,0	0,7
werkloosheidspercentage	4	5	5	7	3	4	4	8

Bron Gelderland: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland
Bron Nederland: Vier vergezichten op Nederland, CPB

In Global Economy (GE) wordt uitgegaan van een succesvolle mondiale handelsliberalisatie, hetgeen bevorderlijk is voor de economische groei en de werkgelegenheid. De vraag naar arbeid stijgt in dit scenario sneller dan het aanbod. De arbeidsreserve - die in de vorm van werkloosheid aanwezig is - slinkt zienderogen. Dit leidt in Gelderland tot een laag werkloosheidsniveau van nog geen 3% in 2040.

In Transatlantic Market (TM) richt de EU zich sterk op de VS waardoor een zekere trans-Atlantische economische integratie tot stand

komt. Ook in dit scenario is de economische groei behoorlijk hoog en stijgt de werkgelegenheid sneller dan de beroepsbevolking. Uiteindelijk zal de werkloosheid in 2040 bijna 4% bedragen.

In Strong Europe (SE) verloopt de Europese integratie succesvol, zowel politiek als economisch. Het sterke Europa ontwikkelt zich tot één van de supermachten in de wereld. Kenmerkend voor dit scenario is het gematigde ontwikkelingspatroon. De uitkomsten neigen naar het gemiddelde van alle scenario's. De werkloosheid in Gelderland neemt geleidelijk af tot net boven de 4% in 2040.

In Regional Communities (RC) zijn de Europese landen niet in staat om de welvaartsstaat te moderniseren, waardoor de economische groei onder druk komt te staan. Het gevolg is dat de werkgelegenheid daalt en de kloof tussen vraag en aanbod verder toeneemt. De werkloosheid in Gelderland stijgt daardoor naar het hoge niveau van ca. 8% in 2040.

De vier scenario's leiden tot grote verschillen in economische groei. De groei is het hoogst wanneer internationale samenwerking en marktgericht handelen samengaan (GE en TM). Internationale samenwerking heeft voordelen op het gebied van economie, maar gaat ten koste van de soevereiniteit van de afzonderlijke lidstaten. Een markteconomie leidt weliswaar tot hogere economische groei, maar ook tot grotere sociale ongelijkheid en de grensoverschrijdende milieuvraagstukken krijgen onvoldoende aandacht.

In alle toekomstprojecties loopt de groei van de werkgelegenheid, het arbeidsaanbod en de vraag naar bedrijventerreinen sterk terug. Zelfs in het scenario waarin de bevolkingsgroei op peil blijft (GE), is de dynamiek nog maar een flauwe afspiegeling van het verleden. Vooral de groei van de beroepsbevolking valt scherp terug. Toch zal in alle scenario's de werkgelegenheidsomvang niet groot genoeg zijn om het arbeidsaanbod aan volledige werkgelegenheid te helpen. Steeds is het arbeidsaanbod groter dan de vraag, met werkloosheid als gevolg. Hoewel de veranderingen van het groeitempo zich geleidelijk voltrekken, doet zich rondom 2020 een kentering voor. De toch al afvlakkende groei zal onder invloed van de vergrijzing nog verder terugvallen. Afgezet tegen het verleden zakt het tempo van de banengroei sterk in. In drie van de vier scenario's wordt de hoge productiegroei uit het verleden niet meer geëvenaard, terwijl - als gevolg van de voortschrijdende technische ontwikkelingen - de stijging van de arbeidsproductiviteit juist sneller zal verlopen. Dit betekent dat de productie met steeds minder mensen kan worden gerealiseerd. Dit resulteert in een daling van de werkgelegenheid, of op zijn best in een matige groei. In RC dragen de werkgelegenheidsverliezen zelfs een structureel karakter.

Tot 2020 ontstaat er jaarlijks een zekere behoefte aan nieuw bedrijventerrein, daarna valt de vraag bijna volledig weg (GE). In de drie andere scenario's zal onder invloed van de afnemende werkgelegenheid(sgroei) het totale benodigde areaal bedrijventerrein op den duur zelfs krimpen.

In alle scenario's neemt de welvaart per hoofd van de bevolking toe. Dit komt omdat de groei van het BBP het tempo van de bevolkingsgroei overtreft. In RC bijvoorbeeld groeit de bevolking helemaal niet meer, terwijl de economische groei altijd nog zo'n 0,7% per jaar bedraagt, waardoor het BBP per hoofd van de bevolking toeneemt.

Gemiddeld over de vier scenario's groeit de Gelderse bevolking met bijna 6-duizend inwoners per jaar. In de afgelopen drie decennia was dit nog meer dan 12-duizend. De leeftijdsopbouw van de bevolking zal zich de komende decennia ingrijpend wijzigen. Daarbij neemt het aandeel jongeren nog maar weinig af. De ontgroening heeft zich de afgelopen 25 jaar in snel tempo voltrokken, maar neigt de komende periode naar stabilisatie. De grote verschuivingen vinden plaats van de middencategorie naar de categorie 65+.

Bevolkingsstructuur, gemiddelde van alle scenario's,
totaal = 100%

	- 9 jaar		20-64 jaar		65+	
	NL	GLD	NL	GLD	NL	GLD
2004	25	25	61	61	14	14
2040	23	23	53	52	24	25

Bron 2004: CBS; Bron 2040: Provincie Gelderland

Stedendriehoek

De Stedendriehoek bestaat uit de stedelijke gemeenten Apeldoorn, Deventer en Zutphen, met daaromheen een aantal randgemeenten met een meer landelijk karakter. Van de drie centrale gemeenten is Apeldoorn met 156.000 inwoners veruit de grootste, op ruime afstand gevolgd door Deventer (96.000 inwoners) en Zutphen (46.000 inwoners).

Werkgelegenheidsstructuur 2004 (totaal = 100%)

	<i>landbouw</i>	<i>industrie</i>	<i>diensten</i>
Stedendriehoek	4	22	74
Gelderland	4	22	73

Bron: PWE Gelderland 2004 / BIRO Overijssel 2004

De economische structuur van de Stedendriehoek vertoont geen bijzondere kenmerken. De regio voldoet in hoge mate aan het gemiddelde Gelderse beeld. Alleen de zakelijke dienstverlening is wat sterker vertegenwoordigd. Binnen de Stedendriehoek is wel sprake van een zekere specialisatie. Zo kan Apeldoorn getypeerd worden als dienstestad, Deventer als industriestad met veel niet-commerciële diensten en Zutphen als industriestad met het zogenaamde 'justitiële complex'. Delen van de Stedendriehoek behoren tot de meest favoriete vakantiegebieden van Nederland. Verder herbergt het gebied relatief veel MKB.

Situatie 2004 en de ontwikkelingen 1988-2004

<i>%-groei 1988 / 2004</i>	<i>Gelderland</i>	<i>Stedendriehoek</i>
bevolking	0,6	0,4
beroepsbevolking	1,7	1,8
werkgelegenheid	1,8	1,4
werkloosheidspercentage		
- niveau 1988	8,6	7,8
- niveau 2004	5,7	5,9

Bron: PWE-Gelderland / Bevolkingsstatistiek, EBB: CBS / TREMA, Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

De werkgelegenheidsgroei in de Stedendriehoek is weliswaar positief verlopen, maar binnen Gelderland was het gebied in de afgelopen 16 jaren de traagste groeier van alle regio's. Ook de bevolkingsgroei verliep relatief langzaam. De werkgelegenheidsverliezen in de landbouw, de industrie en de bouwnijverheid zijn in het verleden ruimschoots gecompenseerd door de groei van de dienstverlening. Ook in de toekomst zal de banengroei voornamelijk in de dienstensector gerealiseerd worden. De afkalving van agrarische werkgelegenheid zal zich in alle scenario's versterkt doorzetten. Zowel de beroepsbevolking als de werkgelegenheid zullen zich in een gematigder tempo ontwikkelen dan gemiddeld in Gelderland. Bij de vraag naar arbeid valt de ontwikkeling bij vrijwel alle sectoren wat lager uit. Alleen bij de zorgsector zal de werkgelegenheidsgroei substantieel sneller verlopen. In drie van de vier toekomstscenario's zal de werkgelegenheidsgroei de aanwas van de beroepsbevolking overtreffen, waardoor de werkloosheid daalt. Per saldo beweegt de werkloosheidsomvang zich rondom het algemeen gemiddelde.

Gemiddelde jaarlijkse groei (%) 2004/2040 van de (beroeps)bevolking en de werkgelegenheid, en het werkloosheidspercentage in 2040

	Gelderland				Stedendriehoek			
	GE	SE	TM	RC	GE	SE	TM	RC
bevolking	0,6	0,4	0,2	0	0,5	0,3	0,1	-0,1
beroepsbevolking	0,5	0,1	0	-0,4	0,4	0	-0,1	-0,5
werkgelegenheid	0,7	0,2	0,1	-0,5	0,5	0,1	-0,1	-0,4
werkloosheidspercentage	3	4	4	8	4	5	5	7

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

De leeftijdsopbouw van de bevolking zal zich de komende decennia ingrijpend wijzigen. Daarbij neemt het aandeel jongeren nog maar weinig af. De ontgroening heeft zich de afgelopen 25 jaar in snel tempo voltrokken, maar neigt de komende periode naar stabilisatie. De grote verschuivingen vinden plaats van de middencategorie naar de categorie 65+.

Bevolkingsstructuur, gemiddelde van alle scenario's, totaal = 100%

	- 9 jaar		20-64 jaar		65+	
	GLD	SDH	GLD	SDH	GLD	SDH
2004	25	24	60	61	14	15
2040	23	22	52	52	25	26

Bron 2004: CBS; Bron 2040: Provincie Gelderland

Achterhoek

De Achterhoek wordt gekenmerkt door een trage bevolkingsgroei en een toenemende vergrijzing. Het gebied is relatief dunbevolkt en kent een hooggewaardeerd woon- en leefklimaat. Traditionele activiteiten als de landbouw en industrie zijn voor Nederlandse begrippen nog in vrij hoge mate aanwezig.

Werkgelegenheidsstructuur 2004 (totaal = 100%)

	<i>landbouw</i>	<i>industrie</i>	<i>diensten</i>
Achterhoek	7	33	60
Gelderland	4	22	73

Bron: PWE Gelderland 2004 / BIRO Overijssel 2004

De industrie is tamelijk arbeidsintensief en georiënteerd op traditionele producten. De landbouw wordt gedomineerd door de probleemsector veehouderij. Desondanks loopt de economische groei in de pas met Nederland, is het investeringsniveau hoog en heeft de inkomenspositie van de bevolking zich in de loop der jaren sterk verbeterd.

Situatie 2004 en de ontwikkelingen 1988-2004

<i>%-groei 1988 / 2004</i>	<i>Gelderland</i>	<i>Achterhoek</i>
bevolking	0,6	0,4
beroepsbevolking	1,7	1,4
werkgelegenheid	1,8	1,6
werkloosheidspercentage		
- niveau 1988	8,6	6,1
- niveau 2004	5,7	4,2

Bron: PWE-Gelderland / Bevolkingsstatistiek, EBB: CBS / TREMA, Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Het groeitempo van de werkgelegenheid en de beroepsbevolking ligt structureel op een lager niveau dan gemiddeld in Nederland. Voor de arbeidsmarkt heeft dit echter geen negatieve consequenties. Vraag en aanbod houden elkaar kwantitatief gezien in evenwicht. In vergelijking met Nederland en Gelderland is de werkloosheid door de jaren heen steeds laag geweest.

De werkgelegenheidsverliezen in de landbouw, de industrie en de bouwnijverheid zijn in het verleden ruimschoots gecompenseerd door de groei van de dienstverlening. Ook in de toekomst zal de banengroei voornamelijk in de dienstensector gerealiseerd worden.

Gemiddelde jaarlijkse groei (%) 2004/2040 van de (beroeps)bevolking en de werkgelegenheid, en het werkloosheidspercentage in 2040

	Gelderland				Achterhoek			
	GE	SE	TM	RC	GE	SE	TM	RC
bevolking	0,6	0,4	0,2	0	0,3	0,2	0	-0,2
beroepsbevolking	0,5	0,1	0	-0,4	0,2	-0,2	-0,3	-0,7
werkgelegenheid	0,7	0,2	0,1	-0,5	0,5	0,1	0	-0,6
werkloosheidspercentage	3	4	4	8	2	2	2	5

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Van de agrarische sector in de Achterhoek zal op termijn mogelijk maar een derde deel overblijven. In geen enkele andere regio voltrekt de afkalving zich zo snel. De herstructurering en reductie van de Nederlandse landbouw komt in de Achterhoek extra hard aan omdat de structuur ongunstig is. De nadruk ligt sterk op stagnerende sectoren als de akkerbouw en de veehouderij. Daarnaast zijn veel bedrijven te klein om nog nieuwe investeringslasten te kunnen dragen of kampen met opvolgingsproblemen. Het landbouwbeleid van de EU zal de komende jaren ingrijpend worden gewijzigd. Internationaal wordt de markt voor landbouwproducten geliberaliseerd. Overheidssteun en marktprotectie worden afgebouwd. De hieruit voortvloeiende prijsconcurrentie leidt voor de EU tot lagere landbouwopbrengsten. Het wegvallen van productsubsidies zal slechts ten dele worden gecompenseerd door inkomenssubsidies. Dit vormt een ernstige aantasting van de productie-omstandigheden.

Door de toetreding tot de EU van Midden- en Oost-Europese landen is de concurrentie nog zwaarder geworden. Het milieubeleid wordt verder aangescherpt: beperking van mest- en ammoniakproductie, richtlijnen voor het gebruik van bestrijdingsmiddelen, energieheffingen, voorschriften ten behoeve van het dierenwelzijn en ingrepen om de veterinaire omstandigheden beter te beheersen. De neiging om gronden aan de landbouw te onttrekken voor alternatieve toepassingen neemt toe (woningbouw, industrieterrein, wegen, natuur en recreatie), te meer daar de opbrengsten van landbouwproducten sterk teruglopen. Dit proces brengt de leefbaarheid en kwaliteit van het landelijk gebied ernstig in gevaar. De sociaal-culturele structuur komt onder druk te staan. Bovendien zal het karakter van het landschap ingrijpend worden aangetast.

Het landelijke karakter van de Achterhoek wordt weerspiegeld in een verspreide bewoning en de restanten van een traditionele economische structuur. De vestigings- en groeimogelijkheden van gespecialiseerde diensten vereisen over het algemeen een zekere agglomeratie van bevolking en bedrijven. Het ontbreken van stede-

lijke centra heeft ertoe geleid dat bepaalde vormen van dienstverlening zwak ontwikkeld zijn. Zo wordt er in de regio (hoegenaamd) geen hoger onderwijs aangeboden. Bij het opleidingsniveau van de beroepsbevolking ligt het accent sterk op het lager- en middelbaar beroepsonderwijs. Het aandeel HBO- en universitair geschoolden ligt ver onder het landelijk gemiddelde. Door de typische werkgelegenheidsstructuur is ook de werkgelegenheid voor hoger opgeleiden beperkt. Jongeren moeten voor het volgen van hoger onderwijs dus de regio verlaten en zijn na de opleiding meestal aangewezen op een baan buiten de Achterhoek. Hierdoor wordt de regio al jarenlang geconfronteerd met een vertrekoverschot van jongeren.

De leeftijdsopbouw van de bevolking zal zich de komende decennia ingrijpend wijzigen. Daarbij neemt het aandeel jongeren nog maar weinig af. De ontgroening heeft zich de afgelopen 25 jaar in snel tempo voltrokken, maar neigt de komende periode naar stabilisatie. De grote verschuivingen vinden plaats van de middencategorie naar de categorie 65+.

Bevolkingsstructuur, gemiddelde van alle scenario's,
totaal = 100%

	- 9 jaar		20-64 jaar		65+	
	GLD	ACH	GLD	ACH	GLD	ACH
2004	25	25	61	60	14	15
2040	23	23	53	50	25	27

Bron 2004: CBS; Bron 2040: Provincie Gelderland

Knooppunt Arnhem Nijmegen

De economische structuur van de regio wordt gekenmerkt door relatief veel diensten en weinig traditionele activiteiten als landbouw en nijverheid. De economische ontwikkeling en structuur van de regio wordt gedomineerd door de steden Arnhem en Nijmegen. Arnhem onderscheidt zich door een zwaarder accent op de sector (hoogwaardige) zakelijke dienstverlening, Nijmegen bezit een belangrijk industrieel cluster.

Werkgelegenheidsstructuur 2004 (totaal = 100%)

	landbouw	industrie	diensten
KAN	2	19	79
Gelderland	4	22	73

Bron: PWE Gelderland 2004

De regio Arnhem-Nijmegen heeft in de recessieperiode 1970-1982 in de ontwikkeling van het regionaal product een groei-achterstand opgelopen die nooit meer is ingehaald. Het investeringsniveau is structureel aan de lage kant en gevoelig voor de economische conjunctuur.

Situatie 2004 en de ontwikkelingen 1988-2004

%-groei 1988 / 2004	Gelderland	KAN
bevolking	0,6	0,6
beroepsbevolking	1,7	1,8
werkgelegenheid	1,8	1,7
werkloosheidspercentage		
- niveau 1988	8,6	12,7
- niveau 2004	5,7	7,2

Bron: PWE-Gelderland / Nationale Rekeningen, Bevolkingsstatistiek, EBB: CBS / Eurostat / TREMA, Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Zoals in vrijwel alle (middel)grote steden in Nederland ontstond in Arnhem en Nijmegen in het begin van de jaren tachtig een explosieve stijging van de werkloosheid. In de daaropvolgende jaren was de werkgelegenheidsgroei meestal maar net groot genoeg om de nieuwe aanwas van de beroepsbevolking op te vangen. Hierdoor nam het grote contingent werklozen niet of slechts langzaam af. Vele jaren was de regio Arnhem-Nijmegen dan ook één van de gebieden met de hoogste werkloosheid van Nederland. Door een gunsti-

ge economische groei, en een versnelde werkgelegenheidsontwikkeling sinds de jaren negentig, is deze situatie langzaam maar zeker verbeterd. De extreem grote werkloosheidsproblematiek in de regio is voor een belangrijk deel opgelost. Daarmee zijn overigens de problemen de wereld nog niet uit. Over het algemeen is de werkloosheid sterk geconcentreerd binnen de stedelijke gemeenten. De steden Arnhem en Nijmegen nemen in dat verband een prominente plaats in. Eén op de drie Gelderse werklozen woont in Arnhem of Nijmegen. In bepaalde opzichten vertoont de werkloosheidsstructuur de typische kenmerken van de grotestadsproblematiek. Meer dan een kwart van de werklozen is niet of nauwelijks geschoold. Gemiddeld heeft één op de vijf werklozen een allochtone achtergrond. Daarnaast is de langdurige werkloosheid een veel groter en hardnekkiger probleem dan elders.

In Arnhem-Nijmegen behoort een derde deel van de beroepsbevolking tot de categorie hoger opgeleiden (Nederland 25%). Dit hoge aandeel kan verklaard worden door de aanwezigheid van hoogwaardige werkgelegenheid en uit de aanwezigheid van veel hoger onderwijsinstellingen.

Gemiddelde jaarlijkse groei (%) 2004/2040 van de (beroeps)bevolking en de werkgelegenheid, en het werkloosheidspercentage in 2040

	Gelderland				KAN			
	GE	SE	TM	RC	GE	SE	TM	RC
bevolking	0,6	0,4	0,2	0	0,6	0,4	0,2	0
beroepsbevolking	0,5	0,1	0	-0,4	0,5	0,1	0	-0,4
werkgelegenheid	0,7	0,2	0,1	-0,5	0,6	0,2	0,1	-0,4
werkloosheidspercentage	3	4	4	8	4	6	5	9

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

De werkgelegenheidsverliezen in de landbouw, de industrie en de bouwnijverheid zijn in het verleden ruimschoots gecompenseerd door de groei van de dienstverlening. Ook in de toekomst zal de banengroei voornamelijk in de dienstensector gerealiseerd worden.

De verwachte ontwikkelingen voor de regio Arnhem-Nijmegen lopen in de pas met de Gelderse. In alle toekomstprojecties loopt de groei van de bevolking, de werkgelegenheid en het arbeidsaanbod (sterk) terug. In drie van de vier scenario's stijgt de werkgelegenheid sneller dan de beroepsbevolking waardoor de werkloosheid daalt. Daarbij zal de positie ten opzichte van Gelderland niet veranderen. Ook in de toekomst zal de werkloosheid in de regio boven het gemiddelde liggen.

De leeftijdsopbouw van de bevolking zal zich de komende decennia ingrijpend wijzigen. Daarbij neemt het aandeel jongeren nog maar weinig af. De ontgroening heeft zich de afgelopen 25 jaar in snel tempo voltrokken, maar neigt de komende periode naar stabilisatie. De grote verschuivingen vinden plaats van de middencategorie naar de categorie 65+.

Bevolkingsstructuur, gemiddelde van alle scenario's,
totaal = 100%

	- 9 jaar		20-64 jaar		65+	
	GLD	KAN	GLD	KAN	GLD	KAN
2004	25	23	61	63	14	14
2040	23	21	53	55	25	24

Bron 2004: CBS; Bron 2040: Provincie Gelderland

Rivierenland

Het landelijke karakter van Rivierenland wordt weerspiegeld in een verspreide bewoning en in vergelijking met Gelderland een economische structuur met een accent op agrarische en industriële activiteiten. De vestigings- en groeimogelijkheden van gespecialiseerde diensten vereisen over het algemeen een zekere agglomeratie van bevolking en bedrijven. Het ontbreken van stedelijke centra heeft ertoe geleid dat bepaalde vormen van dienstverlening zwak ontwikkeld zijn. De zakelijke dienstverlening en de vervoerssector zijn in Rivierenland echter snelgroeiende activiteiten, zodat de economische structuur in de loop der tijd breder is geworden. De landbouwsector in Rivierenland bezit een gunstige structuur (tuinbouw en glastuinbouw). Als gevolg daarvan bleven de werkgelegenheidsverliezen in de afgelopen jaren beperkt.

Werkgelegenheidsstructuur 2004 (totaal = 100%)

	<i>landbouw</i>	<i>industrie</i>	<i>diensten</i>
Rivierenland	7	25	68
Gelderland	4	22	73

Bron: PWE Gelderland 2004

Door de geografische ligging en de goede multimodale ontsluiting van het gebied is Rivierenland een gewilde locatie voor (landelijke) distributie en groothandelsactiviteiten. De groothandel is uitgegroeid tot een belangrijke sector met 12% van de totale regionale werkgelegenheid. De structuur op de bedrijventerreinen is sterk georiënteerd op de sector Transport en Logistiek. Ruim 33% van de werkgelegenheid behoort tot deze sector.

In Rivierenland is van oudsher de regionale werkgelegenheid kleiner dan de ter plaatse wonende beroepsbevolking, hoewel door de snelle werkgelegenheidsgroei de ontwikkelingen in het laatste decennium evenwichtiger zijn geworden. Vanuit de regio wordt veel gependeld naar de omliggende grote werkgelegenheidsconcentraties (Arnhem, Nijmegen, Den Bosch, Utrecht, Rotterdam). Daarbij wordt veelal bewust gekozen voor wonen in het landelijke Rivierenland en werken in een nabijgelegen stedelijk gebied.

Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking wordt gekenmerkt door een hoog aandeel VMBO'ers en ongeschoolden. Het aandeel hoger opgeleiden is laag en blijft ver achter bij het Nederlandse gemiddelde.

Situatie 2004 en de ontwikkelingen 1988-2004

%-groei 1988 / 2004	Gelderland	Rivierenland
bevolking	0,6	1,0
beroepsbevolking	1,7	2,2
werkgelegenheid	1,8	2,8
werkloosheidspercentage		
- niveau 1988	8,6	7,4
- niveau 2004	5,7	5,4

Bron: PWE-Gelderland / Bevolkingsstatistiek, EBB: CBS / TREMA, Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Rivierenland bezit een grote dynamiek en kent al tientallen jaren een uitzonderlijk hoog investeringsniveau, een krachtige economische groei en een hoge werkgelegenheidscreatie. In 1960 lag het besteedbaar inkomen per hoofd van de bevolking bijna 20% onder het landelijk gemiddelde. Op dit moment is de achterstand nog maar 3%. Het gebied heeft zich ontwikkeld tot een van de snelstgroeiende regio's van Nederland. De banengroei na 1980 bedroeg het dubbele van de Nederlandse. Mede daardoor is de werkloosheid in dit gebied zeer laag.

Gemiddelde jaarlijkse groei (%) 2004/2040 van de (beroeps)bevolking en de werkgelegenheid, en het werkloosheidspercentage in 2040

	Gelderland				Rivierenland			
	GE	SE	TM	RC	GE	SE	TM	RC
bevolking	0,6	0,4	0,2	0	0,7	0,6	0,3	0,1
beroepsbevolking	0,5	0,1	0	-0,4	0,6	0,2	0,1	-0,3
werkgelegenheid	0,7	0,2	0,1	-0,5	0,8	0,4	0,2	-0,5
werkloosheidspercentage	3	4	4	8	2	3	4	8

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Het Gelderse streekplanbeleid heeft de intentie de binnenlandse migratiestromen te kanaliseren. Voor Rivierenland moet dat resulteren in een migratiesaldo van ongeveer nul terwijl deze regio in het verleden steeds een aanzienlijk migratieoverschot kende. Mede daardoor was tot op heden Rivierenland één van de snelstgroeiende regio's. Bij welslagen van het vestigingsbeleid zal deze positie zich in de toekomst wijzigen. De bevolkingsgroei neigt dan sterker naar het Gelders gemiddelde. Daarnaast wordt in Nederland in

geen enkel scenario de hoge economische groei uit het verleden geëvenaard. Ook hierdoor zakt de dynamiek in Rivierenland terug tot een gemiddeld niveau. In drie scenario's blijft ondanks deze positieverandering de werkloosheid in Rivierenland relatief laag. In RC echter is de balans op de arbeidsmarkt in heel Nederland dermate verstoord, dat ook in Rivierenland de werkloosheid hoog oploopt en de voorsprong geheel zal zijn verdwenen.

De leeftijdsopbouw van de bevolking zal zich de komende decennia ingrijpend wijzigen. Daarbij neemt het aandeel jongeren nog maar weinig af. De ontgroening heeft zich de afgelopen 25 jaar in snel tempo voltrokken, maar neigt de komende periode naar stabilisatie. De grote verschuivingen vinden plaats van de middencategorie naar de categorie 65+.

Bevolkingsstructuur, gemiddelde van alle scenario's,
totaal = 100%

	- 9 jaar		20-64 jaar		65+	
	GLD	RIV	GLD	RIV	GLD	RIV
2004	25	27	61	61	14	12
2040	23	25	53	52	25	23

Bron 2004: CBS; Bron 2040: Provincie Gelderland

De Vallei

Het karakter van de Veluwe wordt bepaald door de landschappelijke en natuurlijke waarden van het gebied. Tezamen met het gunstige woonklimaat, de goede ontsluiting en de centrale ligging in Nederland is de regio een zeer aantrekkelijk vestigingsgebied, zowel voor de bevolking als voor het bedrijfsleven. Het ontwikkelingsbeeld op de Veluwe wordt al tientallen jaren beheerst door een structureel hogere economische groei dan in Nederland. De investeringen blijven daarbij echter wat achter. De banengroei ligt vrijwel onafgebroken boven het landelijke groeitempo waardoor de werkloosheid op de Veluwe laag is. Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking is ongeveer een afspiegeling van de Nederlandse situatie.

De Vallei bestrijkt de westelijke flank van de Veluwe. De agglomeratie Ede-Wageningen kan worden gezien als het economische hart van De Vallei. Ook zijn daar de belangrijkste regionale voorzieningen geconcentreerd. Op het gebied van bevolkingsgroei, beroepsbevolking en werkgelegenheid is De Vallei - na Rivierenland - de snelstgroeiende regio van Gelderland. De werkloosheid ligt structureel onder het Gelderse gemiddelde.

Situatie 2004 en de ontwikkelingen 1988-2004

%-groei 1988 / 2004	Gelderland	Vallei
bevolking	0,6	0,9
beroepsbevolking	1,7	2,0
werkgelegenheid	1,8	2,2
werkloosheidspercentage		
- niveau 1988	8,6	6,0
- niveau 2004	5,7	4,7

Bron: PWE-Gelderland / Bevolkingsstatistiek, EBB: CBS / TREMA, Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Het belang van de landbouw is in de Vallei nog iets groter dan in de rest van Gelderland. De regio heeft zich gespecialiseerd in de pluimveehouderij. Daarnaast is de dienstensector sterk ontwikkeld en verloopt de groei over de hele breedte bovengemiddeld. Hierdoor neemt het dienstenkarakter van de regionale economie steeds verder toe. De sterkste groei deed zich voor in de sectoren Zorg, Logistieke dienstverlening en de Zakelijke dienstverlening.

Vanaf 2000 kent Nederland een zwakke economische conjunctuur. Sindsdien is de werkgelegenheidsontwikkeling in de Vallei teruggevallen tot onder het landelijk gemiddelde.

Werkgelegenheidsstructuur 2004 (totaal = 100%)

	landbouw	industrie	diensten
De Vallei	5	19	76
Gelderland	4	22	73

Bron: PWE Gelderland 2004

Uit de toekomstscenario's komt De Vallei naar voren als één van de meest dynamische regio's in Gelderland. De werkgelegenheidsverliezen in de landbouw, de industrie en de bouwnijverheid zijn in het verleden ruimschoots gecompenseerd door de groei van de dienstverlening. Ook in de toekomst zal de banengroei voornamelijk in de dienstensector gerealiseerd worden. De afkalving van agrarische werkgelegenheid zal zich in alle scenario's versterkt doorzetten.

Gemiddelde jaarlijkse groei (%) 2004/2040 van de (beroeps)bevolking en de werkgelegenheid, en het werkloosheidspercentage in 2040

	Gelderland				De Vallei			
	GE	SE	TM	RC	GE	SE	TM	RC
bevolking	0,6	0,4	0,2	0	0,8	0,7	0,4	0,2
beroepsbevolking	0,5	0,1	0	-0,4	0,7	0,4	0,3	-0,1
werkgelegenheid	0,7	0,2	0,1	-0,5	0,8	0,4	0,2	-0,4
werkloosheidspercentage	3	4	4	8	3	4	3	5

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

De leeftijdsopbouw van de bevolking zal zich de komende decennia ingrijpend wijzigen. Daarbij neemt het aandeel jongeren nog maar weinig af. De ontgroening heeft zich de afgelopen 25 jaar in snel tempo voltrokken, maar neigt de komende periode naar stabilisatie. De grote verschuivingen vinden plaats van de middencategorie naar de categorie 65+.

Bevolkingsstructuur, gemiddelde van alle scenario's, totaal = 100%

	- 9 jaar		20-64 jaar		65+	
	GLD	VAL	GLD	VAL	GLD	VAL
2004	25	28	60	59	14	13
2040	23	26	53	52	25	22

Bron 2004: CBS; Bron 2040: Provincie Gelderland

Noord-Veluwe

Het karakter van de Veluwe wordt bepaald door de landschappelijke en natuurlijke waarden van het gebied. Tezamen met het gunstige woonklimaat, de goede ontsluiting en de centrale ligging in Nederland is de regio een zeer aantrekkelijk vestigingsgebied, zowel voor de bevolking als voor het bedrijfsleven. Het ontwikkelingsbeeld op de Veluwe wordt al tientallen jaren beheerst door een structureel hogere economische groei dan in Nederland. De investeringen blijven daarbij echter wat achter. De banengroei ligt vrijwel onafgebroken boven het landelijke groeitempo waardoor de werkloosheid op de Veluwe laag is. Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking is ongeveer een afspiegeling van de Nederlandse situatie.

De Noord-Veluwe begrenst de noordzijde van de Veluwe, de kuststrook langs de voormalige Zuiderzee. De gemeente Harderwijk herbergt de grootste werkgelegenheidsconcentratie van de regio. Ook zijn daar de belangrijkste regionale voorzieningen en opvangfuncties gebundeld.

Situatie 2004 en de ontwikkelingen 1988-2004

%-groei 1988 / 2004	Gelderland	Noord-Veluwe
bevolking	0,6	0,5
beroepsbevolking	1,7	1,7
werkgelegenheid	1,8	1,8
werkloosheidspercentage		
- niveau 1988	8,6	4,5
- niveau 2004	5,7	4,1

Bron: PWE-Gelderland / Bevolkingsstatistiek, EBB: CBS / TREMA, Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

De groei van de bevolking, de beroepsbevolking en de werkgelegenheid op de Noord-Veluwe liggen alle op of rondom het provinciale gemiddelde. Niettemin is het werkloosheidspercentage opvallend. In geen enkele andere Gelderse regio is de werkloosheid zo laag als hier. Niet alleen nu, maar door de jaren heen. Ook in de tweede helft van de jaren tachtig, toen de Nederlandse werkloosheidssituatie een na-oorlogs dieptepunt beleefde, was de werkloosheid op de Noord-Veluwe nauwelijks hoger dan nu.

De economische structuur van de Noord-Veluwe wordt gekenmerkt door relatief weinig zakelijke diensten en een zwaarder accent op activiteiten die gerelateerd zijn aan de bevolkingsomvang (detailhandel, horeca, gezondheidszorg, bouw). Daarnaast zijn er naar verhouding meer industriële activiteiten dan gemiddeld.

Werkgelegenheidsstructuur 2004 (totaal = 100%)

	<i>landbouw</i>	<i>industrie</i>	<i>diensten</i>
Noord-Veluwe	4	25	71
Gelderland	4	22	73

Bron: PWE Gelderland 2004

De werkgelegenheidsverliezen in de landbouw, de industrie en de bouwnijverheid zijn in het verleden ruimschoots gecompenseerd door de groei van de dienstverlening. Ook in de toekomst zal de banengroei voornamelijk in de dienstensector gerealiseerd worden. De afkalving van agrarische werkgelegenheid zal zich in alle scenario's versterkt doorzetten. De werkloosheid in de regio zal naar verwachting weinig veranderen. In alle scenario's blijft het percentage ongeveer gelijk. Zelfs in RC - wanneer de discrepanties in Gelderland hoog oplopen - blijft de werkloosheid op de Noord-Veluwe laag.

Gemiddelde jaarlijkse groei (%) 2004/2040 van de (beroeps)bevolking en de werkgelegenheid, en het werkloosheidspercentage in 2040

	<i>Gelderland</i>				<i>Noord-Veluwe</i>			
	<i>GE</i>	<i>SE</i>	<i>TM</i>	<i>RC</i>	<i>GE</i>	<i>SE</i>	<i>TM</i>	<i>RC</i>
bevolking	0,6	0,4	0,2	0	0,5	0,4	0,1	-0,1
beroepsbevolking	0,5	0,1	0	-0,4	0,5	0,1	0	-0,4
werkgelegenheid	0,7	0,2	0,1	-0,5	0,8	0,3	0,2	-0,4
werkloosheidspercentage	3	4	4	8	3	4	3	4

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

De leeftijdsopbouw van de bevolking zal zich de komende decennia ingrijpend wijzigen. Daarbij neemt het aandeel jongeren nog maar weinig af. De ontgroening heeft zich de afgelopen 25 jaar in snel tempo voltrokken, maar neigt de komende periode naar stabilisatie. De grote verschuivingen vinden plaats van de middencategorie naar de categorie 65+.

Bevolkingsstructuur, gemiddelde van alle scenario's

totaal = 100%	<i>0-19 jaar</i>		<i>20-64 jaar</i>		<i>65+</i>	
	<i>GLD</i>	<i>NV</i>	<i>GLD</i>	<i>NV</i>	<i>GLD</i>	<i>NV</i>
2004	25	27	61	59	14	14
2040	23	24	53	51	25	25

Bron 2004: CBS; Bron 2040: Provincie Gelderland

Tabellen

Bevolking, x 1.000 personen								
	2004							
0–19 jaar	3.988	495	103	75	160	68	66	52
20–64 jaar	10.019	1.197	256	181	428	150	142	113
65 jaar en ouder	2.251	275	65	46	95	28	30	27
Totaal	16.258	1.967	424	302	683	246	238	192
<i>Global Economy</i>	2040							
0–19 jaar	4.691	582	116	82	189	85	86	59
20–64 jaar	10.507	1.257	259	172	457	166	164	118
65 jaar en ouder	4.479	560	126	88	189	70	67	55
Totaal	19.677	2.399	501	342	835	321	317	232
<i>Strong Europe</i>								
0–19 jaar	4.443	551	110	77	179	81	81	56
20–64 jaar	9.990	1.195	247	164	435	158	156	112
65 jaar en ouder	4.419	553	124	87	186	69	66	54
Totaal	18.852	2.299	481	328	800	308	303	222
<i>Transatlantic Market</i>								
0–19 jaar	3.695	459	92	64	149	67	68	47
20–64 jaar	9.207	1.102	228	152	400	145	143	103
65 jaar en ouder	4.202	525	118	82	177	65	63	51
Totaal	17.104	2.086	437	298	726	278	274	201
<i>Regional Communities</i>								
0–19 jaar	3.254	404	81	57	131	59	59	41
20–64 jaar	8.610	1.031	213	142	374	136	134	97
65 jaar en ouder	3.982	498	112	78	168	62	60	49
Totaal	15.846	1.932	406	277	673	257	253	187
Bron 2004: CBS								
Bron 2040 Nederland: Langetermijn Bevolkingsscenario's voor Nederland CBS / RIVM								
Bron 2040 regio's: Provincie Gelderland								

Beroepsbevolking (voor banen van 12 uur per week of meer), x 1.000 personen

	2004							
15-24 jaar	921	106	23	15	34	14	15	12
25-54 jaar	5.892	694	150	108	254	89	78	60
55-74	884	117	25	20	38	15	13	10
Totaal	7.696	917	198	143	326	118	106	82
<i>Global Economy</i>	2040							
15-24 jaar	1.079	129	26	17	44	18	19	13
25-54 jaar	6.382	751	157	105	278	100	94	67
55-74	1.551	200	43	30	68	27	25	18
Totaal	9.012	1.080	226	152	390	145	138	99
<i>Strong Europe</i>								
15-24 jaar	1.016	121	25	16	42	17	18	12
25-54 jaar	5.767	678	142	94	251	91	85	61
55-74	1.130	147	32	23	50	20	18	13
Totaal	7.913	947	199	133	343	128	121	86
<i>Transatlantic Market</i>								
15-24 jaar	861	103	21	14	35	14	16	10
25-54 jaar	5.550	654	136	91	241	87	82	59
55 jaar-74	1.180	153	33	23	52	21	19	14
Totaal	7.591	910	190	128	328	122	117	83
<i>Regional Communities</i>								
15-24 jaar	773	93	19	13	32	13	14	10
25-54 jaar	4.973	575	120	80	212	77	72	52
55-74	1.034	122	26	19	41	17	15	11
Totaal	6.781	790	165	111	286	106	101	72

Bron Nederland: Arbeidsaanbod in de lange-termijnsenario's voor Nederland, CPB / EBB, CBS

Bron regio's: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland / EBB, CBS

Arbeidsparticipatie, gemiddeld in de leeftijdscategorie 15-64 jaar

	NL	GLD	SDH	ACH	KAN	RIV	VAL	NV
2004	70	69	70	72	69	71	66	65
2040 - Global Economy	75	75	76	77	75	76	73	73
2040 - Strong Europe	70	70	71	72	70	71	68	68
2040 - Transatlantic Market	74	74	75	75	74	74	71	71
2040 - Regional Communities	71	69	69	70	69	69	67	66

Bron 2004: schatting op basis van de Regionaal Economische Jaarcijfers, CBS

Bron 2040 Nederland: Vier vergezichten op Nederland, CPB

Bron 2040 regio's: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Bruto binnenlands product, in miljarden euro's, prijspeil 2001

	NL	GLD	SDH	ACH	KAN	RIV	VAL	NV
2004	405,6	41,5	9,6	5,5	15,5	4,9	5,3	3,5
2040 - Global Economy	1.047,1	112,9	24,0	14,7	40,1	15,0	15,7	9,9
2040 - Strong Europe	719,8	78,7	17,1	10,5	28,0	10,3	10,7	6,7
2040 - Transatlantic Market	833,0	85,4	18,9	11,5	30,8	10,6	11,6	7,3
2040 - Regional Communities	527,7	53,7	12,1	7,2	19,5	6,6	7,2	4,6

Bron 2004: schatting op basis van de Regionaal Economische Jaarcijfers en de NR 2004, CBS

Bron 2040 Nederland: Vier vergezichten op Nederland, CPB

Bron 2040 regio's: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Werkgelegenheid (banen van 12 uur per week of meer), x 1.000 personen

	2004							
Landbouw	247	32	6	8	5	6	5	3
Industrie	1.365	173	35	37	51	23	19	16
Diensten	5.573	564	128	66	214	63	75	46
Totaal	7.185	769	169	111	270	92	99	65
	2040							
Landbouw	117	14	3	2	2	3	3	2
Industrie	1.206	186	32	42	47	25	24	21
Diensten	7.274	773	163	90	290	95	106	65
Totaal	8.597	973	199	134	339	123	133	88
	Strong Europe							
Landbouw	101	11	2	2	2	3	2	1
Industrie	942	149	28	34	38	22	18	15
Diensten	6.404	678	145	79	256	82	93	57
Totaal	7.447	838	176	115	296	107	113	73
	Transatlantic Market							
Landbouw	104	12	2	2	2	3	2	1
Industrie	973	144	25	33	36	21	18	15
Diensten	6.125	642	134	76	244	74	88	54
Totaal	7.202	798	161	111	282	98	108	70
	Regional Communities							
Landbouw	103	12	2	2	2	3	2	1
Industrie	736	98	22	23	24	14	12	10
Diensten	5.407	536	122	64	207	60	72	45
Totaal	6.246	646	146	89	233	77	86	56

Bron Nederland: 2004, Nationale Rekeningen CBS / EBB, CBS;
Bron Nederland 2040: Vier vergezichten op Nederland, CPB CBS;
Bron regio's 2004: PWE Gelderland 2004, BIRO Overijssel 2004, VRL Limburg 2004;
Bron regio's 2040: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Werkloze beroepsbevolking, x 1.000 personen

	NL	GLD	SDH	ACH	KAN	RIV	VAL	NV
<i>Global Economy</i>								
2004	479,0	52,6	11,8	6,1	23,5	6,4	5,0	3,4
2010	434,4	48,5	11,1	5,7	20,4	6,2	4,8	3,3
2020	369,0	36,4	9,2	4,1	15,1	4,4	4,4	3,1
2030	375,9	33,5	9,2	3,1	14,7	3,5	4,6	3,2
2040	383,0	31,3	8,8	3,0	14,1	2,9	4,8	3,3
<i>Strong Europe</i>								
2004	479,0	52,6	11,8	6,1	23,5	6,4	5,0	3,4
2010	493,3	56,1	12,5	6,4	24,2	7,1	5,3	3,6
2020	518,0	55,3	12,8	5,8	24,8	6,5	5,7	3,9
2030	474,1	46,0	11,3	4,4	22,0	4,5	5,3	3,5
2040	434,0	39,0	10,1	3,3	19,4	3,3	4,9	3,2
<i>Transatlantic Market</i>								
2004	479,0	52,6	11,8	6,1	23,5	6,4	5,0	3,4
2010	448,5	50,8	11,6	5,9	21,6	6,4	4,9	3,3
2020	402,0	41,7	10,5	4,4	18,0	5,0	4,6	3,1
2030	378,8	37,6	9,9	3,5	17,0	4,5	4,3	2,8
2040	357,0	34,4	9,4	2,8	15,9	4,5	4,0	2,6
<i>Regional Communities</i>								
2004	479,0	52,6	11,8	6,1	23,5	6,4	5,0	3,4
2010	499,3	59,1	12,7	6,9	25,1	7,8	5,3	3,6
2020	535,0	61,6	13,0	6,7	27,1	8,2	5,7	3,7
2030	518,8	60,8	12,4	6,3	27,1	8,2	5,4	3,4
2040	503,0	60,7	11,9	6,1	27,0	8,7	5,1	3,1

Bron 2004: schatting op basis van de EBB, CBS

Bron 2040 Nederland: Vier vergezichten op Nederland, CPB

Bron 2040 regio's: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Werkloosheidspercentage 2004 en de ramingen in de vier scenario's

	NL	GLD	SDH	ACH	KAN	RIV	VAL	NV
<i>Global Economy</i>								
2004	6,2	5,7	5,9	4,2	7,2	5,4	4,7	4,1
2010	5,3	4,9	5,2	3,8	5,8	4,8	4,,2	3,8
2020	4,2	3,4	4,1	2,6	4,0	3,2	3,5	3,3
2030	4,3	3,1	4,1	2,0	3,8	2,4	3,5	3,3
2040	4,2	2,9	3,9	2,0	3,6	2,0	3,5	3,3
<i>Strong Europe</i>								
2004	6,2	5,7	5,9	4,2	7,2	5,4	4,7	4,1
2010	6,2	5,8	6,1	4,4	7,0	5,6	4,7	4,2
2020	6,4	5,6	6,1	4,0	7,0	5,0	4,8	4,4
2030	6,0	4,8	5,6	3,2	6,4	3,5	4,4	4,0
2040	5,5	4,1	5,1	2,5	5,7	2,6	4,1	3,6
<i>Transatlantic Market</i>								
2004	6,2	5,7	5,9	4,2	7,2	5,4	4,7	4,1
2010	5,6	5,3	5,6	4,0	6,3	5,1	4,3	3,9
2020	4,9	4,2	5,0	3,0	5,1	3,9	3,8	3,5
2030	4,9	4,0	5,0	2,6	5,0	3,6	3,6	3,3
2040	4,7	3,8	4,9	2,2	4,8	3,7	3,5	3,0
<i>Regional Communities</i>								
2004	6,2	5,7	5,9	4,2	7,2	5,4	4,7	4,1
2010	6,4	6,3	6,3	4,8	7,4	6,3	4,8	4,3
2020	6,9	6,7	6,6	4,9	8,3	6,8	5,1	4,5
2030	7,2	7,2	6,9	5,1	8,9	7,2	5,1	4,4
2040	7,4	7,7	7,2	5,5	9,5	8,2	5,1	4,3

Bron 2004: schatting op basis van de EBB, CBS

Bron 2040 Nederland: Vier vergezichten op Nederland, CPB

Bron 2040 regio's: Bureau Economisch Onderzoek, afdeling Economische Zaken, Provincie Gelderland

Bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid per gemeente, x 1.000 personen, GE

scenario Global Economy	bevolking		beroepsbevolking		werkgelegenheid	
	2004	2040	2004	2040	2004	2040
Aalten	27,6	33,5	13,2	15,5	8,3	9,4
Apeldoorn	156,0	186,9	72,3	84,4	78,1	93,7
Arnhem	141,6	196,3	70,9	100,1	80,9	96,8
Barneveld	50,0	71,0	21,5	30,3	22,8	32,8
Berkelland	46,7	55,8	22,1	25,1	15,2	16,8
Beuningen	25,5	28,4	13,0	13,0	6,1	8,7
Bronckhorst	37,8	39,8	16,2	16,4	10,3	10,6
Brummen	21,5	23,8	9,9	10,4	6,8	6,8
Buren	25,8	31,3	13,1	14,9	6,7	8,0
Culemborg	26,6	33,6	12,9	15,1	10,4	13,5
Doesburg	11,4	13,0	5,6	5,9	2,8	3,1
Doetinchem	56,3	68,4	27,9	31,7	27,4	37,8
Druten	17,8	23,7	9,5	11,0	6,2	7,8
Duiven	25,8	33,0	12,3	14,6	10,9	16,5
Ede	105,5	144,4	46,2	63,5	42,9	61,0
Elburg	21,8	27,9	9,6	11,9	7,6	11,0
Epe	33,3	35,4	13,9	14,5	9,5	10,5
Ermelo	26,6	29,8	11,8	13,2	11,4	16,1
Geldermalsen	25,7	34,8	12,3	15,7	12,4	17,6
Groenlo	29,0	32,5	13,8	14,4	13,6	17,9
Groesbeek	18,8	19,3	8,8	8,0	5,2	7,1
Harderwijk	40,6	54,0	18,1	23,3	15,9	22,4
Hatterij	11,8	13,2	4,5	5,3	3,1	3,9
Heerde	18,3	19,3	7,6	7,9	5,6	6,3
Heumen	16,7	18,7	8,0	8,0	3,6	4,5
Lingewaal	10,8	12,7	4,7	5,4	3,2	3,5
Lingewaard	43,0	51,1	20,1	21,7	10,5	13,0
Lochem	32,8	34,2	15,4	14,6	11,2	11,9
Maasdriel	23,5	26,7	11,0	11,9	8,0	10,9
Millingen a/d Rijn	5,9	5,6	2,4	2,3	0,9	1,0
Montferland	35,3	36,7	16,5	16,0	10,3	11,6
Neder-Betuwe	22,3	30,8	9,2	12,8	7,2	10,1
Neerijnen	11,5	14,1	5,1	6,2	4,5	5,9

Bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid per gemeente, x 1.000 personen, GE

scenario Global Economy	bevolking		beroepsbevolking		werkgelegenheid	
	2004	2040	2004	2040	2004	2040
Nijkerk	38,0	45,6	18,0	20,2	15,5	20,6
Nijmegen	157,5	210,6	75,3	103,0	79,6	101,9
Nunspeet	26,6	33,6	11,5	14,5	8,9	10,8
Oldebroek	23,0	25,6	9,9	11,1	6,2	7,9
Oude IJsselstreek	40,4	44,0	19,4	19,3	14,0	16,4
Overbetuwe	41,2	55,3	20,2	25,4	12,8	18,8
Putten	23,2	28,0	9,5	11,7	6,7	9,3
Renkum	31,9	32,7	13,6	13,2	10,1	11,0
Rheden	44,9	45,7	20,0	19,6	14,0	14,5
Rijnwaarden	11,2	11,0	5,0	4,8	2,2	2,1
Rozendaal	1,5	1,6	0,5	0,5	0,3	0,2
Scherpenzeel	9,0	11,2	3,8	4,8	3,4	3,8
Tiel	40,6	55,5	20,7	26,4	16,9	24,3
Ubbergen	9,4	9,6	4,1	3,9	2,0	2,5
Voorst	23,6	24,5	10,7	10,4	7,7	10,0
Wageningen	35,1	44,5	16,5	19,5	14,2	14,7
West Maas en Waal	16,1	22,3	7,9	9,6	5,0	6,0
Westervoort	18,2	17,7	8,6	8,2	2,6	3,6
Wijchen	39,9	43,8	19,4	19,5	13,2	15,9
Winterswijk	29,3	31,2	14,4	14,1	11,4	13,6
Zaltbommel	26,2	35,5	12,0	15,9	11,5	15,5
Zevenaar	31,2	32,7	14,9	14,5	11,9	17,1
Zutphen	45,8	56,8	21,7	25,4	19,1	23,7
<i>niet-gelderse gemeenten</i>						
Amerongen	7,2	7,1	3,2	3,1	1,7	1,9
Deventer	94,5	122,2	46,4	58,4	39,1	45,6
Leusden	29,1	33,6	14,7	15,0	12,3	14,8
Mook en Middelaar	8,0	9,0	3,8	4,1	1,1	1,1
Olst-Wijhe	17,0	17,7	8,5	8,1	4,6	4,8
Renswoude	4,3	4,8	2,1	2,2	1,8	1,9
Rhenen	17,9	19,2	8,3	8,1	4,7	5,4
Veenendaal	61,1	81,3	29,0	36,0	25,3	27,7
Woudenberg	11,2	13,9	5,3	6,3	3,5	4,3

Bron 2004: CBS, PWE / BIRO / PAR / VRL; Bron 2040: Bureau Economisch Onderzoek, afd. EZ, Prov.Gld.

Bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid per gemeente, x 1.000 personen, SE

scenario Strong Europe	bevolking		beroepsbevolking		werkgelegenheid	
	2004	2040	2004	2040	2004	2040
Aalten	27,6	32,1	13,2	13,6	8,3	8,3
Apeldoorn	156,0	179,2	72,3	73,6	78,1	81,9
Arnhem	141,6	187,8	70,9	88,5	80,9	87,3
Barneveld	50,0	68,0	21,5	26,7	22,8	27,1
Berkelland	46,7	53,5	22,1	21,9	15,2	14,6
Beuningen	25,5	27,3	13,0	11,3	6,1	7,2
Bronckhorst	37,8	38,2	16,2	14,3	10,3	8,8
Brummen	21,5	22,9	9,9	9,0	6,8	5,9
Buren	25,8	30,0	13,1	13,1	6,7	6,8
Culemborg	26,6	32,2	12,9	13,2	10,4	11,9
Doesburg	11,4	12,4	5,6	5,2	2,8	2,7
Doetinchem	56,3	65,6	27,9	27,7	27,4	32,9
Druten	17,8	22,7	9,5	9,7	6,2	6,5
Duiven	25,8	31,7	12,3	12,8	10,9	13,8
Ede	105,5	138,3	46,2	55,8	42,9	52,0
Elburg	21,8	26,7	9,6	10,5	7,6	9,8
Epe	33,3	34,0	13,9	12,6	9,5	8,7
Ermelo	26,6	28,6	11,8	11,5	11,4	13,8
Geldermalsen	25,7	33,3	12,3	13,7	12,4	15,1
Groenlo	29,0	31,1	13,8	12,7	13,6	14,8
Groesbeek	18,8	18,5	8,8	6,9	5,2	6,2
Harderwijk	40,6	51,8	18,1	20,4	15,9	18,9
Hatter	11,8	12,7	4,5	4,6	3,1	3,0
Heerde	18,3	18,6	7,6	6,9	5,6	5,2
Heumen	16,7	18,0	8,0	6,9	3,6	3,8
Lingewaal	10,8	12,2	4,7	4,7	3,2	3,1
Lingewaard	43,0	49,0	20,1	19,0	10,5	10,8
Lochem	32,8	32,9	15,4	12,7	11,2	10,3
Maasdriel	23,5	25,6	11,0	10,4	8,0	9,0
Millingen a/d Rijn	5,9	5,4	2,4	2,0	0,9	0,9
Montferland	35,3	35,2	16,5	13,9	10,3	9,5
Neder-Betuwe	22,3	29,5	9,2	11,3	7,2	8,9
Neerijnen	11,5	13,5	5,1	5,5	4,5	5,0

Bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid per gemeente, x 1.000 personen, SE

scenario Strong Europe	bevolking		beroepsbevolking		werkgelegenheid	
	2004	2040	2004	2040	2004	2040
Nijkerk	38,0	43,7	18,0	17,7	15,5	16,8
Nijmegen	157,5	201,4	75,3	90,8	79,6	89,3
Nunspeet	26,6	32,2	11,5	12,7	8,9	9,1
Oldebroek	23,0	24,5	9,9	9,7	6,2	6,2
Oude IJsselstreek	40,4	42,2	19,4	16,8	14,0	14,2
Overbetuwe	41,2	53,0	20,2	22,2	12,8	15,6
Putten	23,2	26,8	9,5	10,3	6,7	7,5
Renkum	31,9	31,4	13,6	11,5	10,1	9,6
Rheden	44,9	43,9	20,0	17,0	14,0	12,5
Rijnwaarden	11,2	10,6	5,0	4,2	2,2	1,8
Rozendaal	1,5	1,5	0,5	0,4	0,3	0,2
Scherpenzeel	9,0	10,7	3,8	4,2	3,4	3,0
Tiel	40,6	53,1	20,7	23,3	16,9	21,5
Ubbergen	9,4	9,2	4,1	3,3	2,0	2,2
Voorst	23,6	23,5	10,7	9,0	7,7	8,3
Wageningen	35,1	42,6	16,5	17,2	14,2	13,5
West Maas en Waal	16,1	21,4	7,9	8,4	5,0	5,2
Westervoort	18,2	17,0	8,6	7,2	2,6	3,0
Wijchen	39,9	42,1	19,4	17,0	13,2	13,3
Winterswijk	29,3	30,0	14,4	12,4	11,4	11,6
Zaltbommel	26,2	34,0	12,0	14,0	11,5	13,6
Zevenaar	31,2	31,4	14,9	12,6	11,9	14,2
Zutphen	45,8	54,5	21,7	22,2	19,1	21,0
<i>niet-Gelderse gemeenten</i>						
Amerongen	7,2	6,8	3,2	2,7	1,7	1,7
Deventer	94,5	117,0	46,4	51,3	39,1	41,1
Leusden	29,1	32,3	14,7	13,1	12,3	13,2
Mook en Middelaar	8,0	8,7	3,8	3,6	1,1	1,0
Olst-Wijhe	17,0	17,0	8,5	7,2	4,6	4,1
Renswoude	4,3	4,6	2,1	1,9	1,8	1,5
Rhenen	17,9	18,5	8,3	7,1	4,7	4,8
Veenendaal	61,1	77,9	29,0	31,6	25,3	24,8
Woudenberg	11,2	13,3	5,3	5,3	3,5	3,6

Bron 2004: CBS, PWE / BIRO / PAR / VRL; Bron 2040: Bureau Economisch Onderzoek, afd. EZ, Prov.Gld.

Bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid per gemeente, x 1.000 personen, TM

scenario Transatlantic Market	bevolking		beroepsbevolking		werkgelegenheid	
	2004	2040	2004	2040	2004	2040
Aalten	27,6	29,1	13,2	13,1	8,3	8,1
Apeldoorn	156,0	163,1	72,3	70,9	78,1	78,1
Arnhem	141,6	170,2	70,9	84,5	80,9	82,1
Barneveld	50,0	61,1	21,5	25,5	22,8	25,8
Berkelland	46,7	48,6	22,1	21,1	15,2	14,2
Beuningen	25,5	24,8	13,0	10,9	6,1	7,0
Bronckhorst	37,8	34,9	16,2	13,8	10,3	8,5
Brummen	21,5	20,8	9,9	8,8	6,8	5,7
Buren	25,8	27,2	13,1	12,6	6,7	6,2
Culemborg	26,6	29,2	12,9	12,7	10,4	10,7
Doesburg	11,4	11,3	5,6	5,0	2,8	2,6
Doetinchem	56,3	59,6	27,9	26,7	27,4	31,7
Druten	17,8	20,5	9,5	9,3	6,2	6,3
Duiven	25,8	28,7	12,3	12,3	10,9	13,3
Ede	105,5	125,0	46,2	53,4	42,9	49,8
Elburg	21,8	24,1	9,6	10,0	7,6	9,2
Epe	33,3	31,0	13,9	12,2	9,5	8,3
Ermelo	26,6	26,0	11,8	11,1	11,4	13,4
Geldermalsen	25,7	30,1	12,3	13,2	12,4	13,5
Groenlo	29,0	28,3	13,8	12,1	13,6	14,4
Groesbeek	18,8	16,9	8,8	6,7	5,2	5,9
Harderwijk	40,6	46,9	18,1	19,6	15,9	18,1
Hatterij	11,8	11,5	4,5	4,4	3,1	3,0
Heerde	18,3	16,9	7,6	6,6	5,6	5,1
Heumen	16,7	16,4	8,0	6,7	3,6	3,7
Lingewaai	10,8	11,0	4,7	4,6	3,2	2,9
Lingewaard	43,0	44,5	20,1	18,3	10,5	10,4
Lochem	32,8	30,1	15,4	12,3	11,2	10,0
Maasdriel	23,5	23,3	11,0	10,0	8,0	8,2
Millingen a/d Rijn	5,9	4,9	2,4	1,9	0,9	0,8
Montferland	35,3	32,1	16,5	13,4	10,3	9,2
Neder-Betuwe	22,3	26,5	9,2	10,8	7,2	8,2
Neerijnen	11,5	12,2	5,1	5,2	4,5	4,5

Bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid per gemeente, x 1.000 personen, TM

scenario Transatlantic Market	bevolking		beroepsbevolking		werkgelegenheid	
	2004	2040	2004	2040	2004	2040
Nijkerk	38,0	39,5	18,0	17,0	15,5	16,4
Nijmegen	157,5	182,2	75,3	86,9	79,6	85,5
Nunspeet	26,6	29,1	11,5	12,2	8,9	8,7
Oldebroek	23,0	22,3	9,9	9,3	6,2	5,9
Oude IJsselstreek	40,4	38,4	19,4	16,2	14,0	13,9
Overbetuwe	41,2	48,1	20,2	21,5	12,8	15,2
Putten	23,2	24,3	9,5	9,8	6,7	7,1
Renkum	31,9	28,7	13,6	11,1	10,1	9,4
Rheden	44,9	40,0	20,0	16,5	14,0	12,0
Rijnwaarden	11,2	9,7	5,0	4,1	2,2	1,7
Rozendaal	1,5	1,4	0,5	0,4	0,3	0,2
Scherpenzeel	9,0	9,6	3,8	4,0	3,4	3,0
Tiel	40,6	48,1	20,7	22,2	16,9	19,9
Ubbergen	9,4	8,4	4,1	3,2	2,0	2,1
Voorst	23,6	21,5	10,7	8,7	7,7	8,0
Wageningen	35,1	38,4	16,5	16,4	14,2	12,6
West Maas en Waal	16,1	19,4	7,9	8,1	5,0	4,8
Westervoort	18,2	15,4	8,6	6,9	2,6	3,0
Wijchen	39,9	38,3	19,4	16,4	13,2	12,9
Winterswijk	29,3	27,3	14,4	11,9	11,4	11,3
Zaltbommel	26,2	30,7	12,0	13,4	11,5	12,2
Zevenaar	31,2	28,6	14,9	12,2	11,9	13,8
Zutphen	45,8	49,5	21,7	21,4	19,1	20,3
<i>niet-Gelderse gemeenten</i>						
Amerongen	7,2	6,2	3,2	2,6	1,7	1,6
Deventer	94,5	106,1	46,4	49,2	39,1	39,9
Leusden	29,1	29,5	14,7	12,6	12,3	12,7
Mook en Middelaar	8,0	7,9	3,8	3,4	1,1	1,0
Olst-Wijhe	17,0	15,5	8,5	6,5	4,6	4,0
Renswoude	4,3	4,2	2,1	1,9	1,8	1,5
Rhenen	17,9	16,8	8,3	6,8	4,7	4,6
Veenendaal	61,1	70,4	29,0	30,4	25,3	24,2
Woudenberg	11,2	12,1	5,3	5,3	3,5	3,5

Bron 2004: CBS, PWE / BIRO / PAR / VRL; Bron 2040: Bureau Economisch Onderzoek, afd. EZ, Prov.Gld.

Bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid per gemeente, x 1.000 personen, RC

scenario Regional Communities	bevolking		beroepsbevolking		werkgelegenheid	
	2004	2040	2004	2040	2004	2040
Aalten	27,6	26,9	13,2	11,4	8,3	6,4
Apeldoorn	156,0	151,3	72,3	61,5	78,1	64,4
Arnhem	141,6	157,6	70,9	73,7	80,9	69,9
Barneveld	50,0	56,3	21,5	22,2	22,8	20,9
Berkelland	46,7	45,0	22,1	18,3	15,2	11,5
Beuningen	25,5	23,0	13,0	9,5	6,1	5,4
Bronckhorst	37,8	32,4	16,2	12,0	10,3	6,6
Brummen	21,5	19,3	9,9	7,6	6,8	4,7
Buren	25,8	25,3	13,1	10,9	6,7	5,0
Culemborg	26,6	27,0	12,9	11,1	10,4	8,4
Doesburg	11,4	10,5	5,6	4,3	2,8	2,1
Doetinchem	56,3	55,3	27,9	23,2	27,4	25,3
Druten	17,8	18,9	9,5	8,1	6,2	4,9
Duiven	25,8	26,6	12,3	10,7	10,9	11,0
Ede	105,5	115,6	46,2	46,5	42,9	40,2
Elburg	21,8	22,3	9,6	8,7	7,6	7,9
Epe	33,3	28,8	13,9	10,6	9,5	6,7
Ermelo	26,6	24,1	11,8	9,6	11,4	10,8
Geldermalsen	25,7	27,9	12,3	11,4	12,4	10,7
Groenlo	29,0	26,2	13,8	10,6	13,6	11,3
Groesbeek	18,8	15,8	8,8	5,8	5,2	4,7
Harderwijk	40,6	43,5	18,1	17,0	15,9	14,3
Hatterij	11,8	10,7	4,5	3,9	3,1	2,2
Heerde	18,3	15,7	7,6	5,8	5,6	4,0
Heumen	16,7	15,2	8,0	5,8	3,6	3,0
Lingewaai	10,8	10,2	4,7	4,0	3,2	2,2
Lingewaard	43,0	41,2	20,1	15,9	10,5	8,3
Lochem	32,8	28,0	15,4	10,7	11,2	8,1
Maasdriel	23,5	21,6	11,0	8,7	8,0	6,4
Millingen a/d Rijn	5,9	4,6	2,4	1,7	0,9	0,7
Montferland	35,3	29,8	16,5	11,6	10,3	7,5
Neder-Betuwe	22,3	24,4	9,2	9,4	7,2	6,4
Neerijnen	11,5	11,3	5,1	4,6	4,5	3,5

Bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid per gemeente, x 1.000 personen, RC

scenario Regional Communities	bevolking		beroepsbevolking		werkgelegenheid	
	2004	2040	2004	2040	2004	2040
Nijkerk	38,0	36,6	18,0	14,8	15,5	12,6
Nijmegen	157,5	168,4	75,3	75,6	79,6	70,4
Nunspeet	26,6	26,9	11,5	10,6	8,9	6,6
Oldebroek	23,0	20,6	9,9	8,1	6,2	4,5
Oude IJsselstreek	40,4	35,6	19,4	14,0	14,0	11,3
Overbetuwe	41,2	44,6	20,2	18,6	12,8	11,8
Putten	23,2	22,5	9,5	8,6	6,7	5,4
Renkum	31,9	26,6	13,6	9,6	10,1	7,3
Rheden	44,9	37,2	20,0	14,2	14,0	9,9
Rijnwaarden	11,2	9,0	5,0	3,6	2,2	1,4
Rozendaal	1,5	1,3	0,5	0,4	0,3	0,2
Scherpenzeel	9,0	8,9	3,8	3,5	3,4	2,4
Tiel	40,6	44,5	20,7	19,4	16,9	15,3
Ubbergen	9,4	7,8	4,1	2,8	2,0	1,7
Voorst	23,6	19,9	10,7	7,5	7,7	6,3
Wageningen	35,1	35,5	16,5	14,2	14,2	11,0
West Maas en Waal	16,1	18,0	7,9	7,0	5,0	3,7
Westervoort	18,2	14,3	8,6	6,0	2,6	2,4
Wijchen	39,9	35,6	19,4	14,3	13,2	10,3
Winterswijk	29,3	25,4	14,4	10,3	11,4	9,1
Zaltbommel	26,2	28,4	12,0	11,7	11,5	9,7
Zevenaar	31,2	26,5	14,9	10,5	11,9	10,9
Zutphen	45,8	45,9	21,7	18,5	19,1	16,7
<i>niet-Gelderse gemeenten</i>						
Amerongen	7,2	5,7	3,2	2,2	1,7	1,4
Deventer	94,5	98,2	46,4	42,7	39,1	33,4
Leusden	29,1	27,5	14,7	10,9	12,3	10,7
Mook en Middelaar	8,0	7,3	3,8	3,0	1,1	0,9
Olst-Wijhe	17,0	14,4	8,5	6,0	4,6	3,3
Renswoude	4,3	3,9	2,1	1,6	1,8	1,3
Rhenen	17,9	15,6	8,3	5,9	4,7	3,9
Veenendaal	61,1	65,2	29,0	26,3	25,3	20,4
Woudenberg	11,2	11,2	5,3	4,6	3,5	2,9

Bron 2004: CBS, PWE / BIRO / PAR / VRL; Bron 2040: Bureau Economisch Onderzoek, afd. EZ, Prov.Gld.

Definities

Werkzame en werkloze beroepsbevolking

In de EBB van het CBS wordt de beroepsbevolkingsdefinitie gebruikt van de Commissie voor de Statistiek 1991. Ook dit rapport is gedefinieerd in termen van de CCS'91. Volgens deze definitie worden tot de beroepsbevolking gerekend:

- personen die tenminste twaalf uur per week werken, of
- personen die werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste twaalf uur per week gaan werken, of
- personen die verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.

Personen die ten minste twaalf uur per week werken worden gerekend tot de 'werkzame beroepsbevolking'. Degenen tussen 15 en 64 jaar die niet of minder dan twaalf uur werken maar wel meer willen werken, behoren tot de 'werkloze beroepsbevolking'. De totale beroepsbevolking bestaat dus uit de som van werkzame en werkloze beroepsbevolking

Arbeidsparticipatie

De arbeidsparticipatie is de beroepsbevolking (werkzaam+werkloos) uitgedrukt in procenten van de totale bevolking in de relevante leeftijdscategorie.

werkloosheidspercentage

Het werkloosheidspercentage is de werkloze beroepsbevolking van 15 t/m 64 jaar uitgedrukt in procenten van de totale beroepsbevolking van 15 t/m 64 jaar.

Werkgelegenheid

De regionale werkgelegenheid betreft alle werkzame personen die - ongeacht hun woonplaats- in de regio werkzaam zijn geweest. De werkgelegenheid heeft betrekking op alle arbeid in loondienst en van zelfstandigen en van meewerkende gezinsleden. Daarbij gaat het om banen van tenminste 12 uur per week.

Bruto binnenlands product

De toegevoegde waarde voor de totale economie, het Bruto Binnenlands Product (BBP), wordt door het CBS als volgt gedefinieerd (Regionaal Economische Jaarcijfers 2002, CBS):

Bruto Binnenlands Product = Productie - Intermediair verbruik

De productie omvat de waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten. Verder omvat de productie producten die voor ei-

gen gebruik zijn geproduceerd, zoals investeringen. De productie is gewaardeerd tegen basisprijzen. De basisprijs is de prijs die de producent daadwerkelijk overhoudt, dus exclusief de handels- en vervoersmarges van derden en exclusief het saldo van productgebonden belastingen (waaronder BTW) en productgebondensubsidies. Tot het intermediaire verbruik worden alle producten gerekend die zijn verbruikt in het productieproces. (aangekochte grondstoffen, halffabrikaten, energie, diensten van derden). Aangeschafte goederen met een levensduur van meer dan één jaar worden gerekend tot de investeringen en vallen buiten het intermediaire verbruik. Het intermediair verbruik is gewaardeerd tegen aankooprijzen exclusief aftrekbare BTW. Afhankelijk van de behandeling van de afschrijvingen is de toegevoegde waarde bruto (inclusief afschrijvingen) of netto (exclusief afschrijvingen). In deze publicatie gaat het uitsluitend om de bruto toegevoegde waarde, ofwel het Bruto Binnenlands Product. De nominale bedragen zijn genoteerd in constante prijzen (prijsspeil 2001). De ontwikkelingen zijn daardoor te interpreteren als volume mutaties, d.w.z. dat daarmee de reële verandering van de hoeveelheid en kwaliteit wordt aangegeven. De bedragen zijn in feite gecorrigeerd voor inflatie.

Sectorindeling

De sectorindeling is afgestemd op de indeling die het CPB gebruikt in de lange termijn studies:

	sectoren	sbi'93
1	Landbouw	01, 02, 05
2	Voedings- en genotmiddelenind.	15, 16
3	Overige industrie	17 t/m 22, 26, 36, 37
4	Chemische- industrie.	24, 25
5	Metalektro-industrie	27 t/m 35
6	Aardolie-industrie	23
7	Delfstoffenwinning	10, 11, 14
8	Openbare nutsbedrijven	40, 41
9	Bouwnijverheid	45
10	Exploitatie onroerendgoed	70
11	Handel- en reparatiebedrijven	50 t/m 52
12	Transport en opslagbedrijven	60 t/m 63
13	Communicatiebedrijven	64
14	Bank- en verzekeringswezen	65 t/m 67
15	Uitzendwezen	745, 95
16	Tertiair overig	55, 71 t/m 74, 90 t/m 93 excl. 745
17	Zorg	85
18	Overheid	75, 80
19	Totaal	0 t/m 93

In de tabellen en grafieken wordt soms een driedeling gemaakt: Landbouw, Industrie en Diensten. De Delfstofwinning, Openbare Nutsbedrijven en de Bouwnijverheid zijn in die gevallen opgenomen onder de Industrie.

Regionale en lokale indeling

De gemeentelijke en regionale indeling van alle jaren is herleid naar de de toestand per 1-1-2006

Indeling WGR-regio's naar samenstellende gemeenten (situatie per 1-1-2006)

<i>Stedendriehoek (SDH)</i>	<i>Rivierenland (RIV)</i>
Apeldoorn	Buren
Brummen	Culemborg
Deventer (Overijssel)	Druten
Epe	Geldermalsen
Lochem	Lingewaal
Voorst	Maasdriel
Olst-Wijhe (Overijssel)	Neder-Betuwe
Zutphen	Neerijnen
	Tiel
	West Maas en Waal
<i>Achterhoek (ACH)</i>	
Aalten	
Berkelland	<i>De Vallei (VAL)</i>
Bronckhorst	Barneveld
Doetinchem	Ede
Groenlo	Nijkerk
Montferland	Scherpenzeel
Oude IJsselstreek	Wageningen
Winterswijk	
	<i>Noord-Veluwe (NV)</i>
<i>Arnhem Nijmegen (KAN)</i>	Elburg
Arnhem	Ermelo
Beuningen	Harderwijk
Doesburg	Hatter ¹
Duiven	Heerde ¹
Groesbeek	Nunspeet
Heumen	Oldebroek
Lingewaard	Putten
Millingen a/d Rijn	
Mook en Middelaar (Limburg)	
Nijmegen	
Overbetuwe	
Renkum	
Rheden	
Rijnwaarden	
Rozendaal	
Ubbergen	
Westervoort	
Wijchen	
Zevenaar	

¹ Heerde en Hatter behoren formeel tot het WGR IJssel / Vecht, maar zijn in deze studie toegevoegd aan WGR Noord-Veluwe

Literatuur

Diverse jaargangen van de
Provinciale Werkgelegenheidsenquête (PWE),
Bureau Economisch Onderzoek
Afdeling Economische Zaken
Provincie Gelderland

Diverse jaargangen van de
Provinciale Economische Verkenning (PEV),
Bureau Economisch Onderzoek
Afdeling Economische Zaken
Provincie Gelderland

TREMA (trendmodel arbeidsparticipatie), 2004
Bureau Economisch Onderzoek
Afdeling Economische Zaken
Provincie Gelderland

PROMOW (prognosepodel werkgelegenheid), 2004
Bureau Economisch Onderzoek
Afdeling Economische Zaken
Provincie Gelderland

DIVA (discrepantiemodel vraag-aanbod arbeidsmarkt), 2006
Bureau Economisch Onderzoek
Afdeling Economische Zaken
Provincie Gelderland

Industrie en Logistieke Dienstverlening, 2003
Bureau Economisch Onderzoek
Afdeling Economische Zaken
Provincie Gelderland

Ontwikkelingsbeeld Gelderse regio's, 2000
Bureau Economisch Onderzoek
Afdeling Economische Zaken
Provincie Gelderland

Quantifying Four Scenarios for Europe, 2004
Centraal Planbureau

Langetermijn Bevolkingsscenario's voor Nederland, 2004
CBS, RIVM, RPB, SCP, NiDi

Vier vergezichten op Nederland, 2004
Centraal Planbureau

Arbeidsaanbod in de lange-termijnsceario's Nederland, 2004
Centraal Planbureau

Diverse jaargangen van de:
- Bevolkingsstatistiek;
- Enquête Beroepsbevolking;
- Nationale Rekeningen;
- Regionaal Economische Jaarcijfers.
Centraal Bureau voor de Statistiek

Colofon

ISBN: 90-73586-37-2

Menno Walsweer
Bureau Economisch Onderzoek
Afdeling Economische Zaken
Provincie Gelderland

Postbus 9090
6800 GX ARNHEM
telefoon: 026 - 3599150
fax: 026 - 3599199
www.gelderland.nl

Druk-, print- en bindwerk:
Drukkerij & Verzending, Provincie Gelderland

Omslag:
Communicatie, Provincie Gelderland
Detail uit de wintercollectie 2003 van SHE REBEL, het modelabel
dat Lilian Konings in 2001 startte. Zij studeerde aan de Arnhemse
modeacademie en werkt momenteel in Amsterdam.
www.sherebel.com

©

Copyright: Provincie Gelderland
Het auteursrecht van deze publicatie berust bij de Provincie Gelderland. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en gegevens is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

